

Kış 2020-2021
Cilt 2 Sayı 1

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Deniz İpek Yolu'nda 'Mavi Vatan' Buluşması

BESSAM ABU ABDULLAH
ZIAD AYOUB ARBACHE
Suriye'nin Beş Deniz Stratejisi

EFE CAN GÜRCAN
Türkiye ve Çin'in
Değişen Deniz Jeopolitiği

TEVFİK KADAN
Mavi Vatan
Doktrini

DOMINIK PIETZCKER
Mare Nostrum'dan
Denizlerde
Uluslararası İşbirliğine

GÜNAY ÇİFCİ
Gaz Hidratlar: Yakın
Geleceğin Enerji Kaynağı

ARİF ACALOĞLU
Tarihte Karabağ Sorunu
ve Çözümler

FOTOĞRAF ÖMER BURHANOĞLU

75 TL • KKTC 90 TL

Genel Yayın Yönetmeni (Sorumlu Müdür)

Fikret Akfırat

Yayın Kurulu Koordinatörü • Dr. Öğr. Üyesi Efe Can Gürcan, İstinye Üniversitesi

Yazışleri Müdürü • Ebru Şahin, Dokuz Eylül Üniversitesi

Yayın Kurulu

Mehmet Adnan Akfırat, Türk-Çin İş Der • Ferhan Bayır, Yazar • Salih Ertan, Elektrik Mühendisi • Dr. Öğr. Üyesi Efe Can Gürcan, İstinye Üniversitesi
Hüseyin Haydar, Şair • Doç. Dr. Şiir Kılış, TÜBİTAK, ODTÜ • Sehat Latifoğlu, Serbest Fon Yöneticisi
Doç. Dr. Uğur Murat Leloğlu, ODTÜ • Ali Şahin, İstanbul Üniversitesi • Prof. Dr. Ufuk Tutan • Dr. Hande Günözü Ulusoy
Dr. Öğr. Üyesi Yang Chen, Şanghay Üniversitesi

Danışma Kurulu

Cankut Bagana, Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı • Prof. Cheng Enfu, Çin Sosyal Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Guo Changgang, Şanghay Sosyal Bilimler Akademisi • Cem Gürdeniz, Emekli Tümamiral • Prof. Dr. Emin Gürses, Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Han Zhimin, Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi • Faik Işık, Avukat • Prof. Dr. Sencer İmer, Ufuk Üniversitesi
Beyazıt Karataş, E. Hv. Pt. Tümgeneral • Prof. Dr. Birol Kılış, Hacettepe Teknokent • Murat Kolbaşı, DEİK Türkiye-Hong Kong İş Konseyi Başkanı
Prof. Dr. Semih Koray, Bilkent Üniversitesi • Ethem Sancak, BMC Yönetim Kurulu Başkanı • Prof. Dr. Sun Degang, Fudan Üniversitesi
Prof. Dr. Yang Guang, Tsinghua Üniversitesi • Selim Yaşar, Yaşar Holding Yönetim Kurulu Başkanı Wu Keming, Emekli Büyükelçi

Editörler

Deniz Eren Erişen, Çin Bilimler Akademisi, Doktora öğrencisi • Orçun Göktürk, Pekin Ekonomi Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi
Bedii Gürcan, Renmin Üniversitesi, Doktora öğrencisi • Ahmet Faruk Işık, Şanghay Uluslararası Araştırmalar Üniversitesi, Doktora öğrencisi
Ahu Yalçın Terzi, Çevirmen • Şafak Terzi, Gazeteci • Arda Tunçel, Şanghay Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi
Zeynep Yaşar, Klinik Psikolog / Psikoterapist • Serdar Yurtçiçek, Uluslararası İşletme ve Ekonomi Üniversitesi, Doktora öğrencisi

Grafik Tasarım • Mehmetcan Öztürk

Yönetim Yeri • Aksaray Mah. Cerrahpaşa Cad. No: 5 D: 9 Fatih-İstanbul +90 (212) 586 72 31
www.briqjournal.com • editor@briqjournal.com

Yayın Türü • Süreli Bilimsel Dergi

Sahibi ve Genel Müdür

Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği (Türk-Çin İş Der) adına Emine Sağlam

Baskı Sorumlusu ve Dağıtım • Ajans Gala
+90 (312) 232 10 75 +90 (546) 789 38 32

Baskı • Öztepe Matbaa

Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. İskitler Özer Han D: 95 Altındağ-Ankara

Yayın İlkeleri

Dünya siyasetinin çok kutuplaşması ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğinin hız kazanması, Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya düzeni yaratma arzusunun boşa çıkarmıştır. İşte böyle bir dönemde, emperyalist devletlerin küreselleşmeciliğini reddeden yeni bir dünya düzeninin şekillendiği gözlemlenmektedir. Şekillenmekte olan yeni dünya düzeni, kamusal ağırlıklı projeler üzerinden ortak kalkınma ve dayanışma sağlamaya meyilli gelişmekte olan ülkelerin gereksinim ve özlemlerine yanıt vermelidir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013'te ortaya attığı Kuşak ve Yol Girişimi, bu temelde yeni bir işbirliği modeli için uygun bir fırsat ve zemin oluşturmıştır.

Kuşak ve Yol Girişimi, İpekyolu kavramını yeniden uygulamaya yönelik çığır açıcı bir hamledir. İpekyolu, 2 bin yıl öncesine kadar Çin'in küresel refaha, ticarete ve işbirliğine yoğun şekilde katkı koyduğu bir dönemi betimlemektedir. Günümüzün İpekyolu projesi ise bu kez demir ve deniz yollarının yanı sıra dijital sistemleri de içermektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi; Çin'in teklifi ve desteğiyle Asya, Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'dan 60'ın üzerinde ülkeyi ortak refah ve kalkınma gayesiyle bir araya getirmeyi öneriyor. Bütün bu ülkeler, günümüzde dünya gayri safi milli hasılasının neredeyse yarısını gerçekleştirmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi; Batı merkezli dünya düzeninden farklı olarak, insanlığın ortak çıkarları adına küresel üretim ve ticareti ilerletmeye yönelik barışçıl bir işbirliği yaratma arzusundadır. Emperyalist sömürü düzenini kesin olarak reddetmektedir. Barut, baharat, ipekliler, pusula ve kâğıdı 2 bin yıl önce insanlığa sunan Asya merkezli İpekyolu; bugün de yapay zekâ, kuantum bilgisayar, yeni enerji ve malzeme teknolojileriyle uzay vizyonunu yaygınlaştırmayı, gelişmekte olan ülkelere teklif ediyor. Bunun yanı sıra, Kuşak ve Yol Girişimi, ekosistemi yok olmanın eşiğine getiren iklim değişikliği ve diğer çevresel tehditlere karşı biyoekonomik planların oluşturulup harekete geçirilmesi için paydaş ülkelere teşvik ve fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini ilerletmede kilit bir konuma sahiptir. Tıpkı eski İpekyolu'nda olduğu gibi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Asya'dan batıya açılan en ileri kapısı konumunda olacaktır. Yine Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde son derece önemli bir konumdadır. Ancak genel olarak Çin'in gelişmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin insanlığın geleceğine katkıları; Türkiye'de akademide, medyada ve siyaset dünyasında çok yüzeysel bir şekilde bilinmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, Türk akademi ve medyasının, buna bağlı olarak da siyasi karar vericilerin, Çin'i Batı kaynaklarından takip etmeleridir. Aynı şekilde Türkiye'deki değişim ve dönüşümlerle ilgili bilgiler, Batı kaynakları süzgecinden geçerek Çin'e ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin potansiyel ortakları olan diğer ülkelere ulaşmaktadır.

BRIQ, Asya Yüzyılı'na doğru ortaya çıkan yeni olanak ve güçlükleri derinlemesine anlama amacıyla yayın hayatına atılmıştır.

BRIQ, öncelikle Çin ve Türkiye'nin akademisyen, aydın ve karar vericileri arasında doğrudan görüş ve bilgi alışverişini sağlayacaktır. Aynı zamanda insanlığın ortak geleceği için tarihsel olanaklar sağlayan Kuşak ve Yol Girişimi temelinde bütün dünyanın, özellikle de gelişmekte olan dünyanın entelektüel birikimini bir araya getirecek bir platform olma iddiasındadır.

Dergi, bireysel kâr ve çıkar sistemine karşı halkın yararının temel ilke olarak benimsendiği kamucu ekonomilerin dönüştürücü gücünü ortaya koyan entelektüel katkıların yayımlanmasına adanmıştır. Özellikle Kuşak ve Yol Girişimi'nin kamucu ekonomi modelinin uygulanmasındaki rolünü ve bu girişimin gelecekteki ortaklarının mevcut dönüştürücü potansiyele katkılarını anlamak derginin öncelikleri arasındadır.

BRIQ, adil bir uluslararası dünya düzeni altında insanlığın birliğini savunmaktadır. Dolayısıyla Avrasya, Afrika ve Amerika başta olmak üzere tüm dünyadan seçkin akademisyen ve aydınların bulunduğu bir yayın organı olacaktır. Barış, kardeşlik, işbirliği, refah, toplumsal fayda ve ortak kalkınma ilkeleri temelinde yeni bir uygarlığın savunucuları BRIQ çatısı altında buluşacaklardır.

Yazım Kuralları

BRIQ, akademik makalelerden kitap incelemelerine, araştırma/inceleme yazılarına, röportajlara, haber bültenlerine ve ana makalelere uzanan geniş bir içerik dizisini yayımlar.

Yayın Kurulu, özel konular için bildiri çağrısı yayımlayabilir; yazılara katkı sağlaması için yazarları davet edebilir. Ayrıca talep edilmemiş gönderileri de memnuniyetle karşılar.

Gönderiler İngilizce ya da Türkçe kabul edilir. Tüm gönderiler kısa bir biyografi (en fazla 150 kelime) içermeli ve briq@briqjournal.com adresine Microsoft Word dosya eki olarak gönderilmelidir. Daha önceden yayımlanmış olan ya da başka dergiler tarafından incelenmekte olan makaleler ve diğer içerikler yayımlama için dikkate alınmayacaktır.

BRIQ, American Psychology Association (APA, 6th edition, <https://www.apastyle.org>) yöntemini izler ve İngilizce makalelerde Amerikan İngilizcesi yazımını kullanır.

BRIQ, tüm "akademik makaleler" için çift kör hakem değerlendirme sürecini uygular.

Akademik makaleler özetler, notlar, referanslar ve diğer tüm içerikler dahil 5000 ila 9000 kelime aralığında olmalıdır. Bir özet (en fazla 200 kelime) ve 5 anahtar kelime içeren tamamen isimleştirilmiş yazının ve tam yazar bilgisinin dahil olduğu bir kapak sayfası da dergiye ulaştırılmalıdır.

Kitap incelemeleri 1000 kelimeden uzun olmamalıdır. İki ya da daha fazla çalışmayı içeren araştırma/inceleme yazıları en fazla 3000 kelime olabilir.

Haber gelişmelerinin kısa analizini içeren haber bültenleri, 1500 kelimeden uzun olmamalıdır. Rapor ve analizi birleştiren ana makaleler en fazla 3500 kelime olabilir.

Röportaj önerileri için lütfen Yayın Kurulu ile iletişime geçiniz.

EDİTÖRDEN

Türkiye, vatan bütünlüğünü korumak, ulusal savunmasını güçlendirmek ve denizdeki ekonomik potansiyelden yararlanmak yönündeki iradesini “Mavi Vatan” stratejisiyle ortaya koymaktadır. Bu strateji, Türkiye’yi kendi kıyılarınahapsetmeyihedefleyen Atlantik planlarınıboşa çıkarmayı amaçlamaktadır. Akdeniz’de enbüyük kıyıya sahip ülke olan Türkiye için, Mavi Vatan stratejisi aynı zamanda açık denizlere erişimin de anahtarıdır.

Türkiye, Çin, Rusya ve Suriye gibi birçok ülke, denizlerle ilgili ulusal stratejilerini, dünyadaki çok kutuplulaşmanınolanaklarıyla şekillendirmektedir. Gelişen dünyanın, giderek ortak bir strateji de buluşmakta olduğu görülmektedir. Bunu kısaca şöyle özetlemek mümkündür: Öncelikle ulusal kıyıların, sonrasında açık denizlerde ticaret ve enerji yollarının güvenliğini sağlamak, denizdeki enerji havzalarının bölge ülkeleri arasında hakkaniyetle paylaşıldığı bir uzlaşma zemini oluşturmak.

Bu sayımızda kapak başlığına çıkardığımız “Mavi Vatan” kavramını, bu anlayışın ortak bir ifadesi olarak kullandık. Bu anlayış ile paralel olarak, Kuşak ve Yol Girişimi’nin en önemli parçası olan Deniz İpek Yolu, gelişmekte olan ülkelerin kendi denizlerindeki gemenliklerini güvenceye almak için bir fırsat yaratmaktadır. Böylelikle, bölge ülkelerinin, dış müdahaleleri bertaraf ederek ortak çıkarlar da buluşmalarını mümkün olmaktadır.

ABD liderliğindeki Atlantik sisteminin, enerji yollarında ve havzalarında dünyanın efendisi iddiasıyla yürüttüğü deniz aşırı faaliyetlerine karşı, gelişen dünya ülkelerinin kendi milli çıkarlarına sahip çıkma, dünya meselelerinde söz ve karar sahibi olma iradesi giderek güçlenmektedir.

Bu irade, yıllardır devam eden kangrenleşmiş sorunları bile, bölge ülkelerinin lehine sonuçlara ulaştırmaktadır. Örneğin ABD-Fransa’nın başını çektiği Atlantik sistemi, Dağlık Karabağ sorununu yıllardır içinden çıkılmaz bir noktaya getirirken; Türkiye ve Rusya, İran’ında dolaylı katılımıyla, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunu, uluslararası hukuk gerektirdiği şekilde, hakkaniyetli bir çözüme aşamasına getirmişlerdir. Türkiye-Rusya ortaklığıyla, Suriye’de ve Libya’da da benzer bir çözüm sürecinin devam ettiği bilinmektedir.

Bu kapsamda kaydedilmesi gereken önemli bir gelişme de şudur: BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika), uluslararası alandaki sorunların çözümüne müdahil olmayı yönündeki iradelerini daha güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. 17 Kasım 2020’de Moskova’da düzenlenen 12. Zirve Sonuç Bildirisi’nde BRICS ülkeleri, “daha adil bir dünya sistemi talebi”ni açıkça belirtmiş ve bunun için çalışmaya devam edeceklerini vurgulamışlardır.

Bu sayımızla ikinci yılımıza giriyoruz. BRIQ’in çıkışında yayınladığımız basın duyurusunda dergimizi şöyle tanıtmıştık:

“BRIQ, bir iddianın sahibi. O iddia şu: Gelişen dünyanın taleptiği uluslararası adil düzenin hangitemellere oturacağı, hangitemel gelişeceği konusunda fikri planda hazırlayıcı, yönlendirici uluslararası birentelektüel merkez olmak! Asya Çağı’ndaki tüm ülkeler Türkiye’nin entelektüellerinin bu çabada belirleyici olacağı bir platform yaratmak. Kuşak ve Yol Girişimi’nin sunduğu olanak ve fırsatlar konusunda gelişen dünya entelektüellerinin doğrudan bilgi ve fikir alışverişi yaptığı bir platform olmak.”

Birinci yılımızı tamamlarken; özgün tasarımı, kapak konuları, içeriği, makalelerin bilimsel niteliği ve dünyanın değişik bölgelerinden yazarlarımız ile bu iddiamızı kanıtlayan dört sayı çıkardık. BRIQ’in ilk dört sayısında Türkiye, Çin, Rusya, İran, Meksika, Avustralya, Almanya’nın prestijli üniversitelerinden alanlarında uzman akademisyenlerin makalelerine, fikir yazılarına veröportajlar yayınladık. Birincildimizdeki 4 sayıya, toplam 35 eser yayınladık.

BRIQ, anaakım uluslararası dergilerde ideolojik gerekçelerle yeri verilmeyen ciddi bilimsel araştırmalarında yayınladığı bir platform olarak yoluna devam edecektir.

İÇİNDEKİLER

6-22

BASSAM ABU ABDULLAH • ZIAD AYOUB ARBACHE

Beş Deniz Stratejisini
Canlandırmak
Mümkün Mü?

23-34

EFE CAN GÜRCAN

Türkiye ve Çin'in
Değişen Deniz Jeopolitiğinin
Neo-Mahancı Bir Okuması

35-48

TEVFİK KADAN

Mavi Vatan Doktrini
Nasıl Oluşturdu?

49-60

DOMINIK PIETZCKER

“Mare Nostrum”dan Denizlerde Uluslararası
İşbirliğine: Tarih, Akdeniz'in Geleceği İle İlgili
Beklentilere Nasıl Yapıcı Yanıtlar Sunabilir?

61-75

GÜNAY ÇİFCİ

Gaz Hidratlar:
Yakın Geleceğin
Enerji Kaynağı

76-93

ARİF ACALOĞLU

Karabağ:
Başlangıçtan Günümüze
Sorunlar ve Çözümler

FOTOĞRAF

94

ÖMER BURHANOĞLU

(Fotoğraf Sanatçısı)

Söğüt / Marmaris

Beş Deniz Stratejisini Canlandırmak Mümkün Mü?*

BASSAM ABU ABDULLAH

Dr.
Baas Partisi Merkez Parti Okulu Başkanı

ZIAD AYOUB ARBACHE

Dr. Öğretim Üyesi
İktisat Fakültesi, Şam Üniversitesi

Bassam Abu Abdullah, Özbekistan Üniversitesi Bilimler Akademisi Uluslararası İlişkiler alanında doktora derecesine sahiptir (1993). Türkiye'deki Suriye Büyükelçiliği'nde diplomat olarak görev yapmıştır (2004-2008). Yazar ve siyaset uzmanı olan Abdullah, üniversitelerde dersler vermektedir. Çeşitli TV kanallarına konuk olarak davet edilmiştir. Şam Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (2012-2014) çalışma ekibini yönetmiştir. Mayıs 2017'de "One Belt One Road" konulu Pekin zirvesine paralel olarak düzenlenen çalışma oturumları da dahil birçok uluslararası konferansa katılmıştır. Yakın zamanda Dr. Ziad Ayoub Arbache ve Malaz Moukada ile birlikte Çin üzerine Arapça bir kitap yayımlamıştır (Çin: Yeni Bir Dünya Düzeninin Kurucu Eylemi, Kökleri, Seyri ve Hırsların Sınırları, Orient Printing & Publishing, Şam, Eylül 2019). Şanghay Uluslararası Araştırmalar Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü misafir araştırmacısıdır. Arapça, İngilizce, Rusça ve Türkçe bilmektedir.

E-mail: DCSSI@live.com

Ziad Ayoub Arbache, Enerji Ekonomisi ve Politikası Enstitüsü'nden (IEPE-INPG Grenoble, Fransa) (1998) doktora derecesine sahiptir. Suriye'de çeşitli bakanlıklara ve uluslararası kalkınma örgütleri ve ajanslarına danışmanlık yapmıştır. Suriye Başbakanlığı'nın danışma kurulu üyesidir. Birçok lisansüstü öğrenim merkezinde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır, ayrıca çeşitli medya kanallarının konuğu olmuştur. Temel araştırma alanları; jeo-ekonomi ve stratejik öngörü çalışmaları, barış inşası ve iyileştirme stratejileri, bölgesel planlama ve enerji jeopolitiğidir. Arapça, Fransızca ve İngilizce bilmektedir.

E.mail: ziad-ay@scs-net.org

* Çeviri: Selim Ayan

ÖZ

Suriye, kültürel mirasına ve gelecek vizyonuna dayanarak 2004 yılında bölgesel işbirliğini geliştirmek için Beş Deniz Girişimi'ni başlattı. Bu girişim, çok sayıda yeni paradigma ve terminolojinin gün yüzüne çıkmasını tetikledi. Özellikle 2010-2011'den bu yana, hem Ortadoğu'daki çatışma sahnesinde hem de uluslararası alanda hemen hemen her şeyi etkileyen birçok değişiklik gerçekleşti. Beş Deniz Girişimi'ne zarar veren dokuz yıllık savaşın ve küresel kapitalizmin, en ilkel şekliyle kurmaya çalıştığı hegemonyadaki başarısızlığının ardından artık, bölgesel ve uluslararası aktörler arasındaki ortak çıkarlara dayanan ve bölgesel çeşitliliğe saygı duyan, aşırılıktan uzak gerçek bir seçeneği ortaya koyma zamanıdır. Ortadoğu ülkeleri ortak sorunlarla yüzleştiklerinden, bu sorunlara getirilen çözüm önerileri birlikte formüle edilir ve gerçekleştirilirse bu öneriler daha etkili olacaktır. Nihayetinde, kalkınma Ortadoğu'da barışı sağlamanın tek yoludur ve ortak sorunlara kalıcı çözümler ancak "kalkınma yoluyla barış" çerçevesinde gerçekleştirilebilir. Güneybatı Asya'nın yeniden inşasını sağlayarak ve Suriye'nin, Akdeniz, Hint Okyanusu, Kızıldeniz, Hazar Denizi ve Karadeniz'in kesişiminde yer alan ayrıcalıklı jeopolitik konumu sayesinde bir altyapı ağı oluşturacak olan "Beş Deniz Stratejisi" ile Kuşak ve Yol Girişimi'nin (KYG) birleştirilmesi, böyle bir çözümü sağlayabilir. Bu birleştirilmiş stratejiyle tam bir bütünlük sağlanması, Ortadoğu ülkelerinin birçoğu için bir on yılı daha israf etmekten kaçınmanın en iyi yolu olarak görünüyor.

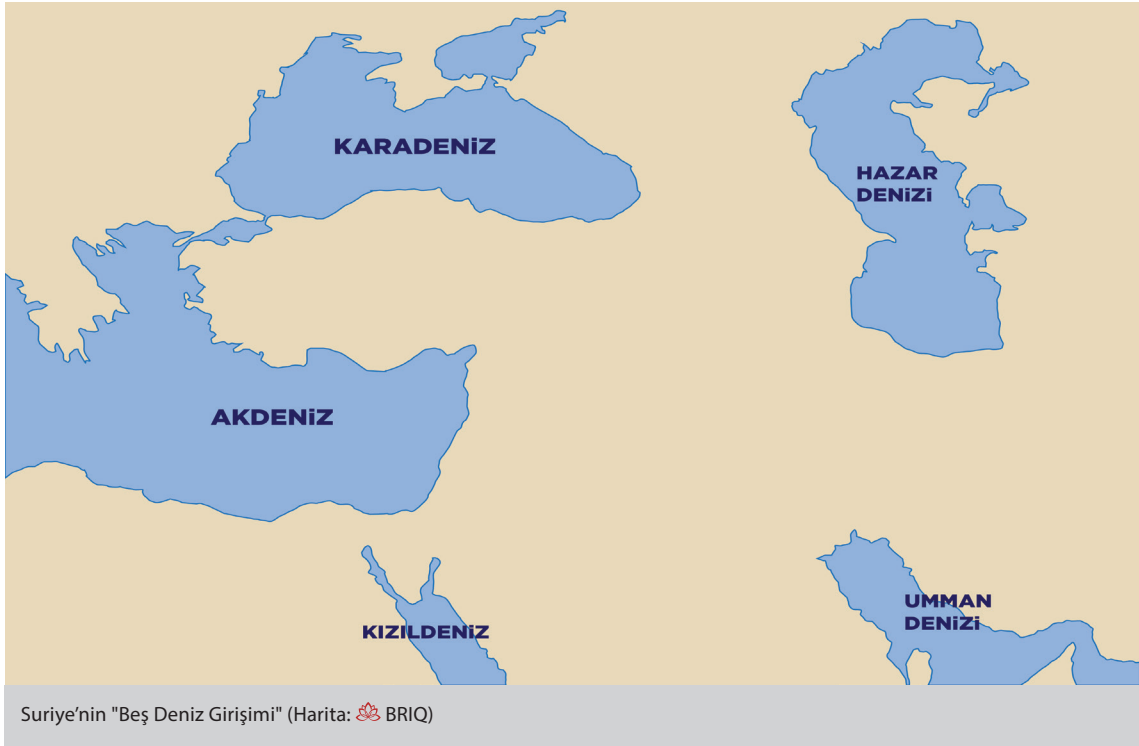
Anahtar Kelimeler: beş deniz, jeopolitik, Kuşak ve Yol Girişimi, Ortadoğu, Suriye

Beş Deniz Stratejisi: Kökeni ve Gelişimi

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, ülkenin liderliğini devraldığından beri (2000) ve Suriye'ye karşı savaşın başlamasından (2011) birkaç yıl önce ekonomi politikasını çeşitli düzeylerde açılıma (*infithah*) yönelme arayışına girdi. Bu politikayla, ülkenin uluslararası ve bölgesel ittifaklarını güçlendirirken ekonomik ve sosyal kalkınmanın itici güçlerini harekete geçirmeyi amaçladı. İlk olarak, 2004 yılında coğrafi konumunun sunduğu avantajlardan yararlanarak Suriye'yi bölgesel enerji ve ulaşım ağının merkezine yerleştirmeyi hedefleyen bir vizyon olan "Dört Deniz Yaklaşımı"nı (Stern, 2009; Syria Aims to Become, 2009) başlattı. Şam, yavaş yavaş Akdeniz, Karadeniz, Umman Denizi ve Hazar Denizi'ne komşu bölgelerde ülkesini bir ticaret merkezine (Lin, 2011: 13) dönüştürme stratejisi geliştirdi. Sonraki aşamalarda Kızıldeniz de bunlara eklendi.

Suriye'ye karşı yabancıların organize ettiği savaşın başlamasından önceki on yıl boyunca, Suriye Devlet Başkanı bu fikri bölgenin ötesine taşıdı ve birçok ülkeyi ziyaret ederek Suriye'nin Arap ülkeleri ve doğu ülkeleriyle ilişkilerini genişletti: İran (2001, 2005, 2007, 2008, 2010), Çin (2004), Rusya (2005, 2008). Balkan ve Avrupa bölgelerinde yapılan ziyaretler ise şöyle: Almanya (2001), Fransa (2001, 2008, 2010), İtalya (2002), Yunanistan (2003), Türkiye (2004) (SANA, 2010; World Bank, 2004), Azerbaycan (2009), Bulgaristan, Romanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna (2010).

Suriye Devlet Başkanı 2009 yılında vizyonunu şöyle açıkladı: "Suriye, Türkiye, Irak ve İran arasındaki ekonomik alan bütünleştikçe, Akdeniz, Hazar, Karadeniz ve Körfez'i birbirine bağlayacağız... Önemimiz ise sadece Ortadoğu ile sınırlı kalmayacak ... Bu dört denizi birbirine bağladığımızda yatırım, ulaşım ve daha pek çok alanda tüm dünyanın zorunlu kesişim noktası olmuş olacağız" (Badran, 2010: par.5).

Bu nedenle Suriye, ülkesini bir ticaret merkezine dönüştürmek için bu kıyılarda yer alan kilit ülkelerle aynı safa geldi. Ankara-Şam-Tahran üçgeni, Irak ve Kafkasya ile birlikte dört denizi birbirine bağlayan coğrafi bir bütünlüğü sağlamaya yönelik bir yaklaşımın merkezi haline gelecekti (Lin, 2013: 4). İran, Irak, Lübnan, Türkiye, Rusya, Çin, Romanya, Ukrayna ve Azerbaycan da dahil olmak üzere birçok ülke ile ikili anlaşmalar imzalandı. “Amaç; ticaret, altyapı, ulaşım ağları ve birkaç büyük boru hattı projelerini içeren bir operasyon ağının kurulmasıydı. (İrandan bir doğalgaz boru hattı; Azerbaycandan başlaması planlanan Nabucco doğalgaz boru hattına bağlanan ve Türkiye’den geçen bir boru hattı, Kuzey Irak’tan Suriye’ye ulaşan petrol boru hattının yeniden inşası)” (Sandmark, 2015: 28). “Avrupa Birliği (AB) ile ortaklık müzakerelerini hızlandırma arayışına giren Suriye Hükümeti, AB ülkelerinin Arap ve Batı Asya pa-

zarlarına erişimini sağlayacak olan, Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi’nin (Greater Arab Free Trade Area- GAFTA) uygulamaya konması için Mısır’ı harekete geçirdi” (Lin, 2010a: par.10).

Bu vizyon, kuzeyde Kafkasya’yı, güneyde Körfez ülkelerini, doğuda İran’ı ve batıda Avrupa’nın güneyini birbirine bağlayarak Suriye’nin bölgede istikrarın merkezi haline geleceğini gösteriyordu. GAFTA’nın aktif bir üyesi olarak Suriye ve AB ile Gümrük Birliği Anlaşması bulunan ve Kafkas ülkelerine uzanan genişliğiyle Türkiye; tüm bölgeyi, gözardı edilemeyecek büyüklükte (sayısı en az 600 milyona varan) bir tüketici kitlesine dönüştürerek bu geliştirilmiş ortaklıktan büyük fayda sağlayacaklardı.

ABD’nin anlayışına göre yeni dünya düzeni, Suriye’nin (bölgedeki diğer ülkeler gibi), özellikle de ABD’nin Irak’ı işgalinden sonra, bağımsız güney-güney ilişkileri kurmaya yönelik köklü bir değişim başlatmasına izin vermez. Nitekim,

jeopolitik açıdan bakıldığında, bölgenin en az 600 milyon olan tüketici potansiyeli, Batı'nın tüm bölgeyi kontrol etme iddiasının ardındaki nedeni açıklamak için fazlasıyla yeterlidir.

Jeoekonomik açıdan bakıldığında, dünyanın ağırlık merkezi batıdan doğuya ve kuzeyden güneye doğru kaymaya başlamıştır.

Yakın zamanda verdiği bir röportajda Rus stratejist Alexander Dugin (2020), Rusya, Türkiye, İran, Çin ile Hindistan, Pakistan ve diğer birçok Arap ülkesiyle birlikte Afrika ülkeleri ve Avrupa'nın da dahil olduğu ülkelerin ancak bir çok kutuplu jeopolitik ittifak, bir Avrasya ittifakı kurarak gerçek bağımsızlığı güvence altına alabileceklerini belirtiyor.

Böyle bir vizyonun kapsamını kavramak için, onun küresel ve bölgesel bağlamdaki evrimini hesaba katmak gerekiyor. Genel arka plan ise aşağıdaki temel dinamikler referans alınarak anlaşılabilir:

- Jeoekonomik açıdan bakıldığında, dünyanın ağırlık merkezi batıdan doğuya ve kuzeyden güneye doğru kaymaya başlamıştır. Bu süreç 1990'lı yıllarda yeni büyüme merkezlerinin ve çok kutuplu küresel ekonomik sistemin ortaya çıkması ve gelişmekte olan piyasalardaki oyuncuların ağırlığının artmasıyla başladı. Figüratif bir ifade olarak; “dünyayı Amerikanlaştırmak” modelinin hakimiyetinin yerine, Çin ve diğer gelişmekte olan ülkeler “Amerikayı küreselleştirmeye” başladı (Guéhenno, 1999). Semih Koryay'ın (2019/2020) da belirttiği gibi, “yeni tür küreselleşme, ulusal sınırların yokluğunda tek bir küresel pazar yaratmayı değil, işbirliğini küreselleştirmeyi hedefliyor”.

- “Küresel ekonomik denge AB, ABD ve diğer gelişmiş ülkelerden Çin, Hindistan ve diğer ge-

lişmekte olan ülkelere doğru kayarken, ekonomik karar alma gücü de yer değiştiriyor. Küresel işbirliği mekanizmalarının, yeteri kadar temsil edilmeyenlerin seslerini duyurmasına izin vermeye devam ederken bu değişen dengeyi de tanıması gerekecektir” (The Economic Times, 2020: par.14-15).

- SSCB'nin dağılmasından (1991) bu yana ABD; Afganistan (2001) ve Irak (2003) müdahaleleri sonrası tek küresel kutup olarak yeni bir küresel model empoze etmeye çalıştı. Daha sonra ABD, yukarıdan akıl verme politikasıyla ve ülkeleri yeniden yapılandırarak yumuşak güç konseptini devreye soktu. Bu durum, yaptırımların bir silah olarak kullanılmasıyla el ele gitti (Baldwin, 1999/2000; Hufbauer & Jung, 2020).

- 2003 Irak Savaşı'na yönelik dünya çapında yapılan protestolar, ABD liderliğindeki dünya düzenine karşı uluslararası bir direnişin gelişmesine ve beş yıl sonra BRICS ittifakının oluşumuna yol açtı.

- 1994'te Filistin ve İsrail arasında yapılan Oslo Anlaşması'nın başarısızlığı, İsrail'in uluslararası hukuka saygı duyma konusundaki uzlaşmaz tutumu ve Ortadoğu bölgesindeki istikrarsızlığın artmasının getirdiği sıkıntılar, Arap Birliği de dahil olmak üzere Pan-Arap güvenlik sisteminin ve organlarının yetersizliğini gösterdi. Nitekim, Irak ile İran arasındaki ilk Körfez Savaşı (1980-1988), iki yıl sonra Kuveyt'in Irak tarafından işgal ve ilhak edilmesi (1990), ABD'nin Irak Ordusu'nu tasfiye etmek için önderlik ettiği koalisyon savaşı (1991) ve Irak'ın on üç yıllık ambargodan sonra Amerikan askerleri tarafından işgali tüm bölgenin ne kadar kırılgan olduğunu göstermiştir.

- “ABD'nin Ortadoğu'nun istikrarındaki payı, koşullu bir menfaate bağlıdır. Bölgede, sadece kendi çıkarları nedeniyle bulunmaktadır. İsrail ile ilişkiler, kesinlikle ABD'nin bölgesel ittifaklar politikasının en önemli öncelikleri

arasındadır” (Barnes & Bowen, 2015: 6). Anti-Amerikancılık dalgasının Anti-Amerikancıların söylemleriyle değil, Condoleezza Rice’in¹ 2006’da İsrail’in Lübnan saldırısı sırasında yaptığı açıklamayla daha da şiddetlendiğine dikkat edilmelidir: “Ortadoğu ve Orta Asya’da ABD öncülüğündeki müdahaleler demokrasiyi yaymakla ilgili değil, bölgesel güvenlik sorunlarını ele almakla ilgilidir”. Bunun arkasındaki fikir, Şimon Peres’in 2003 yılında yayınlanan kitabındaki Yeni Ortadoğu projesini yeniden canlandırmaktı. “Bu açıklama, ABD politikasını basitçe yinelemekteydi. Ancak bunu, Arap çıkarlarına yönelik yeni ve daha kararlı bir Amerikan stratejisinin ifadesi olarak gören ilımlıların, bu kadar dikkatini çeken ve öfke uyandıran bir cümle nadiren olmuştur” (Khalaf, 2006: par.3)

- 1980 ve 1990’larda Washington Konsensüsü ve liberal dogma, dünyanın birçok bölgesinde, özellikle de Doğu Avrupa ülkelerinde -Varşova Paktı ve COMECON örgütlerinin dağılmasından (1991) ve bu ülkelerin AB ve NATO ittifaklarına katılmalarından sonra- baskın ekonomik yaklaşım oldu.

1990’lar ve sonrasında, küresel ekonomik manzara hızla değişti. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), küresel politik-ekonomik ortamın etkisinden ayrı bir faaliyet göstermedi. Son yirmi yılda dünyanın makroekonomik ortamı, üretim ve hizmetlerin içe doğru geri çekilmesine neden olan küresel durgunlukla sarsıldı. Başka bir ifadeyle, kemer sıkma politikalarıyla ve çok taraflı anlaşmalardan uzaklaşılmasıyla birlikte 2008 finansal krizinin etkileri tüm dünyaya yayıldı. Birlikte ele alındığında, bu faktörler yıllar sonra hâlâ DTÖ’nün fark edilebilir değerini ve

rolünü etkilemektedir. Küresel dikkat, dünyanın dört bir yanındaki ülkeler ve bölgeler arasında giderek artan kutuplaşmayı teşvik etmeye yö-neldikçe, uluslararası ekonomik sorunlar büyük ölçüde göz ardı edildi.

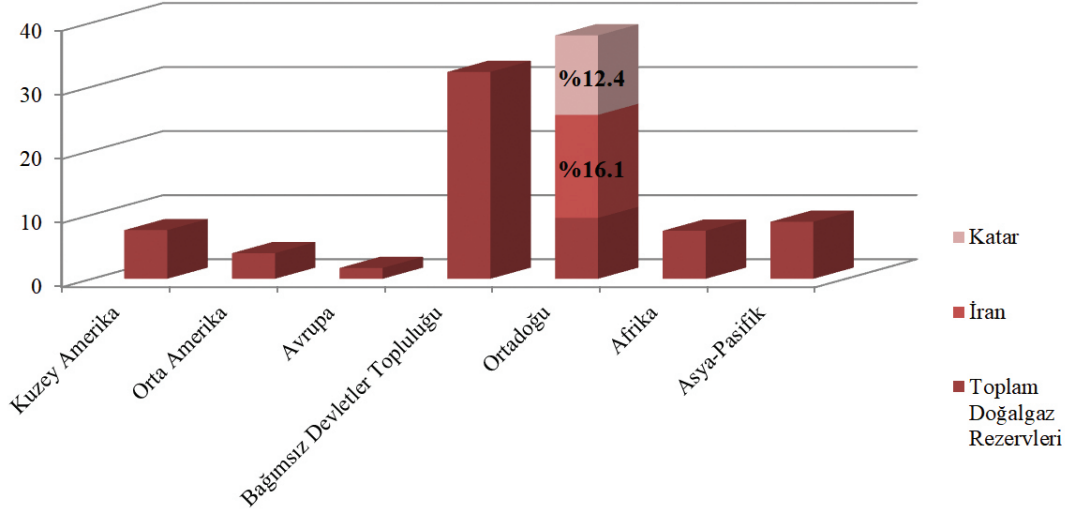
“Liberalizmin zaferi” ve küreselleşmenin genişlemesi bağlamında, bölgesel ekonomik ittifaklara duyulan ihtiyaç ortaya çıktı.

“Liberalizmin zaferi” ve küreselleşmenin genişlemesi bağlamında, bölgesel ekonomik ittifaklara duyulan ihtiyaç ortaya çıktı. Yeni bölgeselcilik dalgası, kapitalist küreselleşme süreçlerinin yarattığı sürekli derinleşen kutuplaşmanın zorluklarına bir cevap olarak da görülebilir (Amin, 1999). Uluslararası yeniden konumlanmaların ayırt edici özelliği, önemli sonuçları olan bölgesel işbirliklerinin kurulması ve güçlendirilmesi olmuştur. Birçok ittifak kurulmuş ya da yeniden canlandırılmıştır: 1999’da Avrupa Birliği’nde parasal birliğe geçiş tamamlandı, 1989’da Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği’nin kurumsallaşmasının (APEC) yanı sıra 1990’larda Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği’nin (ASEAN) canlandırılması, 1991’de Güney Amerika Ortak Pazarı’nın (MERCOSUR) ve 1992’de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı’nın (KEİ) oluşturulması, 1994’te Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve 1997’de Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi’nin (GAFTA) ortaya çıkışı ve 2001’de Şangay İşbirliği Örgütü’nün (ŞİÖ) kurulması (Suratman, 2020)².

1 Eski Başkan George W. Bush yönetiminde 2001’den 2005’e kadar ulusal güvenlik danışmanlığı ve 2005’ten 2009’a kadar Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış Amerikalı diplomat.

2 15 Kasım 2020’de, Çin ve diğer on dört ülke (Japonya, Yeni Zelanda, Güney Kore ve Avustralya dahil), tarifeleri aşamalı olarak düşürmeyi ve mallar için pazar erişimini daha da artırmayı amaçlayan Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) ticaret anlaşmasını imzaladı (Suratman, 2020).

Toplam doğalgaz rezervlerinin paylaşımı*

Grafik, British Petroleum Company'nin 2019 yılına ilişkin verileriyle oluşturulmuştur. (Grafik: BRIC).

Dünya enerji sistemi açısından bakıldığında, Ortadoğu %43'ü Arap ülkelerinde bulunan 1,734 milyar varil olarak tahmin edilen dünya konvansiyonel petrol rezervlerinin yarısından fazlasının ve üretiminin ana alanıdır. İran da eklenirse bu oran %52'yi aşmaktadır. Ayrıca Ortadoğu, bugün 199 trilyon m³ olarak tahmin edilen doğalgaz rezervlerinin %42'sine sahiptir ve İran ile Katar tek başına bu dünya rezervlerinin yaklaşık % 29'unu temsil etmektedir. Dünya enerji ihtiyacı halen %57.3 oranında bu iki kaynağa doğru yönelmekte ve bundan dolayı bölgenin dünya ticaretindeki payı çok büyüktür. Bu nedenle, bu ülkelerin çoğu önemli hidrokarbon rezervlerini kontrol etmekle beraber aynı zamanda bunları kullanma ve taşıma araçlarını da kontrol etmektedir (British Petroleum Company, 2020).

"Arap Baharı"nın Arifesinden Ortadoğu'daki İstikrarsızlığın Alevlenmesine: 2011-?

Suriye Hükümeti, onuncu beş yıllık planında (2006-2010), ülkenin 2020 yılına kadar küresel

ekonomiye tam olarak entegre olacağı ve uluslararası pazarlarda etkili bir şekilde rekabet edilecek güvene, kurumlara ve yaratıcı yeteneklere sahip olacağı yönündeki vizyonunu ortaya koydu. Bu plana göre, "Beş Deniz Vizyonu"na ulaşmak için gerekli olan ülke içindeki yolları, limanları ve boru hatlarını inşa etmek amacıyla stratejik projeler hayata geçirildi.

Bölgesel istikrarsızlığa (2003'te Irak'ın Amerikan işgalinden sonra devam eden), İsrail'in Güvenlik Konseyi kararlarıyla barış sürecini sürdürmedeki uzlaşmazlığına, ülkelerinin işgalinden bu yana 2.5 milyondan fazla Iraklı'nın Suriye'ye kaçmasına (2003), yeni Amerikan yaptırımlarına ve 2008'in uluslararası mali krizine rağmen, 2011 yılındaki Batı müdahalesinden önce Suriye ekonomisi artan bir performans kaydediyordu. Suriye ekonomisinin bir geçiş aşamasında olmasına rağmen (on yıllar süren merkezi ekonomik planlamadan sonra düzenleyici reform, fiyat serbestleşmesi ve 2005 yılında sosyal piyasa ekonomisinin benimsenmesi), 2000-2010 döneminde ortalama GSYİH büyüme oranı 4.4 idi (Dünya Bankası, t.y.).

Binlerce yıllık dünya mirası Palmira Antik Kenti teröristlerce yerle bir edildi, Suriye. (Aydınlık, 2017)

Ancak, 2011 yılında başlayan çatışma, bu reform çabalarını durdurdu ve devam eden çatışmalar ülkenin ekonomik düşüşünü hızlandırmayı sürdürüyor. Suriye, bölgesel konumu nedeniyle ülkenin hayati alanlarını kontrol etmeye amaçlayan bölgesel güçlerle ittifak içindeki Batılı güçlerin doğrudan hedefi oldu. Savaşa 20'den fazla devlet katıldı ve yüzlerce farklı silahlı grup Suriye topraklarında vekaleten savaşıyor. Bu durum, dış ticaretin kısıtlanması, Suriye lirasına karşı döviz kuru spekülasyonlarının teşvik edilmesi, genel fiyatların yükselişinin hızlandırılması ve yaptırımların artmasıyla birlikte Suriye ekonomisini ve altyapısını felce uğrattı. Elbette, Suriye'nin projeleri, müdahale eden ülkelerin jeostratejik hırsları ve Suriye'yi bölme niyetleri yüzünden baltalanıyor.

Büyük güçler, mekansal bir sermaye olarak Doğu Akdeniz alanını kontrol etmeye çalışmaktadırlar (Lévy & Lussault, 2003)³. Patrick Seale (1987), Ortadoğu'yu kontrol etmek isteyenlerin öncelikle Suriye'yi kazanması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, "Suriye'yi kontrol eden ya da özel dostluğundan yararlanabilenler diğer Arap devletlerini izole edebilir ve başka hiçbir Arap devleti kombinasyonuna boyun eğmeye ihtiyaç duymaz". Ekonomik dinamiklerin, Suriye'nin siyasi ve ekonomik kararlarını ve dolayısıyla egemenliğini hedef alan savaşın önemli bir bileşeni olduğu ve olacağı açıkça söylenebilir.

Suriye üzerindeki benzeri görülmemiş tüm baskılara rağmen, Mart 2011'de savaşın başlamasından önce yapısal dönüşümlerden geçen Suriye ekonomisi gibi bir ekonominin⁴, özellikle Batılı güçlerin Suriye'nin hayati bölgelerini kontrol etme arayışıyla, ülkenin temellerini hedef alan bir savaşa nasıl dayanabildiğini anlamak zordur.

2010-2011 dönemi, Tunus, Libya, Mısır ve Suriye'de patlak veren sözde Arap Baharı hareketleriydi. Büyük ülkeler, sözde Arap Baharı ülkelerindeki hükümetlere karşı bireysel İslami grupların kampanyalarına güçlü bir şekilde destek verdiler. "Birkaç yıl önce Türkiye de, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Arap Baharı sürecinin parçası olarak hükümete karşı bir protesto dalgasının hedefi oldu. Ankara, neredeyse tüm komşu ve bölge ülkelerinde olduğu gibi büyük sorunlar ve hatta ciddi çatışmalarla karşı karşıya kaldı⁵" (Djavadi, 2016: 2).

Zhang Weiwei, Arap Baharı'nın Çin'e yayılabileceğine inanan Francis Fukuyama ile Haziran 2011'deki tartışmasında ilk olarak "Arap Kışı"nı

3 Mekansal sermaye: Bir aktörün biriktirdiği tüm kaynaklar, stratejisine göre toplumun mekansal boyutunun kullanımından yararlanmasına izin verir. Bir aktörün ölçek ve matrisin avantajını alma kapasitesine dayanır ve belirli jeografik düzenlemelerin kontrolüyle elde edilen faydalardan oluşur (Lévy & Lussault).

4 Örneğin, sosyalist planlama mekanizmalarından sosyal piyasa ekonomisine geçiş ve petrol, fosfat ve pamuk kiralına bağlı bir ekonomiden katma değeri en üst düzeye çıkarmaya dayalı bir ekonomiye geçiş.

5 Türkiye, hem Washington'da hem de Avrupa başkentlerinde Batı demokrasileri ile Ortadoğu'nun Müslüman dünyası arasında bir "köprü" görevi görecektir bir "model" olarak görülmekteydi. (Djavadi, 2016).

öngörmüştü: “Ortadoğu hakkındaki anlayışım, Batı’nın çok mutlu olmaması gerektiği sonucuna varmama yol açıyor. Bu, Amerikan çıkarlarına büyük sorunlar getirecektir. Şimdilik ‘Arap Baharı’ deniyor ve sınırım yakında Ortadoğu için kışa dönecek” (Guancha, 2011).

Ortadoğu bölgesi, kendisini ABD ile müttefik aktörler ve Rusya’ya yakın diğer müttefikler arasındaki çatışmanın keskin bir şekilde yeniden canlanmasından dolayı sersemlemiş halde bulunuyor. Hümanist bir perspektiften bakıldığında, Ortadoğu zaman içinde kendi iç çatışması ile birlikte bölgesel ve uluslararası güçlerin küçük güç mücadelelerinden dolayı çok kötü bir duruma geldi⁶.

Kimi ülkeler bölge sorunlarını çözmekten ziyade daha fazla devam etmesine neden olan ABD/Batı stratejileriyle uyum sağlama eğilimindedir.

“Ortadoğu’daki hemen hemen tüm ülkeler, ekonomilerini modernize edip geliştirme konusunda bir başarısızlık yaşıyor, nüfus baskısı, ‘gençlik patlaması’ ve işsizlikle başa çıkma gibi sorunlardan muzdaripler” (Cordesman, 2020: 3). “Genel makroekonomik belirleyiciler, artan enflasyon ve işsizlik, daralan yatırım, artan kurumsal ve finans sektörü kırılganlıkları ve ıslahata yönelik politika eylemlerinin derme çatma uygulanması göz önüne alındığında, doğrudan petrol ve diğer rant kaynaklarına bağlı oldukları için daha hassas ve değişkendir” (Cordesman, 2020: 18). Bölgedeki birçok ülke kendisine yardım etmekten aciz görünmektedir. Kendine güvenen bir kalkınma modeli ve karşılıklı yararlarla bölgesel dayanışmayı (kazan-kazan) benimsemek yerine,

“kimi ülkeler bölge sorunlarını çözmekten ziyade daha fazla devam ettiren ABD/Batı stratejileriyle uyum sağlama eğilimindedir. Bu durum, gerçek bir ilerleme ve çözüm sağlamaktan ziyade mevcut sorunların iltihaplanarak büyümesine yol açmaktadır. Günlük, aylık ya da yıllık krizlerin ötesine bakıldığında bu durum daha da netleşmektedir” (Cordesman, 2020: 3).

Uzun yıllar süren çatışmaların ardından Libya, Suriye ve “Yemen benzeri görülmemiş bir insani, sosyal ve ekonomik krizle yüzleşmeye devam etmektedir. Hayati önem taşıyan kamu alt-yapısına verilen hasar, temel hizmetlerin kesintiye uğramasına yol açarken; oluşan güvensizlik ortamı, savaştan önceki en büyük döviz kaynağı olan petrol ihracatının rehabilitasyonunu geciktirerek bu devletlerin gelirleri ile birlikte temel ithalat maddeleri için gereken döviz arzını ciddi şekilde sınırlandırmıştır. Bu durum, ekonomik kriz ve şiddet olaylarından kaynaklanan çileyi daha da şiddetlendirmiştir” (Cordesman, 2020: 34).

“2020’ler ve sonrasına ilişkin ekonomik ve sosyal beklentiler belirsizdir ve önemli ölçüde bölgenin siyasi ve güvenlik durumuna bağlıdır. Gıda ihracatçılarının COVID-19 ile ilgili ticaret kısıtlamaları nedeniyle küresel gıda fiyatlarında artış ve milli paralardaki değer kaybı daha da kötüleştiğinden, uygun fiyatlı gıdaya erişim, hane halkı refahı için hızla büyüyen bir tehdittir” (Cordesman, 2020: 34). Cordesman’ın belirttiği üzere, “bu sorunlar herhangi bir ulusa özgü değildir. Bunlar petrol ihracat fiyatlarındaki krizin ve koronavirüsün yerel ve küresel ekonomi üzerindeki etkisi nedeniyle neredeyse her durumda bölgesel hale gelmiştir” (Cordesman, 2020: 2). Ayrıca Cordesman şöyle ifade etmektedir: “ABD, uzun süren savaşları, ırkçılıkla mücadelede ilerleme katedememesi ve gelir eşitsizlikleriyle

⁶ İsrail’in işgal altındaki Filistin topraklarının bir kısmını ilhak etmesi, uluslararası yasalara aykırı olarak yerleşimlerin genişlemesi, ABD’nin İsrail’in işgal altındaki Suriye’nin Golan Tepelerini ilhak etmesi, 2000’ler ve 2010’larda Afganistan ve Irak’taki Amerikan başarısızlığı.

başta çıkmada yetersiz kalması nedeniyle kalıcı sonuçlar elde etmede başarısız olmuştur. AB ise sahip olduğu fırsatlarla karşılaştırılınca görece o da başarı sağlayamamıştır” (Cordesman, 2020: 2).

Bununla birlikte her bir ülkenin performansını değerlendirmedeki temel mesele, “bölge nüfusunun tamamının ihtiyaçlarını karşılamada sürdürülebilir başarı elde edecek şekilde nasıl başa çıktığını anlamaktır. Dünyadaki hiçbir devlet bu hedeflere ulaşmada mükemmelliğe ulaşamaz, ancak çoğu en azından çabalamakta ve ilerleme kaydetmektedir” (Cordesman, 2020: 39).

Uluslararası ve Bölgesel Güçlerin İddialarının Ötesi

ABD, AB ve Japonya üçlüsü gibi küresel güçler ile Çin gibi yükselen ülkeler, sürekli olarak kendilerini yeniden konumlandırma arayışındadırlar. Suriye'nin müttefikleri özellikle Rusya, İran ve Çin, Ortadoğu'daki hegemon güçler olan ABD ve onun vekil devletlerinin Suriye'yi kontrolünü engellemişlerdir. Dünyanın üç kıtası (Avrupa, Afrika ve Asya) arasında bir kavşak noktası olan Türkiye'ye yakınlığıyla karakterize edilen Suriye (Irak ve İran ile birlikte) bağımsızlığını yeniden kazanma arayışındadır. Ancak bundan Çin ve Rusya'nın karşılıklı ve uyumlu bir stratejiye göre hareket ettiği çıkarılmamalıdır. Her ikisi de kısmen ortak bir hedefe yönelse de, stratejileri bazı açılardan farklıdır. Çok taraflılığı teşvik etme yönündeki ortak arzularına rağmen, kendi çıkarlarını takip etme öncelikleri eylemlerini şekillendirmektedir.

Çin: Yükselen Dünya Düzeni Olarak Kuşak ve Yol Girişimi

Çin, küresel ekonomik büyümenin motoru olarak Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan aktif bir oyuncudur. Çin'in AB'ye açılan ka-

pısı olarak hizmet edebilecek olan Suriye ile ilişkilerinde, Çin'in üç ana hedefi vardır: Kuşak ve Yol Girişimi'ni (KYG) ilerletebilecek ekonomik işbirliğini geliştirmek; tüm Ortadoğu bölgesini mümkün olduğunca istikrara kavuşturmak ve yayılabilecek aşırılık yanlısı tehditler karşısında Suriye'nin bütünlüğünü korumak.

Çin'in Suriye'deki çatışmalara yaklaşımı, müdahale karşıtı ve devlet egemenliğine saygı politikalarından kaynaklanmaktadır. Bu, Çin'in dünyadaki tüm ortaklarıyla yürüttüğü ve onu Batı'nın şarta bağlı yardım politikasından ayıran bir modeldir.

Çin'in Akdeniz limanlarına olan ilgisi, Ortadoğu'yu Deniz İpek Yolu üzerinde bir durak olarak entegre etme çabasının bir parçasıdır; bu da Çin'in Suriye aracılığıyla Ortadoğu'daki etkisini güçlendirme fırsatı anlamına gelir. Pekin'in Suriye limanlarına gelişi, Pire (Yunanistan) ve Akdeniz limanlarındaki dayanağını sağlamlaştırmak ve Avrasya'ya bağlanma hedefine sahip bir inisiyatif açısından çekici bir fırsattır (Dorsey, 2020).

Suriye'deki potansiyel Çin yatırımları doğrudan KYG ile bağlantılı olabilir. Aslında Suriye, bu girişim için kara ve deniz yollarının kesişme noktasında olmasıyla birlikte Çin projelerinin Batı Avrasya'ya yayılmasında çok önemli bir etkiye sahiptir (Lin, 2010b).

Suriye, Çin'i doğal sınırlarından kurtarabilmek için bu rotanın anahtarı olabilir. ABD'nin Pasifik'e kayması bağlamında Çin için “korunmasız arka kapı” da olabilir. Acil yeniden yapılanma ihtiyacı ve Batı'nın bölgeden ayrılması, Suriye'yi Çin için cazip hale getiriyor. Buna ek

olarak Suriye, ekonomisinin yeniden yapılandırılmasında Çin'i bir müttefik ve kilit bir oyuncu olarak görüyor ve bu da ikili ilişkilerin geliştirilmesini kolaylaştırıyor. Çin'in Suriye'deki çatışmalara yaklaşımı, müdahale karşıtı ve devlet egemenliğine saygı politikalarından kaynaklanmaktadır. Bu, Çin'in dünyadaki tüm ortaklarıyla yürüttüğü ve onu Batı'nın şarta bağlı yardım politikasından ayıran bir modeldir. Çin, terörizm risklerinden muaf değildir ve kendi topraklarında daha da yayılabilecek köktendincilikle ilgili riskleri ortadan kaldırmaya isteklidir. Ayrıca Suriye'deki yatırımlarını etkileyebilecek tehdidi ortadan kaldırmak için müttefikleriyle işbirliği yapmayı hedeflemektedir.

Suriye'deki savaşa rağmen Çin, önemli bir ticaret merkezi ve Kuzey Afrika, Güney Avrupa ve Ortadoğu'daki çıkarlarının ortağı olarak görüldüğü Suriye üzerindeki ilgisini tazelemiştir.

Suriye, tüketicilerin ve tedarikçilerin yer aldığı AB ve Akdeniz'e yakındır. Suriye ticari bir merkez olarak GAFTA üyesidir ve komşusu Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği Anlaşması vardır. Çin'in Rusya, İran, Türkiye ve potansiyel olarak Irak ile enerji işbirliği, Ortadoğu'daki enerji pazarını ve tedarik güzergahlarını istikrara kavuşturmayı amaçlamaktadır. Christina Lin'in (2013) de belirttiği gibi: "Büyük Ortadoğu'da yeni bir büyük oyun var gibi görünüyor".

Çin, KYG aracılığıyla "batıya bakış" temalı kalkınmasını başlatırken, Suriye'nin "doğuya bakış" politikası Çin'in Beş Deniz'deki çıkarlarıyla örtüşüyor görünmektedir. Suriye'nin vizyonuyla güçlendirilen KYG aracılığıyla, Çin'in Ortadoğu'da büyüyen etki alanı ABD, AB ve diğer müttefikler için önemli sonuçlar doğuracaktır (Lin, 2013). Suriye, Akdeniz bölgesinde barışçıl ve uyumlu kalkınma için Çin'in KYG

projesinde kilit bir ortak olabilir. Henry Kissinger'in dediği gibi, "Ortadoğu'da Suriye olmadan barış olmaz" (Totten, 2009).

Suriye Planlama ve Uluslararası İşbirliği Komisyonu Başkanı İmad Sabouni ve Çin'in Suriye Büyükelçisi Feng Biao Şam'da ekonomik işbirliği anlaşması imzaladı, 4 Mart 2020. (Ammar Safarjalani/Xinhua)

Çin Ortadoğu bölgesiyle daha fazla ilgilenmeye başladıkça Suriye, yeni bir Pax Sinica veya Çin Barışı olarak algıladığı şeye yani "doğuya" bakıyor. Genel olarak, Çin KYG stratejisi sayesinde sessizce ekonomik başarıya doğru ilerlemektedir. Onun siyasi başarısı, Çin'in de parçası olacağı Yeni Dünya Düzeni'nin ortaya çıkışında dikkate değerdir.

Rusya'nın Stratejisi: Uzun Vadeli Yeniden Konumlanma ve Sıcak Sulara Erişim

Suriye'deki Rus çıkarları, jeoekonomik düzeyde uzun vadeli stratejik planların sürekliliğini yarattı. Suriye aracılığıyla Rusya, uluslararası bir varoluşa ve nihayetinde verimli olacak bir dizi ekonomik ve politik-stratejik fırsata sahip oldu.

Rusya'nın Suriye'yi destekleme stratejisinin birçok doğrudan ve dolaylı nedeni var: Mevcut Rus-Suriye ittifakını güçlendirmek; aşırılık yanlısı yayılmayı durdurmak; Suriye'nin stratejik konumundan yararlanmak; Avrupa,

Ortadoğu ve Orta Asya'daki birçok güçlü devlet ile yakınlaşmak için ideal bir fırsatı temsil eden, Ortadoğu'daki siyasi ve ekonomik gücünü güvence altına almak (Rodkiewicz, 2017). Suriye'deki Rus varlığı, Rusya'nın Akdeniz'in⁷ sıcak sularına erişmesine ve Suriye'nin komşularıyla jeostratejik bir yakınlaşmaya izin verdi. Rusya, birçok komşu ülkenin enerji bağımlılığını kontrol etmeye, -özellikle hidrokarbonlar giderek enerji güvenliğinin ve tüm devletlerin kaygılarının merkezinde yer almaya başladıkça- kaynakların üretimi, taşınması ve dağıtımı üzerinde bir avantaj yaratmaya çalışmaktadır.

Suriye, hem sınırları içinde hem de uluslararası alandaki Rusya korumasından memnundur. Başkan Putin, Şubat 2018'de Suriyelilerin altyapılarını, hastanelerini, okullarını, sanayisini, tarımını ve ticaretini yeniden canlandırmalarına yardımcı olmanın çok önemli olduğunu söyledi. Rusların çatışma sonrası Suriye'deki yeniden yapılanma projesi, "Marshall Planı"nın bir versiyonu olarak sunuldu. Suriye'nin "insani yeniden inşası" konusunda ısrar etmek Rusya'ya pozitif bir uluslararası lider imajı vermektedir.

Çin-Rus ittifakı Yeni Dünya Düzeni'nin çok kutupluluğuna doğru ilerlemektedir. İttifaklarının potansiyeli ise göz ardı edilemez boyuttadır. Başkan Putin'in vizyonu sadece Rusya'nın değil, Çin'in de yürüttüğü bir projedir. Rusya, Çin ile çalışmanın Moskova'nın uluslararası arenada en güçlüler arasında yer alması için ideal bir çözüm olacağını bilmektedir. Suriye, özellikle İran'ın (Çin ve Rusya'nın stratejik bir müttefiki) Batı'nın yaptırımlarına maruz kaldığı ve Çin'in, ABD ile ticaret savaşına girdiği bir dönemde, Suriye'deki savaş öncesinde ve sırasında Moskova ve Pekin'e

aralarındaki işbirliği için yeni fırsatlar sunmuştur.

Çin için Suriye ile işbirliği, karşılıklı güvenlerini güçlendirmek amacıyla Moskova ile bağları pekiştirmenin bir yolu olarak görülmektedir. Ayrıca, iki oyuncu arasında büyüyen bir ekonomik işbirliği mevcuttur. Moskova ve Pekin, Rusya ve Suudi Arabistan'ı Çin petrol piyasasında rakip yapan birkaç enerji anlaşması imzaladı. Nitekim ekonomik ortaklıkları Suriye'deki çatışmanın çözümüne yönelik işbirlikleri sayesinde büyümüştür ve Batı'ya karşı benzer bir konumu paylaşmaktadır.

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın 17 Mayıs 2018 tarihli Rusya ziyareti. (President of Russia website)

Beş Deniz bölgesi ve KYG tüm taraflar için bir avantaj olabilir. Bu iki güç için İran, Irak ve Suriye ile hedeflerine ulaşmada ayrı ayrı çaba göstermelerinden önce birlikte çalışmalarını daha avantajlıdır. Rusya, Suriye'deki uzun vadeli konumunu güçlendirmek istemektedir. Ancak, ülke yeniden inşa edilmezse bu mümkün olmayacaktır. Bu noktada, Çin'in rolü devreye gir-

7 Suriye'nin Akdeniz kıyısında Tartous'ta bir deniz üssünün Rusya tarafından kullanımı burasının Rusya'nın Akdeniz'deki tek deniz penceresi olarak görülmektedir.

mektedir. Çin'in, Suriye'deki gelecek yeniden yapılanma projelerinde ve çatışma sonrası yatırım fırsatlarında yer almak için Rus ve İranlı müttefikleriyle bir araya geldiği belirtilmektedir.

İstikrarsızlaştırma Etkeni Olarak ABD

Ortadoğu ülkelerinin iç siyasetini felç etmek, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana ABD dış politikasının belirleyici bir özelliği olmuştur. Afganistan'dan Irak'a veya Kuzey Afrika'ya, ekonomik kalkınma perspektifinden herhangi bir ABD yardımının başarıya ulaştığını söylemek güçtür. Hiçbir Amerikalı yetkili, 2001'den beri Afganistan ve 2003'ten beri Irak gibi işgal edilen iki ülkeyi önceden bilgilendirmeden ve korkusuzca ziyaret edemez. Amerikan yönetimi, Çin'i kontrol altına almak ve Rus kuvvetlerini yeni bataklıklara ve yeni savaş alanlarına itmek amacıyla Ortadoğu'yu daha da kışkırtmak için hiçbir çabadan kaçınmadı (Ghatrouf, 2018a). Yukarıda bahsedilen iki istilanın başarısızlığı ile Libya, Suriye ve Yemen'de Washington'un açık askeri ve siyasi desteğine rağmen başarısızlığı, Pentagon'un Ortadoğu'daki uzun süren çatışmalardan uzaklaşma kararını haklı çıkarmaktadır. ABD Savunma Bakanı Vekili Christopher Miller, ABD askerlerine gönderdiği bir notta onlara şöyle seslenmektedir: "Savaşları sona erdirmek, uzlaşma ve ortaklık gerektirir. Meydan okumayla karşılaştık ve elimizden gelen her şeyi yaptık. Şimdi tüm askerlerimiz, denizcilerimiz, havacılarımız, sahil muhafızlarımız, uzay uzmanlarımız ve siviller için eve dönme zamanı. Savaştan bıkanlardan biriyim, çabalarımızı liderlikten, destekleyici role geçirdiğimiz kritik aşamadayız. Bizler ebedi savaş savunan bir toplum değiliz - bu, savunduğumuz ve atalarımızın uğruna savaştığı her şeyin anti-tezi. Tüm savaşlar bitmeli." (ABD Savunma Ba-

kanlığı, 2020). Toplumlara yukarıdan akıl veren yöntemlerle dünyanın patronu rolünde ülkeleri yeniden yapılandırmadaki başarısızlığının ardından, ABD, bir dünya kutbu olarak sadece yaptırım veya savaş silahlarını kullanabileceğini düşünüyor görünmektedir.

İran: Stratejik bir müttefik olarak Suriye

"Modern Ortadoğu siyasetindeki en ilgi çekici gelişmelerden birinin, 1979'daki kuruluşundan bu yana İran-Suriye ittifakının ortaya çıkışı ve sürekliliği olduğuna şüphe yoktur" (Goodarzi, 2013a: par.1). "Ortadoğu'daki dalgalanma ve değişen siyasi taşlar dikkate alındığında İran ile Suriye arasındaki ilişki oldukça sıra dışıdır" (Goodarzi, 2013b: 1).

Jubin Goodarzi'nin belirttiği gibi "İttifak, her iki ülke de Ortadoğu'da kilit konumlarda yer aldığından ve dolayısıyla jeopolitik önemine son derece katkıda bulunduğu için çok büyük önem taşımaktadır" (Goodarzi, 2013b)⁸. İran, Suriye ile ilgili olarak, Güneybatı Asya ve Körfez bölgesindeki stratejik lider olarak görülmektedir.

İran Genelkurmay Başkanı Muhammad Hüseyin Bagheri ve Suriye Savunma Bakanı Ali Abdullah Eyüb Başkent Şam'da bulunan Savunma Bakanlığı'nda "kapsamlı" bir askeri anlaşma imzaladılar, 8 Temmuz 2020. (Ammar Safarjalani/Xinhua)

⁸ Amerikalılar askeri üslerini Afganistan'dan Cibuti'ye Körfez ülkelerinden geçerek Ortadoğu'nun her yerinde inşa ederken, pek çok yazar gibi, bu araştırmacı da (paranoyayı çağrıştırdığı için) İranlıların teknolojik ve ekonomik kalkınma stratejilerini benimseme ve Suriye ile ittifaklarında Akdeniz'e erişme haklarına itiraz ediyordu.

İki ülke Türkiye ve Suriye sadece bölgesel güvenlik konularında değil, aynı zamanda AB, Balkan, Kafkas ve Arap ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurmada da potansiyel ortaktır.

Aslında İran, Suriye'nin yakın bir müttefiki olarak Rusya ve Çin ile birlikte, özellikle coğrafi alanın tümünü kontrol eden düzinelerce Amerikan askeri üssünün varlığıyla uygulanan ablukayı ve kuşatma politikasını kırmaya çalışmaktadır. Amerikalı siyasetçi Mitt Romney, "Suriye, İran'ın Arap dünyasındaki tek müttefiki. Denize giden yolları" diyerek olağanüstü bir açık sözlülük göstermiştir (The Guardian, 2012). Suriye, İran'ın Akdeniz'e ve dolayısıyla Avrupa ve Amerika kıtasına doğrudan erişmesine izin veriyor ve karşılığında da Körfez kıyısı ve doğu ile bağlantılı kalıyor.

Türkiye'nin Dış Politika Değişimi "Sıfır Sorun"dan "Sıfır Sorun"a: Sıradaki?"

Yıllar boyunca, eski Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "komşu ülkelerle sıfır sorun" politikası Türk dış politikasının amiral gemisi konseptiydi ve 2000'li yıllarda Suriye dahil herkesle ticaret geliştirmek amaçlanıyordu. Tunus'taki protestolar başlayıp genişlediğinde, Türk liderleri durumu istismar edip tek taraflı oynamaya ve Suriye'nin kuzey sınırlarını ihlal edip o bölgele-ri teröristler için merkezileştirerek Suriye'ye karşı savaş hazırlıkları yapmaya başladılar. 2011'den beri komşu ülkelerle artan çatışma, Erdoğan'ı daha saldırgan ve mezhepçi olmaya itti. Batı, Ankara'yı açıkça eleştirmeye başladı. 2006 yılında, "uzun süredir AB adayı olan Türkiye'nin Birliğe katılma şansı sorulduğunda, İngiltere Başbakanı David Cameron, ülkenin mevcut ilerleme hızına bağlı olarak muhtemelen '3000 yılına kadar' katılmaya

hazır olmayacağını söyledi. Bu, Erdoğan'a tepki göstermek ve Batılı ülkeleri 'komploları' ile suçlamak için mükemmel bir fırsat verdi. Ancak Türk Cumhurbaşkanı daha sonra Batı'nın Türkiye'yi 'barajları, köprüleri ve metroları' yüzünden 'kışkandığını' iddia ederek 'Batı komplolarına' yeni bir unsur daha ekledi" (Djavadi, 2016: par.31).

Bazı Avrupalı siyasetçilerin ayrımcı ve şovenist beyanlarına rağmen Türkiye bölgesel işbirliği ilkesine bağlı kalırsa bölgede önemli bir rol oynayabilir. Maceracı tek taraflılığın özellikle Suriye'deki başarısızlığın ardından, Türkiye'nin kısa süre sonra bölgesel ve uluslararası işbirliğine geri dönmeye zorlanması muhtemeldir. Bu durum, göç akımlarının ve Avrupa'daki aşırılığın artışıyla daha da hızlanacak ve bu da Türkiye'yi daha fazla işbirliğine zorlayacaktır (English Lokmat, 2020).

İki ülke, Türkiye ve Suriye (Irak ve İran ile birlikte) sadece bölgesel güvenlik konularında değil, aynı zamanda AB, Balkan, Kafkas ve Arap ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurmada da potansiyel ortaktır.

Uluslararası çelişkilere oynamak yerine, Türkiye sadece Suriye'de değil, aynı zamanda Irak'ta (yirmi yıldır Amerikan varlığının zarar verdiği) ve tüm bölgede Rusya ve Çin ile işbirliği içinde, devasa yeniden yapılanma projelerinin hayata geçirilmesi gereken Beş Deniz bölgesinin kalbinde bir kaldıraç olabilir.

Beş Deniz ve KYG: Levant Havzası'nın Efsanesi Gerçekleşiyor Mu?

Suriye, İran, Irak, Lübnan, Rusya, Türkiye, Çin ve başka ülkeler Ortadoğu'yu Yeni İpek Yolu ve Beş Deniz Projesi aracılığıyla yeniden inşa edebilir. Yeni İpek Yolu, Çin'in önümüzdeki on yıllar için belirlediği stratejinin kalbinde yer alıyor. Bu aynı zamanda, Avrasya imparatorlukları ile deniz imparatorlukları arasında tartışılan, stra-

tejik konumu ve zenginliği nedeniyle her zaman arzulan bir bölge olan Ortadoğu için yeni bir çağ başlatacaktır (Raimbaud, 2017).

KYG ve BRICS, kazan-kazan işbirliğini devam ettirdiği sürece dünyanın geri kalanı için korkusuzca olumlu karşılanmalıdır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana (1990-1991), ABD'nin neo-muhafazakarları bu bölgeyi Avrasya güçlerinin yeniden yükselişini önlemek için kontrol edilmesi gereken bir "görev alanı" olarak gördüler. Bu alan, Azerbaycan, Kazakistan, Türkiye, Suriye, Lübnan ve İran'a kadar uzanan jeopolitik hedeflerini gizlemeyen Çin için büyük bir stratejik menfaat alanıdır. "Jeopolitik bir merkez" olarak bölge, Çin'in "berekketli hilal" veya Basra Körfezi gibi kilit bölgelere erişimini sağlarken, rakiplerinin de erişimini kısıtlama imkanı sunuyor.

ABD'li rakipler açısından bölge, işgal edilecek, kontrol altına alınacak veya yıkılacak stratejik bir yer olarak görülmektedir. Bununla birlikte, Yeni İpek Yolu, bölgede "yeşil kuşağı" canlandırıyor. Görünüşe göre Çin rüyası çoktan başlamış durumda (Marxist, t.y.)¹⁰. KYG ve BRICS, kazan-kazan işbirliğini devam ettirdiği sürece dünyanın geri kalanı için korkusuzca olumlu karşılanmalıdır (Peyrefitte, 1973, 1997).

Ortadoğu'nun çekirdeğinde yer alan beş ülke (İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Lübnan) KYG'nin bir parçası olmakla ilgileniyor. Suriye, KYG'de özel bir yere sahip olacak. Pekin, Ekim 2011'den bu yana Suriye'deki savaşın çözümünde yer aldı ve 2016'da özel bir temsilci atadı. Bununla birlikte, barış ancak hukuka ve ulusal

egemenliğe saygı gösterilerek sağlanabilir. Yeniden yapılanma, şu klasik düzende tasarlanamaz: Batı'dan gelen bir bağış havuzu ve kendisini yok eden hayırseverlerin insafına muhtaç bir Suriye.

Yine de KYG harap olmuş Suriye ekonomisini dış tehditlerden uzak tutarak yeni bir temelde yeniden inşa edebilir. KYG, ister demiryolu koridoru ve otoyol (Batı Çin'deki en büyük şehir olan Urumçi'den Ortadoğu'daki sahil kasabalarına giden) veya Süveyş üzerinden Akdeniz'e giden deniz yolları olsun, Güney-Batı Asya'nın (özellikle İran, Irak, Suriye ve Lübnan büyük rolere sahip) iki koridor etrafında yeniden yapılandırılmasıyla Suriye'de daha istikrarlı bir ortam sağlayacaktır (Raimbaud, 2017).

Suriye'nin ekonomik zayıflığına ve ABD'nin düşmanlığına rağmen, Rusya ve İran ile olan ittifakıyla Şam son yıllarda siyasi etkisini yeniden canlandırabildi. Suriye iddialı ekonomik stratejisi için çetin bir mücadeleyle karşı karşıyadır ancak Irak'ın büyük enerji kaynakları devreye girdikçe vizyonu daha da gelişecektir.

Rusya ve İran arasındaki mevcut ittifak ve Irak ile göreceli bir anlayışa dayanarak Irak'tan Avrupa'ya doğalgaz akışının sağlanmasında, Akdeniz'e tek çıkış noktası olarak, İran gazının da aynı boru hatlarından geçme olasılığı da dikkate alındığında, Suriye hâlâ coğrafik konumunu kullanma potansiyeline sahiptir. Suriye'nin kuzey sahillerindeki potansiyel doğalgaz ve petrol kapasiteleri de akılda tutulmalıdır.

"Siyasette imkansız" diye birşey yoktur. Suriye'nin Suudi Arabistan ve Türkiye ile ilişkilerine geri dönme ihtimali olduğu akılda tutularak, Ortadoğu'daki istikrarsızlıkların üstesinden gelinebilir.

İronik bir şekilde, Trump liderliğindeki ABD, serbest ticaret şampiyonu ve çevre kuru-

¹⁰ Mao ZeDong'un 1956'da belirttiği gibi "Bu nedenle, ABD'yi geçmek sadece mümkün değil, aynı zamanda kesinlikle gerekli ve zorunludur. Bunu yapmazsak, Çin milleti dünya uluslarını yarı yolda bırakmış olacak ve biz insanlığa pek bir katkı yapamayacağız" (Marxist, t.y.).

yuculuğunda dünya lideri rolünden vazgeçerken, Çin serbest ticaret savunuculuğunu devraldı. Sonsuz acımasızlıkla devam eden Suriye trajedisi, Batı'nın iddialarını boşa çıkardı ve en sinsi stratejilerini ortaya serdi. Ama en kötüsü, terörizmi temize çıkarmak oldu. Bruno Guigue'nin (2020) sorguladığı gibi, "Avrupa topraklarına yapılan her saldırıda, başka yerlerde besledikleri ve övdükleri terörist şiddete yönelik öfkeli kınamalar yağdıran bu politikacıların iki yüzlülüğü karşısındaki tiksintiye nasıl direnebiliriz? Suriye'deki savaş, en başından beri muhalif koalisyonu yenmek için bir koalisyonun kurulduğu büyük ölçekli bir uluslararası çatışmadır (Ghatrouf, 2018b)". "İsyancılar", "demokratlar", "ılımlılar", "laikler", "İslamcılar" veya "cihatçılar" arasındaki farklar, Batılı güçler ve onların müttefikleri tarafından öne sürülen sığ ayrımlardır. Şimdi herkes, son on yıldır Suriye çatışmasının arkasında yatan gerçeğin devlet destekli terörist yapılanmaları ile ülkesini yabancı işgaline karşı savunan ulusal bir ordu arasındaki mücadeleyi anlamaktadır. Ama bu, aynı zamanda bir bumerang gibi geri dönerek dünyanın dört bir yanına zehrini saçmıştır (Guigue, 2020).

Ortadoğu'daki büyük kriz aynı zamanda büyük bir fırsat da olabilir. "Aynı zamanda Çin'de ve BRICS ülkelerinde çok umut vaadeden gelişmeler meydana gelmektedir. Şu anda hangi yönün daha güçlü olduğunu söylemek çok zordur. Alman siyasi aktivist Helga Zepp-Larouche'nin vurguladığı gibi, kalkınma Ortadoğu'ya barışı getirmenin tek yoludur ve kalıcı bir çözüme ancak 'Kalkınma yoluyla barış' kavramıyla ulaşılabilir" (Hartmann, 2015: 5). Bu fikir, özellikle Avrupa'daki son olaylarla (birçok Avrupa ülkesindeki göç dalgaları ve Fransa ve Avusturya'daki terörist eylemlerle) birlikte uluslararası gündeme çoktan girdi.

Bu "boşa geçen on yılda" (2010-2020), Batı'nın Suriye'ye karşı tutumu, güvenlik ve kalkınmanın sağlanması açısından başarısız oldu. Batı daha barışçıl, demokratik bir Ortadoğu istiyorsa,

Suriye'ye daha dostça davranmalıdır (Phillips, 2010a). Böylelikle Batı, Suriye'de ve bölgedeki diğer ülkelerde yeniden yapılanma çabalarına iyi bir şekilde katılabilir.

Sonuç

9 yıldan fazla süren Suriye Savaşı, çatışmaya dahil olan uluslararası ve bölgesel aktörlerin gerçek yüzlerini gösterdi. Bu durum, hem Ortadoğu'nun hem de dünya düzeninin jeopolitik konfigürasyonunu değiştirdi. Ortadoğu'daki sorunlar, kolektif yapısı gereği, yapıcı çözümlerde işbirliğini gerektirmektedir. "Her zaman olduğu gibi, Ortadoğu'nun daha iyi bir uluslararası değişimin tecrübe edileceği bir mikrokozmos olduğu görülüyor. ABD'nin tek kutupluluk çağı sona ererken, belki de bu durum gereksiz savaşlar ve ekonomik öngörüsüzlüklerle hızlanırken, Ortadoğu'daki uluslararası ilişkilerin dünya siyasetinin çok kutupluluğunu yansıtmaması çok daha muhtemeldir. Böyle bir durumda, küresel değişimde kilit rolü yalnızca bölge ülkeleri oynamayacaktır. Çin, Hindistan ve Brezilya gibi yükselen ekonomiler de liderlik rolü için talip olacaktır" (Phillips, 2010b: par.10).

Bölgenin her ülkesinin istikrar sağlayıcı bir rolü olacaktır. "Devam eden aşırılığın ve şiddetin sona ermesi ve hayati devlet kurumlarının yeniden entegrasyonu da dahil olmak üzere nihai siyasi uzlaşma, bu devletlerin ekonomisinin yeniden inşasını ve sosyal uyumun yeniden sağlanmasını kolaylaştırmak için operasyonel ortamı iyileştirecektir" (Cordesman, 2020: 34). Bu da bölge ülkelerinin, mevcut angajman durumlarını değiştirerek gelecekteki ortaklık ve işbirliğini içeren ittifaklara yöneleceği anlamına gelir. "Batılı devletlerin önündeki soru ise Suriye'ye karşı düşmanca yaklaşımlarının ABD ve AB'nin iddia ettiği hedeflerden herhangi birine ulaşip ulaşmadığıdır. On yıllık bir kararsızlığın ardından, bölge 2010'da olduğundan daha istikrarlı değildir. Son 10 yıl, Suriye'ye zorbalık eden, tehditler savuran ve onu görmezden gelen Batı

politikalarının başarısız olduğunu göstermiştir. Eşit bir temelde tam bir katılım, on yılı daha boşa harcamaktan kaçınmanın en iyi yolu gibi görünmektedir” (Phillips, 2010: par.10) 🌸

Kaynakça

- ABD Savunma Bakanlığı. (2020, Kasım 13). Memorandum for all department of defense employees (1 000 Defense Pentagon Washington, DC 20301-1000). <https://media.defense.gov/2020/Nov/14/2002535407/-1/-1/0/INITIAL-MESSAGE-TO-THE-DEPARTMENT.PDF> adresinden alındı.
- Amin, S. (1999). Regionalization in response to polarizing globalization. In B. Hettne, A. Inotai & O. Sunkel (Eds), *Globalism and the new regionalism: the new regionalism*. London: Palgrave Macmillan.
- Badran, T. (2010, Haziran 29). A Syria in minor key. *Foundation for Defense of Democracies*. <https://www.fdd.org/analysis/2010/06/29/a-syria-in-minor-key/> adresinden alındı.
- Barnes, J. & Bowen, A. (2015). *Rethinking U.S. strategy in the Middle East*. The Center For Houston: The Middle East At The Baker Institute For Public Policy And The Center For The National Interest.
- Baldwin, D.A. (1999/2000 Kış). The sanctions debate and the logic of choice, *International Security*, 24(3), 80-107. https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/dbaldwin/files/baldwin_1999-2000_the_sanctions_debate_and_the_logic_of_choice.pdf adresinden alındı.
- Birleşmiş Milletler. (2020). World economic situation prospects 2020. https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2020_FullReport.pdf adresinden alındı.
- British Petroleum Company. (2020, Haziran). BP statistical review of world energy, London. <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/downloads.html> adresinden alındı.
- Cordesman, A. H. (2020, Ağustos 24). The greater Middle East: From the “Arab spring” to the “axis of failed states”. *The Center for Strategic and International Studies*. <https://www.csis.org/analysis/greater-middle-east-arab-spring-axis-failed-states> adresinden alındı.
- Djavadi, A. (2016, Haziran 6). Turkey's foreign policy: from 'zero problems' to 'nothing but problems'. Radio Free Europe Radio Liberty. <https://www.rferl.org/a/turkey-foreign-policy-erdogan-zero-problems/27781927.html> adresinden alındı.
- Dorsey J. M. (2020, Haziran). Syria lures but will China bite? *The Geneva Centre for Security Policy (GCSP)*, Syria Transition Challenges Project, Discussion Paper (7). <https://dam.gcsp.ch/files/doc/syria-and-china-dorsey> adresinden alındı.
- Dugin, A. (2020). Russian strategist dr. Alexander Dugin: “the belt and road initiative: a Eurasian road” (Fikret Akfırat, Interviewer). *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(4), 6-18.
- Dünya Bankası. (2004, Aralık 23). Turkey-Syria Bilateral Free Trade Agreement. <https://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/Syria-Turkey.pdf> adresinden alındı.
- Dünya Bankası. (t.y.). Syrian Arab Republic. <https://data.worldbank.org/country/SY> adresinden alındı.
- English Lokmat. (2020, Kasım 2). Erdogan's belligerent policies leave Turkey more isolated than ever. <https://english.lokmat.com/international/erdogans-belligerent-policies-leave-turkey-more-isolated-than-ever/> adresinden alındı.
- Ghatrouf, M. N. (2018a, Eylül 30). Le Moyen-Orient entre les options américaines et les décisions russes Qui épuise l'autre? *Reseau International*. https://reseauinternational.net/le-moyen-orient-entre-les-options-americaines-et-les-decisions-russes-qui-epuise-lautre/?fbclid=IwAR008Vt4UeG-gytWB1X7YcQRTmX_gw8eWclvHZlxrdpyd1FYHkX6FTYl7EU adresinden alındı.
- Ghatrouf, M. N. (2018b, Eylül 26). The Syrian war materializes Assad's five seas vision. *Syrian facts Web Site*. <http://syrianfacts.com/en/category/strategic/page/6/> adresinden alındı.
- Goodarzi, J. (2013, Temmuz 22). New challenges to Iran-Syria alliance. United States Institute of Peace. <https://iranprimer.usip.org/blog/2013/jul/22/new-challenges-iran-syria-alliance> adresinden alındı.
- Goodarzi J. (2013, Ağustos). Iran and Syria at the crossroads: the fall of the Tehran-Damascus axis? Viewpoints, 35. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/iran_syria_crossroads_fall_tehran_damascus_axis.pdf adresinden alındı.
- Guancha. (2011, Haziran 27). The China model: A dialogue between Francis Fukuyama and Zhang Weiwei. https://www.guancha.cn/Observer/2012_02_20_66253.shtml adresinden alındı.
- Guéhenno, J. M. (1999). Américanisation du monde ou mondialisation de l'Amérique? *Revue Politique étrangère*, IFRI, 64(1), 7-20. Retrieved from https://www.persee.fr/doc/polit_0032-342x_1999_num_64_1_4822
- Guigues, B. (2020, Ekim 22). Le théorème de Bachar al-Assad. *Reseau International*. <https://reseauinternational.net/le-theoreme-de-bachar-al-assad/#comments> adresinden alındı.
- Hartmann, A. (2015, Kasım 13). The Peace Dividend of the New Silk Road: Global Reconstruction of the Physical Economy. *Executive Intelligence Review*, 42(45), 5-7. https://larouchepub.com/eiwp/public/2015/eirv42n45-20151113/05-07_4245.pdf

- adresinden alındı.
- Hufbauer, G. C. & Jung, E. (2020, Kasım). What's new in economic sanctions? *European Economic Review*, 130(103572). <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0014292120302026?via%3Dihub> adresinden alındı.
- Khalaf, R. (2006, Temmuz 30). Rice 'new Middle East' comments fuel Arab fury. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/8b219148-2009-11db-9913-0000779e2340> adresinden alındı.
- Koray, S. (2019/2020). The belt and road initiative is opening up new horizons. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 17-22.
- Levy, J. & Lussault, M. (Eds.) (2003). *Dictionnaire de la géographie et de l'espace des sociétés*. Paris: Belin.
- Lin, C. (2010a, Ağustos 17). The Caspian sea: China's silk road strategy converges with Damascus. The Jamestown Foundation, China Brief, 10(17). <https://jamestown.org/program/the-caspian-sea-chinas-silk-road-strategy-converges-with-damascus/#.Vjx6JG7LISM> adresinden alındı.
- Lin, C. (2010b). Syria in China's new silk road strategy. China Brief, 10(8), 3-5. <https://jamestown.org/program/syria-in-chinas-new-silk-road-strategy/> adresinden alındı.
- Lin, C. (2011, Nisan). The new silk road China's energy strategy in the greater Middle East. The Washington Institute for Near East Policy, Policy Focus #109. <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus109.pdf> adresinden alındı.
- Lin, C. (2013, Nisan). China's strategic shift towards the region of the four seas: The middle kingdom arrives in the Middle East. The Institute for Strategic, Political, Security and Economic Consultancy (ISPSW), (226), 4. https://www.files.ethz.ch/isn/163381/226_Lin.pdf adresinden alındı.
- Marxist. (t.y.). Selected works of Mao Tse-tung: Strengthen party unity and carry forward party traditions [Speech at the first session of the preparatory meeting for the Eighth National Congress of the Chinese Communist Party August 30, 1956]. https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-5/mswv5_53.htm adresinden alındı.
- Peyrefitte, A. (1973). *Quand la Chine s'éveillera, le monde tremblera*. Paris: Fayard.
- Peyrefitte, A. (1997). *La Chine s'est éveillée*. Paris: Fayard.
- Phillips, C. (2010, Temmuz 25). Syria and the west: another wasted decade. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/jul/25/syria-and-the-west-wasted-decade> adresinden alındı.
- Raimbaud M. (2017, Kasım 2). Syrie, Iran, Liban, comment la Nouvelle Route de la soie reconstruit le Moyen-Orient. Institut Schiller. <https://www.institutschiller.org/Syrie-Iran-Liban-comment-la-Nouvelle-Route-de-la-soie-reconstruit-le-Moyen-> html adresinden alındı.
- Rodkiewicz, W. (2017, Aralık). Russia's Middle Eastern policy: Regional ambitions, global objectives. *OSW Studies*, (71). http://aei.pitt.edu/93253/1/studies_71_russias_middle_eastern_policy_net.pdf adresinden alındı.
- Romano, D. (2020, Ekim 27). How Erdogan steered Turkey from 'zero problems' to zero friends. *Arab News*. <https://www.arabnews.com/node/1754841/middle-east> adresinden alındı.
- SANA. (2010, Mayıs 9). Presidents Al-Assad and Gul: The Syrian-Turkish relations are built on solid foundations, and the two countries are working to achieve peace and prevent war. www.sana.sy/?p=2668 adresinden alındı.
- Sandmark, U. (2015, Kasım 13). President Assad's 'five seas vision'. *Executive Intelligence Review*, 42(45). https://larouchepub.com/eiw/public/2015/eirv42n45-20151113/28-30_4245.pdf adresinden alındı.
- Seale, P. (1987). *The struggle for Syria, a study in post-war Arab politics 1945-1958*. London: Yale University Press.
- Stern, Y. (2009, Ekim 22). Syria's Four Seas Strategy. Syria Comment. <http://www.joshualandis.com/blog/?p=4252> adresinden alındı.
- Suratman, N. (2020, Kasım 12). China, 14 other nations to sign world's largest free trade agreement. Independent Commodity Intelligence Services (ICIS). <https://www.icis.com/explore/resources/news/2020/11/12/10573851/china-14-other-asian-nations-to-sign-world-s-largest-free-trade-agreement> adresinden alındı.
- Syria Aims to Become an Economic Hub among Four Seas. (2009, Ağustos 1). *Weekly Middle East Reporter*.
- The Economic Times. (2020, Ocak 16). UN lowers India growth forecast; expects momentum to pick up in 2020. https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/indicators/un-lowers-india-growth-forecast-expects-momentum-to-pick-up-in-2020/articleshow/73309599.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst adresinden alındı.
- The Guardian. (2012, Ekim 23). Romney gaffe: 'Syria is Iran's route to the sea'. <https://www.theguardian.com/world/iran-blog/2012/oct/23/romney-gaffe-syria-iran-route-to-sea> adresinden alındı.
- Totten, M. (2009, Ağustos 31). No peace without Syria. *Commentary Magazine*. <https://www.commentarymagazine.com/michael-totten/no-peace-without-syria/> adresinden alındı.

Türkiye ve Çin'in Değişen Deniz Jeopolitiğinin Neo-Mahancı Bir Okuması

EFE CAN GÜRCAN

Dr. Öğr. Üyesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstinye Üniversitesi

Efe Can Gürcan İstinye Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde Araştırma ve Geliştirmeden Sorumlu Dekan Yardımcısı'dır. Gürcan, aynı zamanda İstinye Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Başkanı'dır ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. 2019'da kurulan İstinye Üniversitesi Kuşak ve Yol Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (KUYÇAM) müdürlüğünü yürütmektedir. Bu görevlerinin yanı sıra Gürcan, Manitoba Üniversitesi Jeopolitik Ekonomi Araştırmaları Merkezi'nde Araştırma Üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Gürcan, Lisans eğitimini Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Uluslararası Çalışmalar alanında yüksek lisans derecesine (Montréal Üniversitesi) ve Sosyoloji alanında doktora (Simon Fraser Üniversitesi) ünvanına sahiptir. Gürcan; İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Türkçe bilmektedir. Gürcan'ın Latin Amerika ve Ortadoğu'da uluslararası siyaset, bölge çalışmaları ve küreselleşmeye odaklanan yayınları arasında üç kitabın yanı sıra onlarca makale ve kitap bölümü yer alıyor. Gürcan'ın son kitabı, "Çok Kutuplulaşma, Güney-Güney İşbirliği ve Hegemonya Sonrası Yönetişimin Yükselişi" başlığını taşımaktadır.

E-mail: efe.gurcan@istinye.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5415-3163>

ÖZ

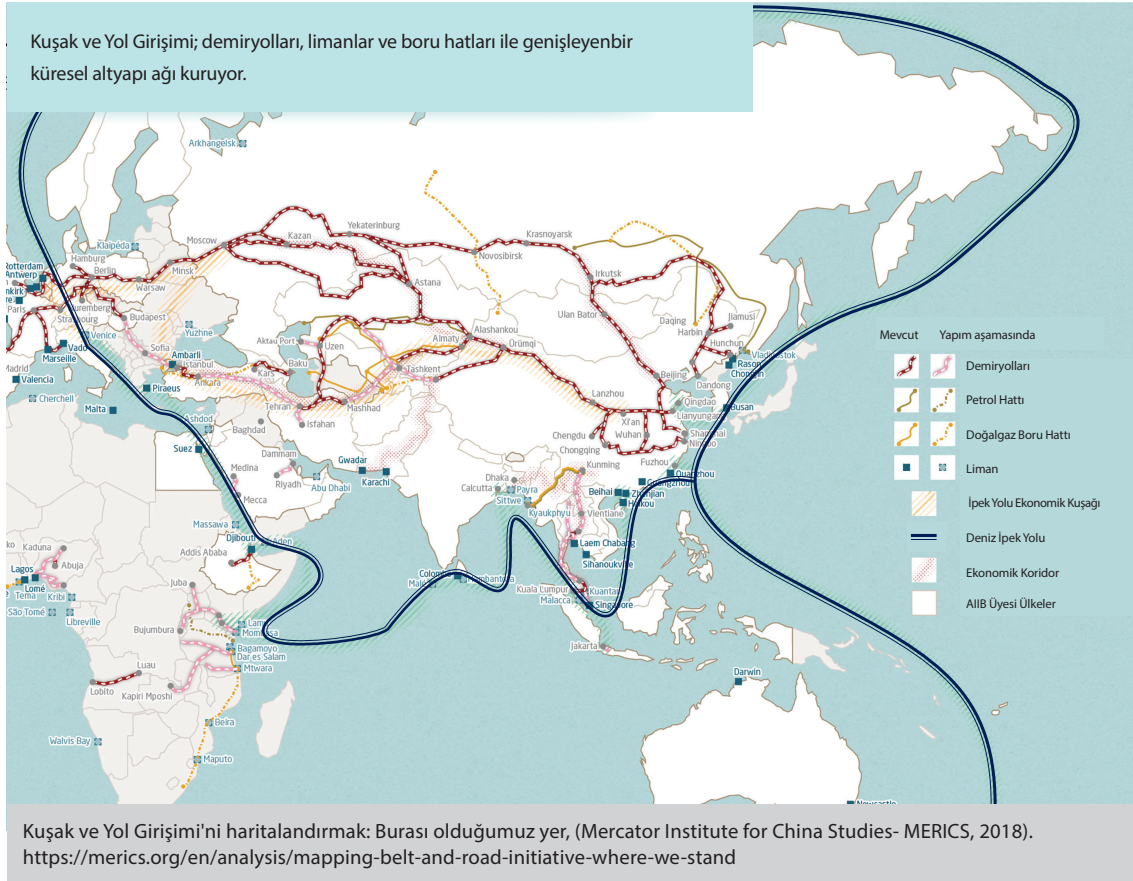
Günümüzde dünya siyasetinin çok kutuplulaşmasına koşut Pax Americana sisteminin gerilemeye yüz tutmasıyla denizlerde barış algısının zayıfladığı ve küresel deniz hâkimiyetinin yeniden tartışmaya açıldığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, ABD liderliği altında küresel işbirliği kanallarının tıkanmasını Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) ile yanıtlayan Çin, bu tartışmanın baş aktörleri arasında yerini almıştır. Böyle bir ortamda, deniz jeopolitiğinin KYG bağlamında derinlikli bir okumasını yapma ihtiyacı güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Bu makale, yukarıda tasvir edilen ihtiyaca cevaben, Güney Çin Denizi ve Doğu Akdeniz’de son yıllarda alevlenen çatışmaların karşılaştırmalı bir incelemesini sunmayı amaçlamaktadır. Neo-Mahancı deniz jeopolitiği düşüncesinden hareket eden mevcut makale şu sorular etrafında şekillenmiştir: Güney Çin Denizi ve Doğu Akdeniz’in jeopolitiği dünya siyasetinin çok kutuplulaşması altında ne tür bir değişime uğramaktadır? Hangi ortak dinamikler bu değişime yön vermektedir? Deniz jeopolitiği açısından, bu iki bölgede yaşanan dönüşümler birbirini nasıl koşullandırmaktadır? Türkiye ve Çin’in jeostratejileri bu durumdan nasıl etkilenmektedir? 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu, KYG’nin deniz ulaşımını sağlar ve Güney Çin Denizi bu yolun ilk ayağıdır. KYG’yi denizden Avrupa’ya bağlayan Doğu Akdeniz ise aynı yolun son ayağını teşkil etmektedir. Dolayısıyla her iki denizin güvenliği, KYG’nin deniz ayağının sahip olduğu potansiyelin gerçekleştirilmesinin baş koşuludur. Aynı zamanda hem Çin hem de Türkiye, kendi deniz alanlarında ABD müdahaleciliği ile boğuşmaktadır. Bu koşullar altında, Çin ve Türkiye’nin deniz güvenliği alanında benzer jeostratejik anlayışlar geliştirdiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Türkiye’nin Mavi Vatan Doktrini, Çin’in Milli Mavi Toprak Doktrini’ni tamamlar görünmektedir. Her iki ülkenin de bu durumun bilincine bir an önce varıp işbirliğini geliştirmesi KYG’nin geleceği açısından elzemdir.

Anahtar Kelimeler: deniz hâkimiyeti, jeopolitik, jeostrateji, Güney Çin Denizi, Doğu Akdeniz

DÜNYA YÜZEYİNİN %71’İNİ KAPLAYAN denizlerin jeopolitiğinin uluslararası ilişkiler açısından tartışılmaz bir önemi bulunur. En basitinden, dünya hâkimiyetini elde etmeyi arzulayan devletler için deniz hâkimiyeti ve iç su yollarının denetimi hem ekonomik hem de diplomatik kuvvet bakımından tarih boyunca vazgeçilmez olmuştur. *Pax Romana*, *Pax Britannica* ve *Pax Americana* gibi dünya tarihine yön veren hegemonyacı güç dönemlerinin büyük ölçüde bir “küresel deniz barışı”na yaslandığını söylemek kesinlikle abartı olmayacaktır (Reynolds, 1974). Günümüzde ise dünya siyasetinin çok kutuplulaşmasına (Gürkan, 2019) koşut *Pax Americana* sisteminin gerilemeye yüz tutmasıyla

küresel deniz hâkimiyetinin yeniden tartışmaya açıldığı gözlemlenmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), bugün kendi küresel liderlik pozisyonunu açık bir şekilde istismar ederek ve dünyada ortak refahın sağlayıcısı olma iddiasından vazgeçerek eşi benzeri bulunmayan bir istikrarsızlık kaynağı haline gelmektedir. ABD liderliği altında gerçekleşen Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nün (NATO) ilan edilen “beyin ölümü”, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması’nın (NAFTA) “çöpe atılması”, Birleşmiş Milletler’in (BM) otoritesinin hiçe sayılması, küresel çevre yönetişiminin önemsizleştirilmesi, Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) zayıflatılması, 1930’lu yıllardan beri yaşanan en

ciddi ekonomik krizin ABD'den bütün dünyaya yayılması ve belki de en önemlisi dış askeri müdahalelerin artık bir norm haline gelmesi bu durumu bütün çıplaklığıyla yansıtmaktadır (Gürcan, 2019/2020; Gürcan & Kahraman, 2020).

Çin ise ABD liderliği altında küresel işbirliği kanallarının tıkanmasını Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) ile yanıtlamıştır. KYG, Batı'da sıklıkla Çin'e ait bir altyapı yatırımı projesi olarak yansıtılmaktadır, ancak özünde Çin'in ön ayak olduğu ve bütün katılımcı ülkelerin kolektif liderliğine dayanacak bir projedir. Farklılıkları gözetken ve ulusal egemenlik anlayışına saygılı değerler etrafında şekillenen "paylaşarak gelişme" konsepti, KYG'nin düşünsel arka planının ana sütunlarından birini teşkil eder. 152'den fazla ülkeyi içeren KYG, tarihin en büyük ve en kapsamlı kalkınma

ve ticaret işbirliği girişimi statüsüne ulaşmıştır. Böyle bir ortamda, deniz jeopolitiğinin KYG bağlamında karşılaştırmalı bir okumasını yapma ihtiyacı doğmaktadır.

Mevcut makale, yukarıda tasvir edilen ihtiyaca cevaben, Güney Çin Denizi ve Doğu Akdeniz'de son yıllarda alevlenen çatışmaların karşılaştırmalı bir incelemesini sunmayı amaçlamaktadır. Yöntemsel olarak, "küresel olguların karmaşıklığını tam olarak kavramak için mekânsal ya da zamansal çeşitliliklerle, tarihsel özgümlüklerle ve iç gerilimlerle birlikte benzer durumlar arasındaki ortak yanları, karşılıklı etkileşimleri ve bağımlılıkları" (Gürcan, 2019: 6) ortaya çıkarmayı amaçlayan birleştirilmiş karşılaştırmaya dayanacaktır. Birleştirilmiş karşılaştırmada vakalar, birbiri arasındaki tarihsel ilişki

ve karşılıklı koşullandırma açısından incelenir (McMichael, 1990, 2000). ABD müdahaleciliği ve dünya siyasetinin çok kutuplulaşması, Türkiye ve Çin'in jeostratejik gerekliliklerini dönüştürdüğü ölçüde söz konusu tarihsellik ve karşılıklı koşullandırmayı yansıtmaktadır. Güney Çin Denizi ve Doğu Akdeniz'in jeopolitiği dünya siyasetinin çok kutuplulaşması altında ne tür bir değişime uğramaktadır? Hangi ortak dinamikler bu değişime yön vermektedir? Deniz jeopolitiği açısından, bu iki bölgede yaşanan dönüşümler birbirini nasıl koşullandırmaktadır? Türkiye ve Çin'in jeostratejileri bu durumdan nasıl etkilenmektedir? 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu, KYG'nin deniz ulaşımını sağlar. Bu yol, Çin'i Güney Çin Denizi üzerinden Hanoi'ye, buradan da tüm dünyaya ulaştırır ve bu anlamda KYG'nin ilk ayağını oluşturur (Behrendt, 2019). Akdeniz'in ise 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nu Avrupa'ya bağlaması bakımından bu yolun son ayağını teşkil ettiği pekâlâ söylenebilir. Dolayısıyla, Akdeniz'in güvenliği Çin açısından yaşamsal bir öneme sahiptir ve bu önem jeopolitik dengeleri dönüştürücü özelliktedir (Pencea, 2018; Mediterranean Affairs, 2018). Mevcut makalede, Güney Çin Denizi ve Doğu Akdeniz'in birbirini koşullandırıcı ilişkisi karşılaştırmalı bir neo-Mahancı perspektiften daha derinlikli bir boyutta incelenecektir.

Kavramsal Çerçeve

Amerikan donanmasının entelektüel babası olarak anılan (Yoshihara & Holmes, 2008) Alfred Thayer Mahan, bugün bile askeri denizcilik düşüncesi denince akıllara gelen ilk isimdir. Mahan, İngiltere'nin yükselişinden dersler çıkardığı *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi: 1660-1783* (1999) adlı yapıtında, deniz gücünü milletin refah ve zenginlik seviyelerini belirleyen en önemli unsurlar arasında sayar. Ona göre, deniz gücü; uluslararası ticaret, ticari faaliyetlerin gü-

venliğini sağlama görevine öncelik veren güçlü bir donanma ve deniz aşırı üsler olmak üzere üç ana sütun üzerine inşa edilir (Mahan, 1999; Hat-tendorf & Jordand, 1989). Deniz gücü olmaya aday bir ülke, bu üç alanda hâkimiyet sağlamak için altı farklı noktada özetlenebilecek ve birbirine bağlı birtakım temel koşullara sahip olmalıdır: coğrafi konum, fiziki/coğrafi uygunluk, toprak genişliği, nüfus büyüklüğü, ulusal karakter ve hükümetin yönetim anlayışı (Mahan, 1999). Söz konusu koşullar, ilerleyen başlıklarda Çin ve Türkiye örnekleri üzerinden gruplar halinde ele alınacaktır.

İlk olarak, coğrafi konum İngiltere ve ABD örnekleri üzerinden açıklanabilir. Coğrafi konumları gereği Fransa ve Hollanda gibi kara savunmasının deniz savunmasına olan ilgiyi bastırdığı ülkelerin aksine ABD ve İngiltere gibi doğal deniz korumasına ve erişimine sahip ülkeler deniz gücüne daha kolay ağırlık verme imkânına sahiptir. Bu bağlamda, ABD'nin Atlantik, Pasifik ve Arktik Okyanuslarının yanı sıra, Meksika Körfezi ve Karayiplere erişimi stratejik bir önem arz eder (Mahan, 1999; Stavridis, 2018).

İkinci olarak deniz gücü, fiziki veya coğrafi konumun coğrafi uygunluk ile birleşmesini gerektirir. Bu anlamda, bir ülkenin sahip olduğu geniş doğal kaynaklar ve ılıman iklim potansiyel deniz gücünü pekiştirmektedir. Ekonomik merkezlere yakınlığın veya kolay bağlanabilirliğin yanı sıra uygun körfezlere ve korunaklı doğal limanlara, uzun deniz kıyılarına ve nehirlerle sahip olmak gibi etkenlere bağlı bir fiziki uygunluk da söz konusudur. Tabii coğrafi konum ve uygunluğa ek olarak, verili bir ülkeye savunma gücü, doğal kaynak zenginliği ve ekonomik dinamizm potansiyeli kazandırabilen toprak ve nüfus genişliği de göz önünde bulundurulmalıdır (Mahan, 1999).

Son olarak, toprak ve nüfus genişliğinin sağladığı potansiyeli, deniz gücü yaratma doğrultusunda etkinleştirebilmek için belirli bir kültürel birikime

ve siyasal avantaja sahip olmak şarttır. Deniz gücü olmaya aday bir ülke, para sevgisine ve denizciliğe yatkın olmakla birlikte kalıcı koloniler kurmaya ve ticarete meyilli bir ulusal kültür geliştirebilmelidir. Böyle bir kültürün ise deniz ticaretine ve askeri deniz gücüne önem veren kalıcı devlet politikalarıyla tamamlanması gerekir (Mahan, 1999).

Günümüzde, özellikle Amerikan deniz jeopolitiğinde Mahan'ın etkisi sürmekle birlikte, Julian Corbett'in (1999) düşünceleri tamamlayıcı bir çerçeve olarak benimsenmiştir. İlginçtir ki Corbett, Mahan'ın çağdaşı olmasına karşın 1950'li ve 1960'lı yıllara kadar popülerliği yakalayamamıştır (Hattendorf & Jordand, 1989). Corbett, deniz gücünün önemi konusunda Mahan'ın öğretisinden temelde ayrıışmayan bir çerçeve sunar. Bununla birlikte, neo-Mahancı düşüncesin önünü açan birtakım özgün eklemelerle askeri deniz düşüncesinin evrenini önemli ölçüde genişletmiştir. İlk olarak Corbett (1999), deniz savaşında fetih yoluyla kalıcı zafer elde etmenin ve denizlerde kesin denetim sağlamanın güçlüğünden yola çıkarak, asıl olanın kapsamlı ve topyekûn imhaya yönelmekten ziyade kıyı böl-

gelerinde güvenliğı sağlamaya yönelik faaliyetlerin olduğunu savlar. Güvenliğin sağlanması, denizde askeri ve ticari iletişim hatlarının kontrolünü ve düşman unsurların geçiş hakkının sınırlandırılmasını doğurur. Dolayısıyla, kıyısız alanlardaki yüzergezer güçler ve manevra savaşları, deniz hâkimiyetinde belirleyici bir öneme sahiptir. O halde, Corbett'e göre deniz hâkimiyeti, zorunlu olarak mutlak bir denetime bağlı değildir. Tarafların üstün gelemediği koşullar altında rakibin mutlak hâkimiyetinin engellenmesi de başarılı hâkimiyet tanımı içine dahil edilebilir. Bu süreçte ise ekonomik güç esastır. Hâkimiyet alanının engellenmesi, en son tahlilde rakibin yaşamsal ticari gelirlerini ve genel olarak ekonomisini baltalar. Ekonomik zarar, askeri güç açısından üstün rakiplerin bile direncinin kırılmasına ve hatta yenilgisine ortam hazırlayacaktır (Corbett, 1999; Kraska, 2011; Kane, 2002; Hattendorf & Jordand, 1989). Corbett'in tespitleri doğrultusunda, hem Güney Çin Denizi hem de Doğu Akdeniz sorunda manevra savaşlarının, güvenlik sorununun ve uzun erimli çevreleme stratejilerinin daha fazla öne çıktığı gözlemlenmektedir.

Türk sismik araştırma gemisi Oruç Reis, Akdeniz'in röntgenini çekecek (TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2020)

Doğu Akdeniz'den Güney Çin Denizi'ne Coğrafi Konum ve Uygunluk

Mahan'ın sunduğu deniz gücü olmanın altı koşulu günümüz şartlarına uyarlayarak Çin ve Türkiye'nin deniz gücü potansiyelini değerlendirmek mümkündür. Coğrafi konum ve uygunluk bakımından her iki ülke de açık denizlere çıkış olanağına sahiptir. Örneğin Türkiye, 1,577 km'lik kıyı uzunluğu ile Akdeniz'de en uzun kıyaya sahip ülke konumundadır. Burada yer alan Mersin ve İskenderun Limanları, Türkiye'nin ekonomik merkezleri etrafında yer almakla birlikte hem ticaret hem de enerji trafiğinde önemli bir rol üstlenir. Ancak Doğu Akdeniz'in jeopolitiğini kavramadan bu limanların asıl önemi tam olarak anlaşılamaz. Özellikle Akdeniz, dünya deniz ulaşımı ve ticaretinde Asya, Afrika ve Avrupa'yı birleştiren ve Atlantik ile Hint Okyanuslarını Avrupa ve Asya'nın iç kısımlarına bağlayan son derece stratejik bir kesişme noktasıdır. İkinci olarak Akdeniz, Uzak Doğu'yu Avrupa ve Atlantik'e bağlayan en kısa yolu sağlar. Bu çerçevede Akdeniz'in denetimi, hem enerji hem de göçmen trafiğinin kontrolü açısından önem arz etmektedir (TESSAM, 2008; Çomak & Şeker, 2019). Avrupa'nın ithal ettiği toplam enerjinin neredeyse %70'i Akdeniz üzerinden taşınır. Daha özelde Doğu Akdeniz ise hem göç yollarının denetimi hem de Süveyş Kanalı'na yakınlığı nedeniyle bütün deniz trafiğinin denetimi açısından önemli bir bölge teşkil eder. Doğu Akdeniz'de yer alan Kıbrıs Adası, ticari trafik ile birlikte Hazar Havzası, Basra Körfezi ve Süveyş Kanalı'ndan gelen enerji trafiğinin kontrolünün yanı sıra bölgede yürütülecek askeri hareketler için doğal bir üs konumundadır. Bu nedenle, Güney Kıbrıs'ın dünyada yüzölçümüne kıyasla kendi toprakları içerisinde en fazla asker ve nüfusa oranla en fazla casus bulunduran ülke olması şaşırtıcı değildir. Güney Kıbrıs; Çin, Rusya ve İran gibi ülkeleri çevrelemeyi hedefleyen ABD ve

İngiltere'nin Ortadoğu operasyonlarında sıklıkla kullandığı bir askeri üstür (TESSAM, 2008; Çomak & Şeker, 2019). Noble Dina, Nemesis ve Eunomia gibi İsrail, ABD, Fransa, Yunanistan ve Kıbrıs Rum hükümetlerinin düzenlediği ortak askeri tatbikatlar, hem doğrudan Türkiye'yi hedeflemektedir hem de dolaylı olarak Çin, Rusya ve İran'ı çevrelemeye imkân sağlamaktadır. Özellikle ABD, en üst mercilerden Yunanistan'ın Türkiye'yi karşısına alan Akdeniz "enerji politikasını desteklediğini" ve Türkiye'nin hak taleplerini "tek taraflı güç gösterileri" olarak değerlendirdiğini açık etmiştir (Berberakis, 2020). Bunlara ek olarak, ABD'nin bölgeye müdahalesi "2019 Yılı Doğu Akdeniz Güvenlik ve Enerji Ortaklığı" başlıklı kanun önerisinin onanmasıyla yeni bir boyut kazanacaktır. ABD ile İsrail, Yunanistan ve Güney Kıbrıs hükümetleri arasında işbirliğini ilerletmeyi amaçlayan bu kanun önerisi, Güney Kıbrıs Hükümeti'ne silah satışı yasağının kaldırılmasını, taraflara askeri yardım sağlanmasını ve Rusya ile işbirliğini devam ettirmesi durumunda Türkiye'nin ABD ile askeri işbirliğinin sınırlandırılmasını öngörmektedir (Litsas, 2020).

Doğu Akdeniz'de Türkiye ile birlikte istikrar sağlanmaksızın KYG'nin deniz ayağını oluşturan 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun hedeflerini gerçekleştirmesinin imkânı yoktur.

Şüphesiz, sıkılaştırılması planlanan bu işbirliğinden uzun vadede en fazla zarar görecektir olan, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun yaşamsal öneme sahip Doğu Akdeniz ayağıdır.

Dolayısıyla, stratejik bir kontrol noktası olarak Kıbrıs'ın Akdeniz'deki konumu düşünüldüğünde; Çin, Rusya ve İran'ın Doğu Akdeniz'e erişiminin sınırlandırılması ve kesilmesinde Güney Kıbrıs'a hâkim Batılı askeri unsurlar büyük rol

oynayacaktır. Benzer doğrultuda Çin, Rusya ve İran'ın Doğu Akdeniz'e erişimi ise bölgede daha güçlenen bir Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin destekleriyle artacaktır. Ancak bugün Avrupa Birliği ve Yunanistan'ın girişimiyle hazırlanmış bulunan "Seville Haritası", Akdeniz'in en uzun sahil şeridinde sahip ülkesi Türkiye'yi, hâkaniyete aykırı bir biçimde tek taraflı olarak Antalya çevresindeki küçük bir bölgeye hapsetmeyi planlanmaktadır. Nihayetinde, bu durum salt Türkiye'yi ilgilendirmemekte aynı zamanda, KYG açısından da önem arz etmektedir. Doğu Akdeniz'de Türkiye ile birlikte istikrar sağlanmaksızın KYG'nin deniz ayağını oluşturan 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun hedeflerini gerçekleştirmesinin imkânı yoktur. Dahası, Çin her ne kadar Yunanistan ve İsrail gibi ülkelere yatırımlarda bulunmuş olsa da (Litsas, 2020), Türkiye'nin tersine bu ülkelerin uzun vadede Çin lehine Batı ittifakını terk etmesi olasılık dahilinde değildir.

Coğrafi uygunluk bakımından Çin'in deniz gücünü artırma potansiyeline gelince, KYG bağlamında Güney Çin Denizi'nin jeopolitik öneminden

bahsetmek yerinde olacaktır. Karayip Denizi'nden bile fazla bir genişliğe sahip bu deniz, dünyanın en büyük yarı kapalı denizleri arasında yer alır. Bu haliyle toplam deniz ticaretinin neredeyse yarısına ev sahipliği yapar. Dünyada sıvılaştırılmış gaz ticaretinin hemen hemen yarısı ve deniz yoluyla taşınan ham petrolün yaklaşık üçte biri Güney Çin Denizi üzerinden taşınır (Huang & Billo, 2015; Stavridis, 2018). Çin'in ithal ettiği petrolün %80 ila %90'ının Malakka Boğazı üzerinden taşındığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, aynı oranın Güney Çin Denizi için de geçerli olduğu düşünülebilir. Benzer oranlar, Güney Çin Denizi'ne kıyası bulunmasa da bu denizdeki enerji trafiğine bağımlı Japonya ve Güney Kore için de geçerlidir. Enerji ticaretinin de ötesinde Güney Çin Denizi'nde petrol ve doğal gaz rezervlerinin sırasıyla, 17 milyar ton ve 14 trilyon m³'ü bulunduğu tahmin edilmektedir. Dünya balıkçılığının neredeyse %10'u yine Güney Çin Denizi'nde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Güney Çin Denizi, Çin'in enerji ve ekonomik güvenliği için yaşamsal bir önem taşır. Bu önem, Güney

Mavi Vatan Haritası. Müstafi Tümamiral Cihat Yayı tarafından çizilen harita kendisinin izniyle paylaşılmıştır.

Çin Denizi'nin Çin'in nüfusunun ve sanayi merkezlerinin yoğunlaştığı güney kıyıları için doğal bir kalkan işlevi gördüğü düşünüldüğünde daha da artacaktır (Fels & Vu, 2016; Turcsányi, 2018; Bateman & Emmers, 2008; Hashmi, 2016). Yine, KYG'nin deniz yolu, Çin'in güney kıyılarında Tayvan Boğazı'na bakan Fuzhou şehriyle Güney Çin Denizi'ne ve oradan dünyaya açılmaktadır. Bu yol, birçok Çin limanından geçerek Güneydoğu Asya ülkelerine uzanır ve sonrasında Malakka Boğazı'na bağlanır (Le, Tran & Duc, 2019).

ABD Tehdidi Altında Çin ve Türkiye'nin Toprak Genişliği, Nüfus Yapısı ve Denizcilik Politikaları

Yukarıda ele alındığı üzere, Çin ve Türkiye'nin coğrafi uygunluk alanında sahip olduğu avantajlar şüphe götürmez. Bununla birlikte, söz konusu avantajlara kendi bölgelerine liderlik etmelerini sağlayan demografik ve ekonomik dinamizm potansiyeli de eklenmelidir. Türkiye, her ne kadar 2009 yılından beri ciddi ekonomik sorunlar ile boğuşsa da bugün Ortadoğu'nun en büyük ekonomilerinden birine sahiptir. Nüfus ve yüzölçümü olarak bölgede en büyük üçüncü ülke konumundadır. Yine Türkiye, insan sermayesinin gelişkinliği ve yenilikçilik bakımından bölgede İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden sonra üçüncü sırada yer almaktadır (World Bank, 2020: 27; Global Innovation Index, 2020: 16). Çin, Güney Kore ve Japonya gibi gemi sanayisinin devleri bir yana koyulduğunda Türkiye, bu sektöre liderlik eden ilk on ülke arasında gösterilir. Ancak, kamu desteğinde yaşanan eksiklikler ve özel sektör hâkimiyeti ekonomik kriz koşullarıyla birleşerek Türkiye'nin bu konumunu hızla geriletmektedir (OECD, 2011). Dolayısıyla Mahancı bir gözle bakıldığında, üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye, coğrafi konum ve uygunluğu ile birlikte de düşünülürse, hem askeri hem de ekonomik olarak bölgede denizciliğe en yatkın ülkeler arasında sayılabilir. Kuşkusuz dünyanın nü-

fus bakımından birinci, ekonomi bakımından ikinci ve yüzölçümü bakımından dördüncü büyük ülkesi olan Çin, Türkiye'den farklı bir ligde yarışmaktadır. Her ne kadar insan sermayesi alanında Türkiye'ye benzer bir performans sergilese de, yenilikçilik bakımından dünyanın ilk on beş ülkesi arasında yer almaktadır. Bunlara ilaveten Çin, dünyanın en büyük üçüncü diasporasına ve en geniş donanmasına da sahip bulunmaktadır (World Bank, 2020: 27; Global Innovation Index, 2020: 16; Lye, 2020).

Açık denizlere erişim avantajını kullanabilmeleri için her iki ülkenin de, deniz erişimini kısıtlamaya çalışan ABD gibi dünya kuvvetlerine karşı birlik olmaktan başka çareleri yoktur.

Çin ve Türkiye, coğrafi konumları gereği doğal deniz korumasından tam olarak faydalanamadıklarından, yukarıda bahsi geçen demografik, coğrafi ve ekonomik avantajları tek başına değerlendirmeye imkânına sahip değildir. Bu konuyla ilgili Mahan, kara ile bağlantılı ülkelerin deniz kuvvetlerinin sınırlı bir potansiyele sahip olabileceğini, çünkü karadan gelen sınır güvenliği tehditleri nedeniyle kaynaklarının bir kısmını karasal savunmaya ayırmaları gerektiğini savlar (Mahan, 1999; Kane, 2002). Çin ve Türkiye, Mahan'ın bahsettiği bu duruma somut birer örnek teşkil etmektedirler. Dolayısıyla açık denizlere erişim avantajını kullanabilmeleri için her iki ülkenin de, deniz erişimini kısıtlamaya çalışan ABD gibi dünya kuvvetlerine karşı birlik olmaktan başka çareleri yoktur. KYG dahilinde Türk-Çin işbirliğinin son yıllarda ivme kazanması bu anlamda umut vericidir. Cheng Enfu ve Li Jing (2020), hâlihazırda Türkiye'nin lojistik, elektronik, enerji, turizm, finans ve emlak sektörlerinde faaliyet gösteren 1,000 kadar Çinli şirketin KYG'nin yü-

rürlüğe girmesiyle faaliyetlerine hız verdiğini belirtmektedir. 2017 yılında gerçekleşen KYG Zirvesi'nde Türkiye ve Çin arasında uluslararası yolcu ve yük taşımacılığı ortaklığı konusunda bir anlaşma imzalanması bu yönde bir milat teşkil eder (Cheng & Li, 2020). Tam buraya not düşmekte yarar vardır ki Cheng ve Li'nin (2020) tartışmaya katkıları, Doğu Akdeniz ve Güney Çin Denizi'nin güvenliğinin birbirini tamamlayıcı mahiyetinin ve KYG'nin bu bölgede yaşanan deniz güvenliği sorunlarını çözme potansiyelinin bir Çin perspektifinden altını çizmesi bakımından önemsenmelidir.

Ortak ABD tehdidi, deniz jeostratejisi alanında Çin ve Türkiye'nin birbirine benzer doktrinler geliştirmesine vesile olmuştur.

Ne var ki, Mahancı bir bakış açısıyla bu türde bir tamamlayıcılığın somut bir ifade kazanması ancak ve ancak denizcilığe meyilli bir kültür ve siyaset altyapısının kurulabilmesinde yatmaktadır. Bu konuda Çin'in üstünlüğü su götürmez niteliktedir. Antik çağlardan bugüne Çin, deniz aşırı ticari yetenekleri ile tanınmaktadır. Han Hanedanlığı döneminden beri Çin, çeşitli dönemlerde güçlü hükümdarların yönetimiyle etkili deniz siyasetleri izleyebilmiştir (Kane, 2002). Günümüzde Güney Çin Denizi özelinde bakıldığında ise, Çin'in deniz gücünü ilerletme yönünde yoğunlaşan çabalarının yönetsel etkenlerden ibaret olmadığı anlaşılabacaktır. Dış etkenler de bir o kadar baskındır. Bu dış etkenlerden en önemlisi ise ABD'nin bölgeye müdahalelerinin Çin'in kendi deniz gücünü artırma çabalarını gözle görülür bir şekilde yoğunlaştırmasında yatar. 2009 yılında Barack Obama'nın başkanlık koltuğuna oturmasıyla ABD'nin dış

müdahale gündemi, "Asya Mihveri" stratejisi adı altında Ortadoğu'dan Asya ve Güney Çin Denizi'ne kaydırılmıştır. Çin'i çevrelemeye yönelik olarak bölgeye askeri yığınak yapmanın yanı sıra ABD, Pasifik Ötesi Ortaklık Anlaşması (Trans-Pacific Partnership- TPP) girişimiyle Çin'i bölgeden uzaklaştırmayı amaçlayan bir serbest ticaret anlaşmasının başını çekmiştir. Çin ile birlikte Filipinler, Vietnam, Endonezya ve Brunei'nin müdahil olduğu Güney Çin Denizi anlaşmazlığı; 2009 yılından itibaren, ABD'nin gerileyen küresel hegemonyasını Asya-Pasifik üzerinden yeniden canlandırmayı arzulayan Obama'nın saldırgan siyasetleri ile yeni bir ivme kazanmıştır. Kendini ABD'nin ilk "Pasifik Başkanı" olarak ilan eden Obama, Çin'e karşı bir ittifak geliştirmek için Doğu Asya gezilerini yoğunlaştırmıştır. 2010 yılının Temmuz ayında Bölgesel ASEAN Forumu'nda konuşan dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Güney Çin Denizi'nin istikrarının ABD çıkarlarını ilgilendirdiğini belirtmekten geri durmamıştır. ABD'nin çıkarları doğrultusunda bölgeye müdahil olacağı, bu dönem boyunca ilan edilen birçok resmî belgede dile getirilmiştir (Litsas, 2020; Wu, 2013; Fels & Vu, 2016; Turcsányi, 2018). Buna karşılık Çin ise donanmasını güçlendirme çabalarını hızlandırmakla birlikte 2013 yılından itibaren Güney Çin Denizi'nde kendini korumaya yönelik birçok yapay ada inşasına girişmiştir. Yine aynı yıl, tam olarak gerçekleşmesi deniz güvenliğinin sağlanmasına bağlı olan KYG'yi ilan ederek ABD'nin ekonomik çevreleme girişimine barışçıl bir yanıt vermiştir. Bir başka deyişle Çin, ABD'nin artan saldırganlığına cevaben bir savunma hamlesiyle deniz güvenliğini sağlayarak barışçıl ekonomik işbirliğini ilerletmeyi hedeflemektedir.

Neo-Mahancı bir perspektiften bakıldığında ortak ABD tehdidi, deniz jeostratejisi alanında Çin ve Türkiye'nin birbirine benzer doktrinler geliştirmesine vesile olmuştur. Çin, 2009 yılında Güney Çin Denizi'nde artan ABD saldırganlığı karşısında

Çin'in egemenlik alanını kabul ettirmeye yönelik "Dokuz Çizgili Harita"da ifadesini bulan bir "milletli mavi toprak" (蓝色国土 lanse guotu) doktrini oluşturmuştur. Bu doktrin, Çin adına Paracel, Spratly, Pratas adaları ile Macclesfield ve Scarborough resiflerini ana vatanın birer parçası olarak sahiplenir (Richardson, 2015). Milli mavi toprak doktrini, 2010 yılında Çin Devlet Okyanus İdaresi tarafından yayımlanan ve ülkenin ilk uçak gemisi filosunun inşa edileceğini duyuran Okyanus Geliştirme Raporu'nda da yer almıştır (Cheng, 2013; Fels & Vu, 2016; Lanteigne, 2016).

Emekli Amiral Cem Gürdeniz'in de belirttiği üzere, Türkiye açısından, tarihten güçlü bir denizcilik kültürü mirası devralmış Çin'in tersi bir durum söz konusudur: "Gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse Türkiye Cumhuriyeti, iç ve dış dinamiklerin işbirliği ve eşgüdümü ile deniz uğarlığından daima uzak tutulmuştur. [Türkiye'nin] Gerek denizcilik gücü, gerekse deniz gücü geliştirmesi değişik şekiller ile daima engellenmiştir (Gürdeniz, 2020, par. 2)." Dünya sıralamasına göre Türk Deniz Ticaret Filosu'nun 2000 yılında 18. sıradan finansman sorunlarına bağlı olarak 2012 yılında 22. sıraya gerilemesi bu bağlamda önemli

bir ayrıntıdır (Kanat, 2016). Türkiye'nin Mavi Vatan Doktrini, bu gidişatı tersine çevirmeye yönelik ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin akarsu ve göllerinin yanı sıra karasuları, kıta sahanlıkları ve münhasır ekonomik bölgeleri dahil olmak üzere bütün deniz yetki alanları Mavi Vatan'a dahil edilmiştir.

Türkiye'nin Mavi Vatan Doktrini, 15 Temmuz 2016 tarihinde ABD destekli unsurlar tarafından gerçekleştirilen ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'nden kopup daha bağımsız bir dış politika rotasına girmesini sağlayan darbe girişiminin ertesinde devletin tüm araçlarıyla uygulamaya konmuştur. 2016 yılından önce Türk Devleti'nin içine sızmış olan ABD destekli unsurlar, sahte delillerle hazırlanan Balyoz Operasyonu ile Deniz Kuvvetleri'nin kritik kadrolarının ve anti-emperyalist isimlerin tasfiye edilmesine yol açmışlardı. Böylelikle, Doğu Akdeniz'de geniş enerji rezervlerinin keşfedilmesinden sonra ortaya çıkan Suriye krizinin (Gürcan, 2019) konjonktüründe Türkiye'nin donanma gücü felce uğratılmıştı. Ancak Mavi Vatan Doktrini'nin benimsenmesiyle Türkiye, donanma gücünde hızlı bir yenilenme sürecine girmiştir. Yerli gemi ve deniz altı üretimi seferberliğinin yanı sıra Türk donanmasının bugüne kadar bastırılan gücünü kanıtlayan önemli tatbikatlar (örn. Mavi Vatan ve Kararlılık Tatbikatları) ve kapsamlı hidrokarbon arama seferleri gerçekleştirildi. Türkiye'nin 2019 yılında Libya ile imzaladığı deniz yetki antlaşması, Seville Haritası'nda sembolize olan Batı dayatmasını bertaraf etmesinden ve Mavi Vatan'ın güneybatı sınırlarını belirlemesinden ötürü Mavi Vatan doktrinin uygulanmasında bir milat teşkil etmektedir (İşeri & Bartan, 2019; Akfırat, 2019; Aydınlık, 2019). 2016 yılına kadarki dönemde, Kıbrıs Adası'nın Türk tarafının askersizleştirilmesini ve Rum tarafına toprak verilmesini içeren Annan Planı'nı savunarak Kıbrıs'ı Batı'nın eline terk eden politikalar, yerini Kıbrıs'a ve ülkenin deniz yetki alanlarına sahip çıkan politikalara bırakmıştır.

Sonuç

Çin'in ön ayak olmasıyla başlatılan KYG, ABD merkezli küresel yönetim aygıtlarının krize saplanmasıyla ve dünyada hem ekonomik hem askeri kargaşa ortamının derinleşmesiyle dünya barışı, refahı ve istikrarının önemli bir teminatı olarak öne çıkmaktadır. Ancak KYG'nin gerçek potansiyeline erişmesi, denizlerin güvenliği sağlanmaksızın imkânsız görünmektedir. Bu güvenliğin sağlanmasında Çin ve Türkiye, en önemli oyuncular arasındadır ve dünya siyasetinin çok kutuplaştığı koşullar altında bu iki ülke arasındaki nesnel bağlar sağlamlaştırmaktadır. Mevcut makalede, söz konusu bağlar, bugünün deniz jeopolitiği düşüncesinin temelini teşkil eden neo-Mahancı bir düzlemde incelenmiştir.

KYG'nin başarıyla gerçekleşmesi için bu girişimin deniz ayağının başlangıcını teşkil eden Güney Çin Denizi'nde ve son ayağını teşkil eden Doğu Akdeniz'de güvenliğin sağlanmasının gerektiği anlaşılmaktadır. Her iki ülke, yer aldıkları deniz bölgesinde en önemli oyuncular ve bu nedenle bunların kendi bölgelerinde deniz hâkimiyetlerini artırırken birbirlerini desteklemeleri uygun olacaktır. Özellikle Doğu Akdeniz'de en geniş sahillere sahip olan Türkiye, toprak genişliğinin yanı sıra demografik ve ekonomik dinamizmiyle de KYG'nin deniz ayağında kilit bir rol üstlenecektir. Aynı zamanda hem Çin hem de Türkiye, kendi deniz alanlarında ABD müdahaleciliği ile boğuşmaktadır. Doğu Akdeniz'de bu müdahalecilik denklemine İsrail, Fransa, Yunanistan ve Güney Kıbrıs gibi Batıcı ülke ve hükümetlerin bulunduğu ve son kertede Çin'i tehdit eden bir ittifak eklenmiştir. Bu koşullar altında, Çin ve Türkiye'nin deniz güvenliği alanında benzer jeostratejik anlayışlar geliştirdiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Türkiye'nin Mavi Vatan Doktrini, Çin'in Milli Mavi Toprak Doktrini'ni tamamlar görünmektedir. Her iki ülkenin de bu durumun bilincine bir an önce varıp işbirliğini geliştirmesi KYG'nin geleceği açısından elzemdir. 🌸

Kaynakça

- Akfırat, F. (2019). Mavi Vatan 2019'un Doğu Akdeniz mesajı: Denizde güçlü olanın sözü geçer! <https://www.aydinlik.com.tr/mavi-vatan-2019-un-dogu-akdeniz-mesaji-denizde-guclu-olanin-sozu-gecer-fikret-akfirat-kose-yazilari-mart-2019#2> adresinden alındı.
- Aydınlık. (2011). *Müstafi Tümamiral Cihat Yaycı: Türkiye bir an önce Doğu Akdeniz'de MEB ilan etmeli*. <https://www.aydinlik.com.tr/mustafi-tumamiral-cihat-yayci-turkiye-bir-an-once-dogu-akdeniz-de-meb-ilan-etmeli-217723#1> adresinden alındı.
- Bateman, S. & Emmers, R. (Eds.). (2008). *Security and international politics in the South China Sea: Towards a co-operative management regime*. New York: Routledge.
- Behrendt, P. (2019). South China Sea: A multifaceted conflict. K. Żakowski & B. Kowalski (Ed.), *Power shifts in East Asia and their implications for Asia-Europe relations* içinde (ss.39-50). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Berberakis, S. (2020). ABD Dışişleri Bakanı Pompeo: Yunanistan'la ilişkilerimiz en üst düzeyde. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54341176> adresinden alındı.
- Cheng, D. (2013). China's "blue soil". <https://warontherocks.com/2013/08/chinas-blue-soil> adresinden alındı.
- Cheng, E. & Li, J. (2020). Kuşak ve Yol Girişimi'nde Deniz İşbirliğinin Günümüzdeki ve Gelecekteki Durumu. *Belt and Road Initiative Quarterly*, 1(4), 19-33.
- Corbett, J. (1999). Some principles of maritime strategy. D. Jablonsky (Ed.), *Roots of strategy Vol. 4* içinde (pp. 149-262). Mechanicsburg: Stackpole Books.
- Çomak, H. & Şeker, B. Ş. (2019). *Akdeniz jeopolitiği (cilt 1)*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Fels, E. & Vu, T. H. (Eds.). (2016). *Power politics in Asia's contested waters: territorial disputes in the South China Sea*. New York: Springer.
- Global Innovation Index. (2020). Global innovation index 2020: Who will finance innovation? https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf adresinden alındı.
- Gürcan, E. C. & Kahraman, Ö. E. (2020). Tarihsel perspektiften covid-19: Felaket kapitalizmi korku güdümlü bir dünya düzenini nasıl üretir? *Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 1(3), 48-60.
- Gürcan, E. C. (2019). Political geography of Turkey's intervention in Syria: Underlying causes and consequences (2011-2016). *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 11(1), 1-10.
- Gürcan, E. C. (2019/2020). Amerika sonrası dönemde adil bir dünya düzeni inşa etmek. *Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 1(1), 6-17.

- Gürcan, E. C. (2019). *Multipolarization, south-south cooperation and the rise of post-hegemonic governance*. New York: Routledge.
- Gürdeniz, C. (2020). Mavi vatan Türk deniz jeopolitiği. <https://www.ilerigazetem.com/mavi-vatan-turk-deniz-jeopolitigi/45952/> adresinden alındı.
- Hashmi, S. (2016). *China's approach towards territorial disputes: Lessons and prospects*. New Delhi: KW Publishers.
- Hattendorf, J.B. & Jordand, R.S. (Eds.). (1989). *Maritime strategy and the balance of power: Britain and America in the twentieth century*. New York: Palgrave Macmillan.
- Huang, J. & Billo, A. (Eds.). (2015). *Territorial disputes in the South China Sea: Navigating rough waters*. New York: Palgrave Macmillan.
- İşeri, E. & Bartan, A.Ç. (2019). Turkey's geostrategic vision and energy concerns in the Eastern Mediterranean security architecture: A view from Ankara. Z. Tziarras (Ed.), *The New geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral partnerships and regional security* içinde (ss. 111-124). Nicosia: PRIO Cyprus Centre
- Kanat, M.H. (Ed.). (2016). *Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği*. Ankara: Nobel.
- Kane, T. (2002). *Chinese grand strategy and maritime power*. London: Psychology Press.
- kapitalizmi korku güdümlü bir dünya düzenini nasıl üretir? *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(3), 47-60.
- Kraska, J. (2011). *Maritime power and the law of the sea: Expeditionary operations in world politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Lanteigne, M. (2016). The South China Sea after 'Philippines v. China': Summer of our discontent? *Norwegian Institute for International Affairs (NUPI)*, 25, 1-4.
- Le, Q.A., Tran, V.A. & Duc, B.L.N. (2019). The Belt and Road Initiative and its perceived impacts on the textile and garment industry of Vietnam. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 5(59), 1-14.
- Litsas, S. N. (2020). *US foreign policy in the Eastern Mediterranean: Power politics and ideology under the sun*. New York: Springer.
- Lye, H. (2020). China boasts world's largest navy: US DoD report. <https://www.naval-technology.com/features/china-boasts-worlds-largest-navy-us-dod-report/> adresinden alındı.
- Mahan, A. T. (1999). The influence of sea power upon history, 1660- 1783. D. Jablonsky (Ed.), *Roots of strategy vol. 4* içinde (ss. 43-148). Mechanicsburg: Stackpole Books.
- McMichael, P. (1990). Incorporating comparison within a world-historical perspective: An alternative comparative method. *American Sociological Review*, 55(3), 385-397.
- McMichael, P. (2000). World-systems analysis, globalization, and incorporated comparison. *Journal of World-Systems Research*, 6(3), 385-397.
- Mediterranean Affairs. (2018). Belt and Road Initiative (BRI): Reshaping the political scenario of the Eastern Mediterranean? <https://www.mediterraneanaffairs.com/belt-road-initiative-bri-mediterranean/> adresinden alındı.
- OECD. (2011). *The Shipbuilding Industry in Turkey*. <https://www.oecd.org/turkey/48641944.pdf> adresinden alındı.
- Pencea, S. (2018). China-Europe BRI connectivity: What's wrong, what's next. *Global Economic Observer*, 6(2), 190-211.
- Reynolds, C. G. (1974). *Command of the sea: The history and strategy of maritime empires*. New York: Morrow.
- Richardson, P. (2015). 'Blue national soil' and the unwelcome return of 'classical' geopolitics. *Global Change, Peace & Security*, 27(2), 229-236.
- Stavridis, J.G. (2018). *Sea power: The history and geopolitics of the world's oceans*. New York: Penguin Books.
- TESSAM. (2008). *Kıbrıs'ın jeostratejik ve jeopolitik önemi*. İstanbul: TESSAM Kültür Yayınları.
- Turcsányi, R.Q. (2018). *Chinese assertiveness in the South China Sea: Power sources, domestic politics, and reactive foreign policy*. New York: Springer.
- World Bank. (2020). The human capital index 2020 update: Human capital in the time of covid-19. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34432> adresinden alındı.
- Wu, S. (2013). *Solving disputes for regional cooperation and development in the South China Sea: A Chinese perspective*. Oxford: Chandos Publishing.
- Yoshihara, T. & Holmes, J.R. (Eds.). (2008). *Asia looks seaward: Power and maritime strategy*. California: Greenwood Publishing Group

Mavi Vatan Doktrini Nasıl Oluştu?

TEVFİK KADAN
Gazeteci

Tevfik Kadan, 27 Nisan 1990'da Isparta'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Nazmiye Demirel İlköğretim Okulu'nda tamamladıktan sonra askeri liseler sınavını kazanarak 2004 yılında Heybeliada Deniz Lisesi'ne girdi. Buradaki dört yıllık eğitimine müteakip 2008 yılında Deniz Harp Okulu'na geçti. 3 yıllık Bilgisayar Mühendisliği eğitiminin ardından Harbiye'den ayrılarak Selçuk Üniversitesi'nde Elektrik-Elektronik Mühendisliği bölümünde okudu. 2014 yılında mezun oldu. 2018 yılında Anadolu Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde ikinci üniversite eğitimine başladı. 2010 yılından itibaren gazetecilik alanında da çalışmalar yapan Tevfik Kadan, iki yıl Vatan Partisi Basın Bürosu Başkanlığı, iki yıl Aydınlik Gazetesi Haber Müdürlüğü yaptı. Şu anda Aydınlik.com.tr internet sitesinde Genel Yayın Yönetmeni olarak çalışmaktadır. Deniz jeopolitiği üzerine çok sayıda haber ve röportajı bulunmaktadır.

E-mail: tevfikkadan@gmail.com

ÖZ

Mavi Vatan Doktrini, Türkiye'nin uluslararası hukuk çerçevesinde oluşturduğu meşru deniz yetki alanlarındaki haklarını ifade ediyor. Bu hakların korunması için gösterilen çabalar ise gerek uluslararası hukukun uygulanması gerekse bölge ülkelerinin hakça tüm kaynaklardan faydalanması bakımından, küresel ve bölgesel barışa önemli bir katkı sunuyor. Bugün iddiaların aksine, bir "yayılmacılık" politikasından çok uzak olan Mavi Vatan Doktrini sayesinde, yalnızca Türkiye'nin değil tüm bölge ülkelerinin büyük deniz yetki alanları kazanabileceği görülüyor. Özellikle Doğu Akdeniz'de kıyıdaşlarla yaratılacak işbirliği mekanizmaları ile hem küresel ticaretin korunmasına hem de enerji kaynaklarının en verimli şekilde kullanılmasına katkı sağlanacağı değerlendiriliyor. 21. yüzyılda hâlâ korsanlık peşinde olan ülkelerin ise Türkiye'nin haklarını koruyacak üstün bir donanmaya ve kendisini güncelleyebilecek yetkin bir askeri sanayi altyapısına sahip olduğunu unutmaması gerekiyor.

Anahtar Kelimeler: denizcilik, Ege Denizi, Mavi Vatan, MEB, Yunanistan

HER NE KADAR BATI, TÜRKİYE'NİN yeniden açık denizlere çıkmasını "Yeni Osmanlılık" olarak nitelese de, Türkiye'nin Mavi Vatan Doktrini, Mustafa Kemal Atatürk tarafından laik, demokratik cumhuriyetin hayatta kalma zorunluluğu olarak ifade edilmiş; evrensel deniz hukuku ilkelerine uygun olarak sınırları çizilmiş; devlet uygulamalarıyla pekiştirilmiş bir 21. yüzyıl jeopolitik gerçekliğidir.

Denizler tükenmez bir servet ve kuvvet membasıdır. Osmanlı milletin tabiatında ise denizcilik olmayabilir. Ancak öyle bir memlekette oturmaktadır ki o memleket stratejik, politik ve ekonomik durumu itibarıyla denizlere hâkim bir milletle var olmak ihtiyacındadır. Osmanlı Asya'sı kendisine böyle bir sahip buluncaya kadar keşmekeşten kurtulamayacaktır. İnsanlar tabiatın kanunlarına uymazlarsa yaşayamazlar. Osmanlı Türkleri ya denizci olmaya ya da eski vatanlarının kırgın çöllerinde çobanlık etmeye mahkûmdur (Alpagut, 1913: 168).

Bu satırlar 1913 yılında ünlü deniz tarihçimiz Ali Haydar Emin Alpagut tarafından Bal-

kan Savaşı'nın hemen ardından yazıldı. Osmanlı Devleti uzun yıllar boyunca donanmasızlığın en acı tecrübelerini yaşamış, en kanlı neticeleri ile yüzleşmek zorunda kalmıştı. Trablus'a, Selanik'e, Balkanlar'a yardım götürecek tek bir gemi dahi bulunamamıştı. İmparatorluk çöküyordu. Averoff zırhlısı gelip 500 yıllık Osmanlı adalarını tek başına işgal edebiliyordu. Ya denizcileşecek ya da kırgın çöllerde çobanlık edecektik. Tarih Türkleri bir kez daha denizlere çıkmaya zorluyordu...

Mustafa Kemal, deniz gücünün stratejik etkisine Çanakkale'de bizzat şahit oldu. İngiliz ve Fransız zırhlılarının büyük ateş gücünü görmüş, Alman U-botlarının oyun bozan rollerine hayran olmuştu. Nusret'in mayınlarının nihai zafer için yeterli olmayacağını anlamış ve bir deniz gücünün hayati önemini kavramıştı. Anafartalar Zaferi'nin ardından bir Alman gazeteciye şunları söylüyordu:

Karada kısıtılmış durumdayız. Tıpkı Ruslar gibi. Boğazları tıkamakla Rusları Karadeniz'in içine kapamış olduk ve eninde sonunda çökmeye mahkûm ettik. Çünkü müttefikleriyle bağını kesmiş olduk. Ama biz de çökmeye

mahkûmuz. Hem de aynı nedenden. Gerçi Akdeniz'in, Karadeniz'in ve Hint Okyanusu'nun eteklerindeyiz. Ama herhangi bir okyanusa açılmıyoruz. Deniz kuvvetinden yoksun bir kara kuvveti olarak yarımadamızı, kara kuvvetlerini çekinmeden getirebilecek olan bir deniz kuvvetine karşı hiçbir zaman savunamayız (Kinross, 2018: 123).

Böylece Türkiye'nin Mavi Vatan Stratejisi bir asır önce oluşmaya başladı. Atatürk'e göre denizlere açılmayan bir Türkiye, hayatta kalamazdı. Cumhuriyet ile birlikte hızla yaralar sarılmalı ve "kadir bir Türk Donanması" yaratılmalıydı.

1923 yılında Osmanlı'dan devralınan faal durumdaki gemilerin toplam tonajı 13 bin tondur. Yaşları 11 ila 30 arasında değişiyordu (Eker & Bahtiyar, 2019: 17). 25 bin tonluk Yavuz zırhlısı üç mayına çarpmış, yıllardır limanda yatıyordu. Boğazlar askersizleştirilmiş, Haliç Tersanesi donanmaya kapatılmıştı. Mustafa Kemal ise tüm zorluklara rağmen Türk'ü yeniden denize çıkarmaya kararlıydı.

Başta Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere Türkiye'nin büyük bir donanma ihtiyacı olduğuna kimse inanmıyordu. ABD'yi denizcileştiren Başkan Roosevelt'in yanında Alfred Mahan, Almanya'yı denizcileştiren Kayzer 2. Wilhelm'in yanında Amiral Von Tirpitz vardı. Mustafa Kemal ise yalnızdı. Tüm itirazlara rağmen 1924'ten itibaren donanma için önemli bir bütçe ayrılmasını sağladı. Gölcük'e 25 bin tonluk devasa bir havuz inşa ettirerek Yavuz zırhlısını ayağa kaldırdı. Müstakil bir Denizcilik Bakanlığı'nın kurulmasını sağladı. Hızla gayri faal gemilerin bakım ve onarımını yaptırdı, yeni denizaltı ve korvet siparişleri ile vuruş kapasitesini artırdı. 1926'da Kabotaj Kanunu ile ülkeyi kapitülasyon belasından kurtardı, 1936'da Montrö ile Türk Boğazla-

rı'nda mutlak hâkimiyet sağladı. Yavuz'un toplarını kullanarak Yunan ve Bulgar Kralı'na barış antlaşmaları imzalatıldı. Nyon Antlaşması'yla birlikte Türk Donanması'nı Akdeniz'in batısına ulaştırdı. Vefat ettiğinde 80 bin tonluk modern Cumhuriyet Donanması ile Türk denizciliğinin ölümsüzlük ruhunu bırakmıştı. Bugün doktrinleşen Mavi Vatan Stratejisi'ni ise 1 Kasım 1937'de TBMM'deki şu konuşmasıyla anlatmıştı:

Türkiye'de Kabotaj Bayramı kutlamaları. (Aydınlık, 2019)

Denizcilik sadece ulaştırma işi değil, iktisadi iş olarak anlaşılacak ve tersaneler, gemiler, limanlar ve iskeleler inşa edilecek, deniz sporları kulüpleri kurulacak, korunup geliştirilecektir. Çünkü, toprakların ucu deniz olan bir ulusun hududunu, halkının kudret ve yeteneğinin hududu çizer. En uygun coğrafi konumda ve üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye; endüstrisi, ticareti ve sporu ile en ileri bir denizci ulus yetiştirmek yeteneğindedir. Bu yetenekten yararlanmasını bilmeliyiz. Denizciliği Türk'ün büyük ulusal ülküsü olarak düşünmeli ve onu az zamanda başarmalıyız (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı websitesi, 2019).

Mavi Vatan'a Vurulan NATO Kaması

Mustafa Kemal'in büyük denizcilik ülküsü, Türkiye'nin NATO'ya girişiyle birlikte sekteye uğradı. Türk Donanması, NATO ihtiyaçlarına uygun şekilde konuşlandırılarak açık denizlerden dışlandı. Büyük Türk amirallerinden Soner Polat, NATO'nun Türk Deniz Kuvvetleri üzerindeki olumsuz etkilerini şu sözlerle anlatmıştı:

Sovyet tehdidi diyerek Türkiye'yi Karadeniz'e soktular. Ereğli'de denizaltı üssü bile kurdurdular. Ne oldu biz Karadeniz'e kilitlenince, Ege'de ve Doğu Akdeniz'de tüm inisiyatifi Yunanistan'a bıraktılar. Yunanistan daha sonra NATO görevlerinde bu alanları egemenlik hakkı olarak bize karşı kullanmaya başladı. Sonra baktık ki biz buraya sıkışıp kalmışız, öyle uyandık, belki Kıbrıs olmasa ona da uyanamayacaktık, hemen Ege'ye, Akdeniz'e açıldık... Aksaz Deniz Üssü'nü kurduk, Foça Deniz Üssü'nü kurduk, Mersin'i genişlettik. Biz NATO'nun tuzağına düştük ve hayat bize Karadeniz'den Ege'ye, Akdeniz'e çıkmayı öğretti (Kadan, 2019a: 14).

Amiral Polat'ın dikkat çektiği Kıbrıs sorunu, Türkiye için dönüm noktası oldu. Kıbrıs Türkleri'nin tüm dünyanın gözü önünde uğradığı vahşet, Türk Donanması'nı Akdeniz'e inmeye zorluyordu. NATO'nun da Birleşmiş Milletler'in (BM) de Türkiye'ye yardımcı olmayacağı görülüyordu. Öyleyse kendi göbeğimizi kendimiz kesecektik.

1963, 1964 ve 1967 krizlerinde Kıbrıs Adası'ndaki soydaşlarının can güvenliğini ve geleceğe yönelik stratejik çıkarlarını koruyamayan Türkiye, 1974 yılına kadar geçen sürede süratle ve azimle güç intikal yeteneklerini artırdı. 15 Temmuz 1974 tarihinde Rum tarafında Nikos Sampson darbesi olunca, artık Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahale zamanı gelmişti. Askeri harekât nevaleri için-

de en zor ve kayıp riskleri en yüksek olan amfibi harekâtı ve daha da zoru olan amfibi hücum harekâtını icra eden Türk Donanması, 120 saat içinde Girne'de kıyı başı tutacak, harekâtı başarıya ulaştıracaktı. Dünya tarihinde bunu başarabilmiş az sayıda silahlı kuvvet mevcuttur (İkiz, 2020).

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın hemen ardından Türkiye'ye yönelik baskılar arttı. Bu dönemde yaşananları Amiral Cem Gürdeniz şöyle anlatıyor:

Bu harekât sonrasında küresel hegemonya Türkiye'yi çeşitli şekillerde cezalandırdı. Önce Ermeni terörü hortladı. Terörünün şiddet ve kapsamı artırılarak ASALA isimli kanlı terör örgütü kuruldu. Sonra ABD ambargosu geldi. 5 Şubat 1975-26 Eylül 1978 arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ne karşı uygulanan ABD silah ambargosu ile silah ve yedek parça akışı tamamen kesildi. Hava Kuvvetleri'nin jetleri ile Deniz Kuvvetleri'nin muhrip ve denizaltılarının harbe hazırlık durumları dibe vurdu. Ancak bu zor dönemden çıkardığı dersler Deniz Kuvvetleri'nin silahlanma stratejisini olumlu yönde ve derinden etkiledi. 1974 yılında, Türk Deniz Kuvvetleri'nin TCG Berk refakat muhribi hariç, tüm muhrip ve denizaltıları ABD yapımı idi. Kullanılan silahlar ve gemilerin Gölcük Tersanesi'nde yapılan planlı bakım ve onarımları için gerekli malzemeler yüksek fiyatlarla ABD'den ithal ediliyordu. Silah ambargosunun cihaz ve sistemlerin idamesinde yarattığı güçlükler, başta ulusal yeteneklerin kullanılmasını ve modernizasyon için başka ülkelere yönelişi gerekli ve kaçınılmaz kılmıştı. (Gürdeniz, 2019a: 142-143).

"Amerika'nın silah ambargosunun ardından ayrı ayrı Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri'ni Güçlen-

dirme Vakıfları kurulmuştu. 1987’de tüm vakıflar Türk Silahlı Kuvvetleri’ni Güçlendirme Vakfı adı altında birleştirildi ve bu tarihten itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri’nin modernizasyonuna yönelik büyük projelerin tedarik süreçleri yönetildi” (Kadan, 2019b: par.4)

Milli Gemi Sıçrama Tahtası Oldu

Aslında Türkiye’nin milli imkanlarıyla silah ve mühimmat üretim kabiliyeti Cumhuriyet’in ilk yıllarına dayanıyordu. Bizzat Atatürk’ün teşvi-kiyle milli savunma sanayinin temelleri atılmış, Şakir Zümre’ye kurdurulan fabrikada uçak ve denizaltı bombaları yapılmıştı. Fakat önce Marshall yardımları¹ ile milli savunma sanayimiz çöktü, ardından NATO ile birlikte ABD’ye uygun şekilde dizayn edildi. Öyle bir rüzgar estirildi ki; kendi havacı generallerimiz dahi uçak üretmenin maliyetli olduğunu belirterek dışarıdan almayı önermişti. Şakir Zümre’nin bomba fabrikasının soba fabrikasına dönüştürülmesi ise Türkiye’ye vurulan darbenin en acı göstergesidir.

1990’lara gelindiğinde kendi gemimizi yapma fikri olgunlaşmaya başlamış, Türk Deniz Kuvvetleri NATO’nun kalıplarına sığmayacağına sinyallerini vermişti.

Fakat Cumhuriyet Donanması ruhunu asla kaybetmedi. Daha 1978 yılında bilgisayar teknisyenleri alınarak AR-GE çalışmalarına başlandı. Deniz Lisesi ve Deniz Harp Okulu’nda bilimsel

eğitime ağırlık verildi, subay çıkanlar yurtdışına gönderilerek mühendislik eğitimleri devam ettirildi. 1990’lara gelindiğinde kendi gemimizi yapma fikri olgunlaşmaya başlamış, Türk Deniz Kuvvetleri NATO’nun kalıplarına sığmayacağına sinyallerini vermişti. Bu dönemde ilginç bir gelişme yaşandı:

Soğuk Savaş’ın bittiği yıllardı... Sovyetler Birliği dağılmış, ABD tek küresel güç olarak rakipsiz kalmıştı. Fukuyama’ya göre “Tarihin Sonu” gelmiş, liberalizm nihai zafer kazanmıştı. Artık yeni bir dünya düzeni kurulmalıydı. ABD için dönem, dünyaya “demokrasi” ve “özgürlük” götürme dönemi değildi. Türkiye’deki iktidar da Atlantik’in hayallerini paylaşıyor, “bir koyup üç alacağını” zanneden dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ABD’nin yanında Irak’a girmek istiyordu. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ise direnç gösterdi. Plana şerh koyan Genelkurmay Başkanı Necip Toruntay’ın ordunun tavrını gözler önüne serdi. Artık ABD’nin büyük bir sorunu vardı...

Bu arada Irak’ın kuzeyinde federe Kürt devletçiliğinin temelleri atılmış, ABD planına direnen Türkiye bu kez Almanların silah ambargosu ile cezalandırılmıştı (Serdar, 2018). Bu dönemde Türkiye’den Basra Körfezi’nde oluşturulan koalisyon kuvvetlerine destek vermesi istendi. Konu TBMM’nin gündemine geldi, ancak Irak’la ilişkiler düşünülerek bölgeye gemi gönderilmedi. Üstüne iki de ABD helikopteri düşürülünce, ipler iyice gerildi...

Basra’ya gemi göndermeyen Türkiye, Saros Körfezi’nde bir NATO tatbikatına TCG Muavenet muhribiyle iştirak etti. Tarih 2 Ekim 1992, gece saat 23:00 sularıydı. “Yeşil periyot” denilen tatbikat dışı bölümde ABD uçak gemisi USS Sara-

¹ ABD Başkanı Harry Truman tarafından 1947 yılında “komünizm tehdidi” gerekçesiyle 15 Avrupa ülkesi ve Türkiye’ye “Marshall Yardımı” adı altında mali ve askeri yardımlar yapılmıştır. Marshall Planı’na, ilk anda savaşa katılmadığı, yıkıma uğramadığı ve elinde döviz ve altın rezervi tuttuğu için dahil edilmeyen Türkiye, bürokratik çabalar sonucunda Avrupa’nın tahıl ambarı olmayı kabul etmek ve ağır sanayisinden vazgeçmek koşuluyla dahil edilmiştir. ABD, “Marshall Yardımı” adı altında Türkiye’ye 95 milyon dolarlık savaş malzemesi hibe etmiş, fakat bu malzemelerin bakımı için her yıl bütçeden 400 milyon TL almıştır. (Sezen, 2018)

toga'dan iki adet Sea Sparrow füzesi fırlatıldı. Füze-ler TCG Muavenet'i köprü üstünden vurmuştu. Saldırıda gemi komutanıyla birlikte beş denizci şehit oldu, 22 denizci yaralandı. Haberi ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Eagleburger, Washington Büyükelçisi Nüzhet Kandemir'e şu sözlerle verdi: "Geminizi batırdık, özür dileriz." (Ertürk, 2019).

MİLGEM kapsamında tasarlanan ve inşa edilen gemilerden TCG-HEYBELİADA (F-511) 2011 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı hizmetine alınmıştır. (T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı)

Saldırının ardından ABD bunun bir kaza olduğunu, personelinin eğitimsiz, hatta sarhoş olduğunu bile söyledi. Halbuki bir Sea Sparrow öyle kaza ile ateşlenemezdi. 6 farklı emniyet safhası aşılacak, gemi komutanından izin alınacaktı. Ve tüm bu işlemler farklı odalardan yapılmalıydı. Daha vahimi ise Sea Sparrow bir hava savunma füzesiydi. "Fire and Forget" tipi değildi. Füze ateşlendikten sonra hedefini vurabilmesi için bilgiye ihtiyacı vardı. SASS (satıhtan satha) modunda ateşlenmesi için hedef aydınlatılmalıydı. Üstelik iki füze de tam isabetle vurmuştu (Ertürk, 2019). Büyük bir operasyon olduğu açıktı.

ABD'nin mesajı netti: Türkiye'den "hizaya girmesi", yeni dünya düzenine ayak uydurması isteniyordu. Fakat bunun yanında bir amacı daha vardı. ABD bir süredir Türkiye'ye Knox sınıfı fırkateynlerini satmak istiyordu. Türk De-

niz Kuvvetleri ise gemileri istemediğini bildirdi. Kendi gemimizi yapma fikri ilk kez somut olarak dile getirildi. Tabii ABD Muavenet'i vurunca, tazminat söz konusu oldu. ABD hemen Knox'ları Türkiye'ye uygun fiyatla vereceğini bildirdi. Daha sonra da 8 adet Knox'u Türkiye'ye hibe etti (Öztürk, 2018). Böylece milli gemi yapma projesi rafa kalkacak, Türk Donanması bir kez daha Amerikan silahlarına bağımlı kılınacaktı. Ta ki 2003'te o proje raftan indirilene dek...

Deniz Kuvvetleri pes etmedi. 1998 yılında kurulan Araştırma Merkezi Komutanlığı (ARMERKOM), milli kabiliyetler için kritik çalışmaların merkezi oldu. Oramiral Özden Örnek'in 2003 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanı olması ile birlikte tüm projeler raflardan indirildi, milli gemi için düğmeye basıldı. Türkiye'nin kendi gemisini yapma fikri, Batı'nın yanında Türkiye içinde de rahatsızlık yaratmıştı (Örnek, 2017). Fakat bu kez karşılarında boyun eğmeyecek bir altın kadro vardı.

Özellikle 2003-2005 arası, Türk Deniz Kuvvetleri'nin altın yıllarıydı. Oramiral Özden Örnek'li yılları yakın çalışma arkadaşı Amiral Cem Gürdeniz şöyle anlatıyor:

Milli Gemi (MİLGEM) projesini 2003-2005 yılları arasındaki Kuvvet Komutanlığı döneminde bambaşka bir ruhla dirilterek sonuçlandıran Özden Örnek oldu. ARMERKOM'un kurulması onun ileri görüşü sayesinde hızlandı. Cumhuriyet Donanması'nın dışa bağımlılığını sadece savaş gemisi dizayn ve inşası ile değil, milli suüstü ve sualtı silahları, atış kontrol sistemleri, başta Gemi Entegre Savaş İdare Sistemi (GENESİS) olmak üzere savaş yönetim sistemlerinin üretilmesi ile azaltmayı bir hayalden ve süslü kelimeler dizininden

somut gerçekliğe dönüştürebilen odur. İki yıllık kuvvet komutanlığı döneminde 50'nin üstünde gemi ve ana sistemin milli yetenek ve olanaklarla envantere katılma süreci projelerinin hepsinin atında onun imzası vardır. 17 yıllık amirallik döneminde sadece deniz gücümüzün donanım ve kuvvet yapısına yönelik girişim ve projeleri ile öne çıkmadı. Strateji, taktik, konsept, doktrin ve hepsinden önemlisi deniz kültürü alanlarında da büyük katma değerler sağladı. Deniz Kuvvetleri Harbe Hazırlık Ölçüm Sistemi adıyla bilinen analitik metodolojiyi donanmaya kazandıran odur (Gürdeniz, 2019b: par. 6).

Deniz Kuvvetleri Kabuğundan Çıkıyor

MİLGEM'le birlikte Deniz Kuvvetleri'nin kabuğundan çıkma vakti gelmişti. Önce Karadeniz'de NATO'ya karşı kıyıdaş ülkelerle müstesna bir işbirliği mekanizması yaratıldı. Karadeniz Uyumu Harekatı (KUHH)² ile kuzey güvenceye alınırken, Ege ve Doğu Akdeniz'e inebilmenin zemini yaratıldı. Bu yıllarda Doğu Akdeniz'de hidrokarbon varlıkları keşfedilmiş, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) hukuksuz biçimde Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan etmişti (Türk Dışişleri Bakanlığı, 2007). 2002 yılında Rumlar Norveç'ten Northern Access gemisini kiralayarak Türk kıtasahaneliğine girmeyi dahi denemişti (Başeren, 2007). 2004 yılında Rumların Avrupa Birliği'ne girmesi ve aynı yıl MEB ilan etmesiyle de büyük kavga başladı.

Türkiye hızla önlem almalıydı. 2006 yılında Akdeniz Kalkanı Harekatı başlatıldı (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2015). Bu hareket kapsamında Türk gemileri kıta sahanlığına kalkanı çekecek, haklarımıza yönelik mütecaviz hamlelere izin verilmeyecekti. 14 yılda tam 14 yabancı sondaj gemisi bölgeye sokulmayarak geri gönderildi (Yaycı, 2019a). Ege'de Kardak kriziyle ortaya çıkan adalar sorunu, Akdeniz'de hidrokarbon yataklarının keşfiyle yeni bir boyuta evrilmişti. Artık Türkiye'nin denizlerdeki mücadelesi, müreffeh bir toplum yaratmak için hayatiydi. Deniz suyunun da toprak vatan kadar savunulması gerekirdi. İşte bu mücadelenin adını Amiral Cem Gürdeniz 2006 yılında koydu. Mustafa Kemal'in büyük ülküsü, artık "Mavi Vatan" kavramıyla tüm dünyaya ilan ediliyordu.

ABD'nin cevabı ise yine gecikmedi. Bu kez Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ), ABD namına harekete geçti. Türkiye'nin Atlantik rotasından çıkması kabul edilemezdi. Türk Ordusu "hiza-ya çekilmeli"ydi. 2007'de Ergenekon kumpasıyla düğmeye basıldı. Hedefte Türk Silahlı Kuvvetleri'nin NATO karşıtı subayları, ABD emperyalizmine meydan okuyan İşçi Partisi (Vatan Partisi) liderleri ve Türkiye'nin aydın birikimi vardı. TSK'nın beyni olarak gördükleri Deniz Kuvvetleri de büyük saldırılara maruz kalacaktı. 21 Eylül 2012 tarihinde Balyoz kumpasındaki sahte delillerle "Deniz Kuvvetleri'ne mensup 36 Amiral, 115 subay ve 5 astsubay, 13 ila 18 yıl arasında değişen ağır cezalara çarptırıldı. Balyoz Davası haricinde sözde Amirallere Suikast, Poyrazköy, Ergenekon, İrtica ile Mücadele Eylem Planı, Kafes, Casusluk ve Fuhuş gibi davalar içinde sahte suçlamalara maruz kalan denizci subayların sayısı ise 300'e

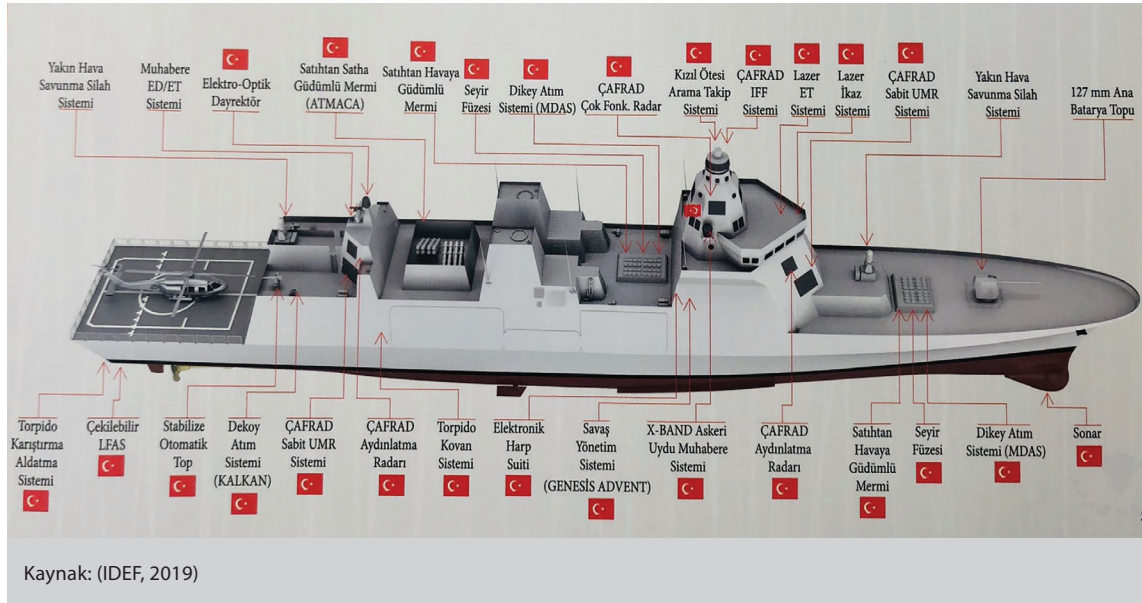
2 KUHH'un Karadeniz'deki güvenlik ve istikrar ortamına olumlu katkısının görülmesi üzerine, Türkiye tarafından hareketin çok uluslu bir yapıya kavuşturulması çalışmaları başlatılmış ve Karadeniz'e sahilgar tüm ülkelere harekate katılmalan yönünde davette bulunulmuştur. Türkiye'nin davetine Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Romanya'dan oluşan üç sahilgar ülke resmi olarak yanıt vermiştir. (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2016)

ulaştı" (Gürdeniz, 2013: 289-290). "Hizadan çıkan" komuta kademesi, tek kurşun atılmadan bir gecede ortadan kaldırılmıştı. Hızla FETÖ terör örgütünün Ordu'ya sızmış üyelerine amiral/generale rütbeleri takıldı, Mavi Vatan mücadelesi rafa kaldırıldı. Ta ki 15 Temmuz³ gelene kadar...

15 Temmuz 2016 gecesi Amerikancı Gladyo⁴ harekete geçti, yönetime el koymaya çalıştı. Tanklarla insanların üzerinden geçildi, kimileri kurşuna dizildi, Milli Meclis bombalandı, suikast timleri gönderildi... Ama başaramadılar! Türkiye, ordusu ve milletiyle savaştı ve bağımsızlık mücadelesini bir kez daha kazandı. Darbe girişiminin ardından ordu ve bürokrasi içindeki FE-

TÖ'cülerin tek tek temizlenmesiyle birlikte, Mavi Vatan mücadelesi de yeniden başlamıştı.⁵

Türk Donanması hızla toparlanarak yeniden denizlere açıldı. Şubat 2019'da ilk kez üç denizde müşterek olacak şekilde tatbikat planlandı. 103 geminin katıldığı tatbikatın adı "Mavi Vatan"dı (Anadolu Ajansı, 2019a). Hemen üç ay sonra bu kez 131 geminin katılımıyla Cumhuriyet tarihinin en büyük tatbikatı olan "Denizkurdu" yapıldı (Anadolu Ajansı, 2019b). Bu arada Türkiye milli gemi projelerine ivme kazandırmış, Reis sınıfı denizaltılar ile İstanbul sınıfı fırkateynler kazağa alınmıştı. Türkiye'nin ilk Çok Maksatlı Amfibi Çıkarma Gemisi TCG Anadolu'nun inşasına başlanmıştı. Atmaca füze-

Kaynak: (IDEF, 2019)

- 3 15 Temmuz 2016 darbe girişimi darbecilerin verdiği isimle Harekat Yıldırım veya Yurtta Sulh Harekâtı, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde kendilerini Yurtta Sulh Konseyi olarak tanımlayan bir grup asker tarafından Türkiye'de gerçekleştirilen askeri darbe teşebbüsüdür. Yargılamalar neticesinde bu askerlerin ABD'de ikamet eden Fetullah Gülen liderliğindeki FETÖ'nün mensubu oldukları ortaya çıkmıştır. (15 Temmuz darbe girişimi, t.y.)
- 4 Doğu Perinçek: "NATO'ya katılan devletlerin içine bir yeraltı örgütlenmesi yaratılıyor. Gladyo denen bir silahlı güç oluşturuluyor. ABD, durum kendi istediği gibi gitmediği zaman ordu içindeki güçlerini harekete geçirerek darbe düzenliyor. 12 Mart ve 12 Eylül böyledir. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'ni kapsayan Türk Silahlı Kuvvetleri'nde de 15 Temmuz'dan Haziran 2020'ye kadar geçen sürede toplam 19 bin 583 personel ihraç edildi. Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan 87 general, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan 33 amiral, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndan 32 general ihraç edildi. 15 Temmuz'dan sonra 198 karacı generalin yüzde 44'ü, 56 amiralin yüzde 59'u, 72 havacı generalin, yüzde 45'i ihraç oldu (Aydınlık, 2020b).
- 5 15 Temmuz darbe girişiminden bu yana kamudan 125 bini aşkın kişi ihraç edildi. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, Mart 2019 tarihinde yaptığı açıklamada, 15 Temmuz 2016'dan sonraki süreçte 511 bin kişinin gözaltına alındığını ve 30 bin 821 kişinin tutuklandığını söyledi. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'ni kapsayan Türk Silahlı Kuvvetleri'nde de 15 Temmuz'dan Haziran 2020'ye kadar geçen sürede toplam 19 bin 583 personel ihraç edildi. Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan 87 general, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan 33 amiral, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndan 32 general ihraç edildi. 15 Temmuz'dan sonra 198 karacı generalin yüzde 44'ü, 56 amiralin yüzde 59'u, 72 havacı generalin, yüzde 45'i ihraç oldu (Aydınlık, 2020b).

si ile Deniz Kuvvetleri'nde yeni bir çağ açılırken, Orka ve Akya torpidoları ile milli vuruş kabiliyeti artırıldı. GENESİS ADVENT ile tüm komuta kontrol sistemi Türk subaylarının yönetimine alındı. Bugün Türkiye yalnızca gemi dizayn ve inşasını yapan değil, silah ve mühimmatlardan komuta kontrol sistemlerine kadar tamamıyla milli olanaklarla deniz gücünü idame ettirebilecek imkan ve kabiliyetlere sahiptir.

Mavi Vatan

Devlet Uygulamalarıyla Doktrinleşti

Rotasını Mustafa Kemal'in çizdiği Mavi Vatan Stratejisi, 15 Temmuz darbesinin bastırılmasının ardından devlet uygulamaları ile doktrinleşti. Bu kapsamda hukuki, askeri ve diplomatik adımlar eş zamanlı olarak hayata geçirildi. Dev tatbikatlarla Türk Donanması egemenlik alanlarımızda bayrak gösterirken, Libya ile Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanarak Doğu Akdeniz'deki batı sınırlarımız çizildi (Yaycı, 2020a). 3 sondaj ve 3 sismik araştırma gemisinden müteşekkil milli bir enerji filosu oluşturuldu. Arama kurtarma sorumluluk sahası, Mavi Vatan haritasını kapsayacak şekilde genişletildi (Vatan, 2020). Kıbrıs'ta federasyon taleplerinden iki devletli çözüme gidecek bir algı değişikliği yaşandı. Milli savunma sanayii, 21. yüzyıl jeopolitik ihtiyaçlarına uygun olarak yapılandırıldı. Akdeniz'de barışı tehdit eden hamlelere karşı Donanma Diplomasisi başlatıldı...

Mavi Vatan Sınırları Nasıl Belirlendi?

Türkiye, her ne kadar 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) tarafı olmasa da, buradaki esaslara uygun olarak deniz yetki alanlarını belirledi. Bugün BMDHS'nin esasları, Tahkim Mahkemesi ve Uluslararası Adalet Divanı (UAD) kararlarına göre deniz yetki alanları, Amiral Cihat Yaycı'nın tespit ettiği şu esaslara uygun olarak belirleniyor (Yaycı, 2020b: 160):

(1) Hakkaniyet (Karşılıklı kıyıları olan devletlerin denizleri adil bir biçimde paylaşımı anlamına geliyor.)

(2) Coğrafyanın Üstünlüğü (Sınırlandırmada ana karaların esas alınması, ortay hattın ters tarafında kalan adaların karasuları kadar deniz yetki alanına sahip olması anlamına geliyor.)

(3) Oransallık (Sınırlandırmada, devletlerin sahip olacakları deniz yetki alanlarının kıyı uzunlukları ile orantılı olması anlamına geliyor.)

(4) Kapatmama (Başka bir devletin kıyısına yakın adaların bu kıyının denize açılımını engellememesi anlamına geliyor.)

Bu ilkeler nazarında çizilen deniz haritalarında Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Libya, Mısır, İsrail, Filistin ve Lübnan ile karşılıklı kıyıları olduğu, Suriye ile de deniz yan sınırı bulunduğu görülüyor. Bu hesaplamalarda kullanılan gnomonic ve jeodezik haritaların ise daha önce başka ülkelerin deniz sınırlandırmasında da kullanıldığı biliniyor. Dolayısıyla, Türkiye'nin dünya üzerinde doğu-batı ekseninde düz uzanan bir ülke değil, 1 derecelik eğimle yatan bir ülke olduğu, bunun da 18 derecelik bir perspektif yarattığı bilimsel olarak kanıtlanmış durumda (Yaycı, 2019b). Amiral Cihat Yaycı'nın bu esaslar ışığında çizdiği Mavi Vatan haritası 462 bin kilometrekarelik bir alanı ihtiva ediyor. Bu alandaki tüm canlı ve cansız kaynaklar üzerindeki münhasır hakların Türkiye'ye ait olması mücadelesine de, Mavi Vatan mücadelesi deniliyor. Peki tartışma nereden çıkıyor?

Yunanistan'ın Akıl Almaz Tezi

Öncelikle Yunanistan'ın maksimalist iddialarının temelini anlamak gerekiyor. Yunan iddialarının temelinde, Yunanistan'ın bir "Adalar Devleti" (Archipelago State) olduğu tezi bulunuyor. BMDHS'nin 46. maddesi; "adaların tam yetkiye sahip olabilmesi için ülkenin arşipellerden oluşması" şartını koyuyor. Yani bir ülkenin "Archipe-

lago State” olabilmesi için tamamen ya da büyük ölçüde adalardan müteşekkil olması gerekiyor (BMDHS, Madde 46).

Buradan hareket eden Yunanistan, sınırlarının en uç noktalarının Girit, Kerpe, Kaşot, Rodos ve Meis adaları olduğunu, bu hat üzerinden bir sınır çizerek diğer ülkelerle ortay hat esasına göre anlaşma yapabileceğini savunuyor. Daha vahimi ise adalar arasında kalan tüm suyu kendi iç suyu olarak sahipleniyor. Her adanın tam etki yarattığı ve kendi MEB’i olduğu iddiası ise cabası...

Fakat Yunanistan, iddialarının aksine bir “Adalar Devleti” değil. Ülkenin yüzölçümünün sadece yüzde 17’si ada, adacık ve kayalıklardan oluşuyor (Çubukçuoğlu, 2020). BMDHS’de, UAD ve Hakem Mahkemesi kararlarında Yunanistan’ı “Adalar Devleti” yapacak herhangi bir ilke ya da karar da bulunmuyor.

Mavi Vatan’ın Ege Cephesi

Yunanistan’ın bu akıl almaz tezi üzerinden doğmuş pek çok sorun bulunuyor. Buradaki sorunları, hukuki statüleri farklı olduğu için Ege ve Doğu Akdeniz olmak üzere ikiye ayırmak gerekiyor:

Ege’de karasuyu ile başlayan, kıta sahanlığı, MEB, arama-kurtarma sorumluluk sahası, FIR Hattı (Uçuş Bilgi Bölgesi) ve gayri askeri statüdeki adaların silahlandırılması ile devam eden, nihayetinde konunun, egemenliği antlaşmalarla Yunanistan’a devredilmemiş ada, adacık ve kayalıklara (EGAYDAAK) dayandığı bir dizi anlaşmazlık olduğu görülüyor.

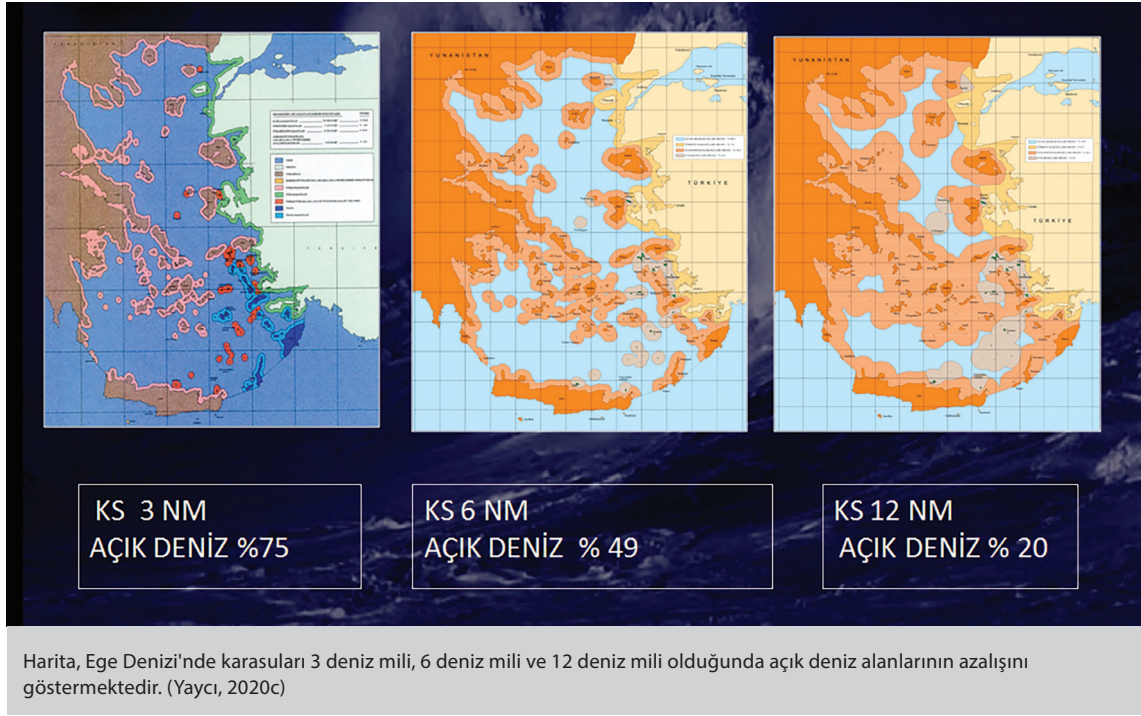
Tarihsel arka planda iki tarafın tezleri, esas olarak Lozan Barış Antlaşması’nın 16. maddesinin farklı yorumlanması nedeniyle ayrışıyor. “Yunanistan, md. 16’nın Anadolu sahillerinden itibaren üç milin dışında kalan (md. 6/son ve 12/son c.) adalar için genel bir feragat hükmü olduğunu, bu nedenle İtalya ve Türkiye’ye bırakılan

adaların sınırlayıcı şekilde sayıldığını, 4 Ocak 1932 Antlaşması ve onun eki olduğunu ileri sürdüğü 28 Aralık 1932 tarihli belge ile Türkiye ile İtalya arasında sınırın çizilmiş olduğunu, bu sınırın İtalya’ya halef olması nedeniyle Yunanistan ile Türkiye arasında da geçerli olduğunu, dolayısıyla Lozan’da Türkiye’ye 3 mil içinde bırakılan adalar dışındaki tüm adaların kendisine ait olduğunu iddia ediyor” (Başeren, 2006: 138)

Buna ilaveten BMDHS’nin 3. maddesinde karasularının azami genişliğinin 12 mil olarak belirlendiğini, adaların deniz alanlarının ise 121. maddede ayrıca düzenlendiğini, bu iki maddeye dayanarak adalarına kara ülkesindeki gibi düzenlemeler yapabileceğini, hava sahasını da paralel olarak belirleyebileceğini, yani her adasının 12 mil deniz ve hava sahasına sahip olması gerektiğini ileri sürüyor. (Akkutay, 2018).

Fakat hem örf adet hukukuna hem de Hakem Kararlarına göre bunun her durumda uygulanabilecek genel ve tekdüze bir kural olmadığı ortaya çıkıyor. “Başka bir ifadeyle 3. madde, karasularının 12 mil olduğunu değil, coğrafi ve hukuki açıdan mümkünse 12 mile kadar çıkarılabileceğini beyan ediyor. Nitekim, Türkiye BMDHS’ye taraf olmadığı için 3. maddeden kaynaklanan ahdi bir yükümlülüğü de bulunmuyor” (Akkutay, 2018: 202). Ege Denizi’nin özel durumu göz önüne alındığında, buradaki deniz sınırlandırmalarının karşılıklı bir anlaşma ile yapılmasının zorunluluğu görülüyor. “Sözleşme’nin 15. maddesi ve örf ve adet hukuku da, karasuları sınırlandırmasında özel durumların varlığı halinde, adalara diğer kara ülkelerinden daha az etki tanınmanın ya da hiç etki tanımayanının mümkün” olduğunu gösteriyor (Akkutay, 2018: 203).

Yine “3. Deniz Hukuku Konferansı’nda, 121. madde taslağına ilişkin açıklamalardan anlaşıldığı üzere, adaların karasularının kara ülkelerine dair diğer hükümlere göre değerlendirilmesi şartının, sınırlandırma problemlerinin olmadığı

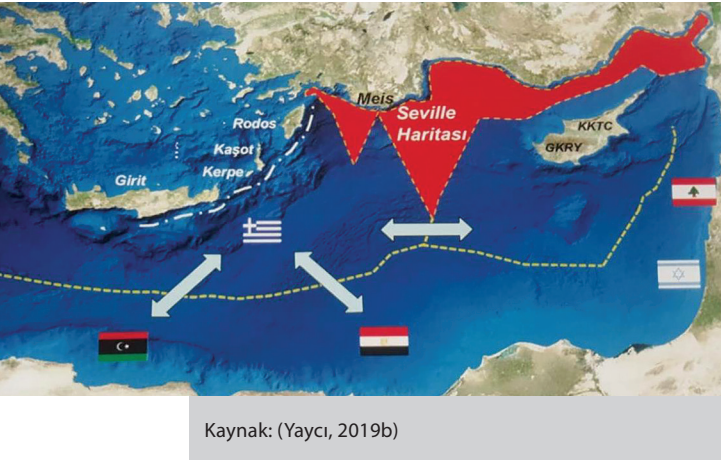
alanlara yönelik olarak belirlendiği ve bu konuda genel bir kural koyma amacı taşıdığı görülüyor. Dolayısıyla karasuları sınırlandırması söz konusu olduğunda, Sözleşme'nin 15. maddesine göre bir değerlendirme yapmak suretiyle, özel durumlar söz konusu ise, adalara ana karalara göre sınırlı etki tanınması ya da hiç etki tanınmaması mümkün" görünüyor (Akkutay, 2018: 198). Ayrıca Lozan Antlaşması'nın 16. maddesinin bir feragat hükmü olmadığı, üç mil ilkesinin de bu mesafe dışındaki adalar üzerindeki haklarını sona erdirmediği, bu nedenle İtalya ve Yunanistan'a devredilen adaların md. 12 ve 15'te sınırlayıcı bir şekilde sayıldığı, 28 Aralık 1932 belgesinin hiçbir zaman geçerli bir uluslararası antlaşma haline dönüşmediği, uluslararası mahkeme kararlarında da işaret edildiği gibi Yunan uygulamalarının uluslararası antlaşmalarla tespit edilmiş sınırları değiştiremeyeceği açık şekilde görülüyor (Başeren, 2006).

Nihayetinde deniz karaya tabi olduğu için, Ege'deki adaların mülkiyetleri tescil edilmeden herhangi bir deniz sınırını belirlemek de mümkün

görünmüyor. Öyleyse Ege'de çözülmesi gereken en öncelikli sorun; ada, adacık ve kayalıklar sorunu. Mülkiyet sorununun birincil konusu ise karasularıdır. Yunanistan, Lozan dengesini bozarak 1936 yılında karasularını 6 mile çıkarmış, bölgedeki açık deniz alanını yüzde 50'nin altına düşürmüştür. 6 mil rejimine göre Akdeniz'e inen tek bir açık su yolu kalmıştır. Bu rejim diğer ülkeler için bir sorun teşkil etmeyebilir, ama kıtasahaneliği paylaşımında açık deniz alanının büyüklüğü Türkiye için kritiktir. Öyleyse Türkiye 3 mil rejimine geri dönülmesi noktasında hukuki hazırlığını yapmalı, resmi çağrılarına başlamalıdır (Yaycı, 2020c).

Ege'deki bütün sorunlar birbiriyle ilgili olduğu için bir paket halinde görüşülmesinin Türkiye açısından faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Yunanistan ise kıta sahanlığı dışında Ege'de herhangi bir sorun olmadığını ileri sürerek Türkiye ile diğer konuları görüşme ve neticesinde UAD'ye gitme yolunu 2015 yılında iç hukukunda kapatmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Ege'deki yaklaşık 152 ada grubu için zamanı geldiğinde devlet

uygulamaları başlatması gerekmektedir. Fakat 1976 tarihli Bern Mutabakatı ile Ege'deki sorunların dondurulmuş olması, Türkiye'nin önceliğini Doğu Akdeniz'deki hak ve menfaatlerine yoğunlaştırmasına olanak sağlıyor. Bugün Ege'deki 152 ada grubunun toplam deniz yetki alanı 15 bin kilometrekare iken, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de gasp edilmeye çalışılan deniz alanının büyüklüğü 150 bin kilometrekare civarındadır.

Doğu Akdeniz'de Seville Dayatması

Doğu Akdeniz'deki sorun ise Ege'den çok daha yakıcı durumdadır. 2003 yılında Seville Üniversitesi tarafından hazırlanan bir deniz yetki alanları haritası, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki egemenlik alanlarını 41 bin kilometrekare olarak hesaplamış, GKRY de bu haritaya uygun olarak MEB ilan etmiştir. Haritaya göre Yunanistan ve GKRY denizden komşu olarak görülmektedir. Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'e bakan adalarına tam etki tanınmış, Türkiye'nin açık denizlere çıkışının önü kapatılmıştır (Yaycı, 2019b: 43-53).

Halbuki Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki kıyı uzunluğu 167 kilometre, Türkiye'nin kıyı uzunluğu ise 1870 kilometredir. Dolayısıyla hakkaniyet prensibine göre burada, Türkiye'nin 13 kat daha fazla deniz yetki alanı olması gerekir (Yaycı, 2020d).

Deniz hukukunda ana karaların üstünlüğü prensibi vardır. Yani sınırlandırma, Asya kıtası ile

Afrika kıtası arasında yapılmalıdır. UAD kararlarına göre, ortay hattın ters tarafında kalan adaların yalnızca karasuları mevcuttur. Bu noktada Filfla, Serpents, Qit'at Jaradah, Alcatraz, Cerbe, Saint Pierre&Miquelon adaları hakkındaki kararlar incelenebilir. Ayrıca ana karanın 200 mili içindeki adaların kendi deniz yetki alanları yoktur. Yunanistan'ın adaları kendi kıta sahanlığı içinde kalmaktadır (Yaycı, 2019b).

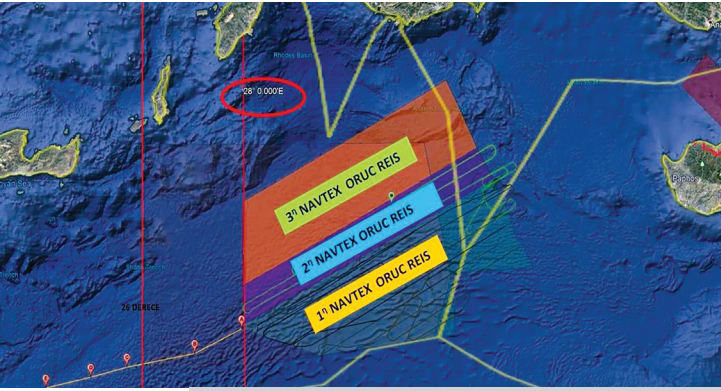
Daha vahim olan, Türkiye kıyılarına 2 mil uzaklıktaki Meis Adası'na tam 40 bin kilometrekare deniz yetki alanı tanınmış olmasıdır. Halbuki Meis, Karaada ve Fener Adası birer ada bile değil, kayadır. Güney Çin Denizi Tahkimi Davası'nda kendi ekonomisini üretemeyen, yerleşik bir halkı bulunmayan adaların deniz sınırı üretemeyeceği belirtilmiştir. Deniz hukukunda aslanan, modifikasyondan önceki durumdur. Yani, Yunanistan'ın adalara yönelik başlattığı iskan politikaları da, bu adaların deniz yetki alanlarını değiştiremez (Baylıoğlu, 2019). Ayrıca Karaada ve Fener Adası hiçbir zaman Yunanistan'a devredilmemiş, mülkiyeti Türkiye'ye ait adalardır.

Özetle neresinden bakarsanız bakın, Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de bir söz hakkı olmadığı görülecektir. Nitekim Yunanistan'ın İtalya ve Mısır ile imzaladığı MEB anlaşmalarında adalara tam etki tanınmamış, Atina bütün tezlerinden feragat etmiştir.

Avrupa ve ABD'nin İkiyüzlülüğü

Bugün Avrupa Birliği ve ABD, Seville Haritası'nın hukuki bir geçerliliği olmadığına yönelik açıklamalar yapıyorlar. Fakat fiiliyatta ikisinin de bu haritayı kullandığı, politikalarını bu harita üzerinden şekillendirdiği görülmektedir. Bugün Avrupa Birliği'nin İlerleme Raporlarından tutun Tarım, Balıkçılık ve Enerji Ajanslarına kadar tüm birimlerinde bu harita gösterilmektedir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sismik araştırmalarına yapılan her itiraz, bu haritanın kabulüdür. Nitekim,

bugüne kadar Oruç Reis sismik araştırma gemisi hiç 28 derece boylamının batısına geçmemesine rağmen, neredeyse tüm Avrupa Türkiye'nin deniz ihlaliinde bulunduğunu iddia ederek yaptırımları görüşmeye başlamıştır. Halbuki Oruç Reis'in araştırma bölgesi Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e defaaten deklare ettiği kıta sahanlığı sınırları içindedir (Türk Dışişleri Bakanlığı, 2004, 2013).

Türkiye'nin Oruç Reis gemisinin Doğu Akdeniz'de görev yaptığı alanlar (Bankingnews, 2020).

Sonuç

Türkiye denizleri yeniden keşfetmiştir. Deniz sınırlarını uluslararası hukukun bütün normlarına uygun olarak çizmiştir. Sismik ve sondaj gemilerinden oluşan milli filosu ile bölgesel bir enerji aktörü olma yolunda ilerlemektedir. Türk ticaret filosu ile dünyanın her yerinde mal taşımacılığı yapmaktadır. Cumhuriyet Donanması tarihinin en güçlü dönemindedir. Milli imkan ve kabiliyetleri bakımından dünyada lider ülkelerden biridir. Mavi Vatan sınırlarının da ötesinde dost ve kardeş devletlere yardım götürmekte, küresel barışa katkı sunmaktadır.

Dünya, denizlerdeki barışı korumak istiyorsa Türkiye ile mutlaka işbirliği yapmalıdır. Aksi durumda, bu ülkenin Mavi Vatan'ından vereceği bir damla suyu dahi bulunmamaktadır. Mavi Vatan mücadelesi, Türkiye için varoluş mücadelesidir. Dayatılan haritaları yırtmak ise bir Türk geleceğidir. Hala Seville'den medet uman varsa, Sevr ve Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) haritalarının akıbetini hatırlamalıdır. 🌸

Kaynakça

- Akkutay, B. L. (2018, Ocak). Ege karasuları sınırlandırmasında adaların etkisinin uluslararası hukuk bakımından değerlendirilmesi. *TAAD*, 9 (33), 193-209.
- Alpagut, A. H. (1913). Donanma istemezük. *Deniz Mecmuası*, 41.
- Anadolu Ajansı. (2019a, Mart 7). Mavi Vatan'daki dev tatbikat göz kamaştırdı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/mavi-vatandaki-dev-tatbikat-goz-kamastirdi/1411433> adresinden alındı.
- Anadolu Ajansı. (2019b, Mayıs 13). Üç denizde dev tatbikat. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/uc-denizde-dev-tatbikat/1476681> adresinden alındı.
- Aydınlık. (2020a, Temmuz 15). Doğu Perinçek: 'İlk defa NATO üyesi bir ülke ordusuyla Amerikancı Gladyo'yu bastırdı'. <https://www.aydinlik.com.tr/haber/dogu-perincek-ilk-defa-nato-uyesi-bir-ulke-ordusuyla-amerikanci-gladyo-yu-bastirdi-213272> adresinden alındı.
- Aydınlık. (2020b, Temmuz 15). 15 Temmuz'un 4. yıldönümü: Gladyo temizliği Türkiye'nin önünü açtı. <https://aydinlik.com.tr/haber/15-temmuz-un-4-yildonumu-gladyo-temizligi-turkiye-nin-onunu-acti-213197> adresinden alındı.
- Bahçeşehir Üniversitesi Denizcilik ve Global Stratejiler Merkezi (BAU DEGS). (t.y.). Türkiye'nin Mavi Vatan haritası... Doç. Dr. Cihat Yayıcı tarafından çizilmiştir. <https://baudegs.com/turkiyenin-mavi-vatan-haritasi-doc-dr-cihat-yayci-tarafından-cizilmiştir/> adresinden alındı.
- Bankingnews. (2020, Eylül 2). Τι κρύβεται πίσω από τις τουρκικές NAVTEX στην Αν. Μεσόγειο; - Ο καθορισμός της θαλάσσιας δικαιοδοσίας χωρίς πόλεμο με 3 ερευνητικά πλοία. <https://www.bankingnews.gr/index.php?id=516015> adresinden alındı.
- Başeren, S. H. (2006). *Ege Sorunları*. Ankara: TÜDAV Yayınları No:25.
- Başeren, S. H. (2007, Şubat 22). *Doğu Akdeniz Kıtasahallığı ve Türkiye'nin Stratejisi*. Panel, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından düzenlenmiştir, Ankara.
- Bayıllıoğlu, U. (2019). BMDHS'nin 121. Maddesi'nin Doğu Akdeniz'de etkisi: Meis, Karaada ve Fener Adası'nın statüsüne ilişkin bir değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(2), 185-223.
- Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS). Madde 46. BM Enformasyon Merkezi UNIC. <https://denizmevzuat.uab.gov.tr/uploads/pages/uluslararası-sozlesmeler/denizhukuku.pdf> adresinden alındı.
- Çubukcuoğlu, S. (2020, Haziran 12). Yunanistan-İtalya MEB anlaşması: Atina hukuksuz taleplerini kanıtlamış oldu/Interviewer Hasan Hız. Yenişafak

- Gazetesi.
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. (2015, Kasım 3). Akdeniz Kalkanı Harekatı. https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=28 adresinden alındı.
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. (2016, Mart 2). Karadeniz Uyum Harekatı. adresinden alındı.
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Websitesi. (2019). TBMM Konuşmaları. https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=434&dil=1 adresinden alındı.
- Eker, K. & Bahtiyar, G. (2019, Kasım). Atatürk döneminde donanma oluşturma finansmanı. *MSÜ Deniz Harp Enstitüsü Mavi Vatan'dan Açık Denizlere Dergisi*, 1(3), 13-23.
- Ertürk, T. (2019, Ekim 2). Muavenet niçin vuruldu? <https://www.turkererturk.com.tr/muavenet-nicin-vuruldu/> adresinden alındı.
- Gürdeniz, C. (2013). *Hedefteki Donanma*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi
- Gürdeniz, C. (2019a). 45. yılında Kıbrıs Barış Harekatı. *Yatch Türkiye*, 162, 142-143.
- Gürdeniz, C. (2019b, Nisan 29). Donanmanın altın çocuğu: Oramiral Özden Örnek. *Aydınlık Gazetesi*.
- IDEF. (2019). Deniz Kuvvetleri Standı, TF-200 Tanıtım Kitapçığı.
- İkiz, N. (2020, Temmuz 1). Dünden bugüne Kıbrıs: Bir ada'dan öte dava. *Aydınlık Gazetesi*.
- Kadan, T. (2019b, Kasım 17). Savunmada yapay zeka hedefi. <https://www.aydinlik.com.tr/haber/savunmada-yapay-zeka-hedefi-138652> adresinden alındı.
- Kadan, T. (2019). Karadeniz'deki güç mücadelesinin arka planı. *Teori Dergisi*, 348, 12-15.
- Kinross, L. (2018). *Atatürk: Bir milletin yeniden doğuşu* (Çev: Necdet Sander). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Örnek, Ö. (2017, Kasım 17). *Amiral Özden Örnek ile röportaj/Röportajı yapan Tefik Kadan*. Aydınlık Kitap.
- Öztürk, İ. M. (2018). *Muavenet zırlı faciası*. Öğrenci projesi, Tarih Bölümü, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara. <http://repository.bilkent.edu.tr/handle/11693/51887> adresinden alındı.
- Serdar, B. (2018, Ekim 3). ABD'nin TCG Muaveneti vurarak verdiği mesaj. *Aydınlık Gazetesi*.
- Sezen, S. (2018, Mart 10). Sessiz darbe: Marshall planı. Yeni Birlik. <https://www.gazetebirlik.com/yazarlar/sessiz-darbe-marshall-planı/> adresinden alındı.
- Türk Dışişleri Bakanlığı. (2004, Mart 2). [No. 2004/ Turkuno DT/4739].
- Türk Dışişleri Bakanlığı. (2007, Ocak 30). *NO:18 - 30 Ocak 2007, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz'deki ülkelerle deniz yetki alanlarını ilgilendiren ikili anlaşmalar yapma gayretlerini hk. [Basın bildirisi]*. http://www.mfa.gov.tr/_p_30-january-2007_-press-release-regarding-the-efforts-of-the-greek-cypriot-administration-of-southern-cyprus-to-sign-bilateral-agreements-concerning-maritime-jurisdiction-areas-with-the-countries-in-the-eastern-mediterranean_br___p_.en.mfa adresinden alındı.
- Türk Dışişleri Bakanlığı. (2013, Mart 12). [No.2013/14136816/22273].
- Vatan. (2020, Ekim 17). Bakan duyurdu! Mavi Vatan'da harita genişletildi... <http://www.gazetevatan.com/bakan-duyurdu-mavi-vatan-da-harita-genisletildi--1348583-ekonomi/> adresinden alındı.
- Yaycı, C. (2019a, Nisan 29). *Röportaj: Ege adalarında ABD üstlenmesi hızlandı/Röportajı yapan Kıymet Sezer*. Yenişafak Gazetesi.
- Yaycı, C. (2019b). *Sorular ve Cevaplar ile MEB Kavramı*. İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınevi.
- Yaycı, C. (2020a, Ekim 2). *Röportaj: BM'nin Türkiye-Libya deniz anlaşmasını tescili ne anlama geliyor/Röportajı yapan Elif Sudagezer*. Sputnik Türkiye.
- Yaycı, C. (2020b). *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Yaycı, C. (2020c, Mart). *Yunanistan Talepleri (Ege Sorunları)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yaycı, C. (2020d, Ağustos 9). Cihat Yaycı'nın Doğu Akdeniz'deki son durum hakkında görüş ve değerlendirmeleri (Röportajı yapan Ahmet Alemdar). Defence Türk. <https://www.defenceturk.net/cihat-yaycinin-dogu-akdenizdeki-son-durum-hakkinda-gorus-ve-degerlendirmeleri> adresinden alındı.
- 15 Temmuz darbe girişimi. (t.y.). https://tr.wikipedia.org/wiki/15_Temmuz_darbe_giri%C5%9Fimi adresinden alındı.

“Mare Nostrum”dan¹ Denizlerde Uluslararası İşbirliğine: Tarih, Akdeniz’in Geleceği İle İlgili Beklentilere Nasıl Yapıcı Yanıtlar Sunabilir?^{*}

DOMINIK PIETZCKER

Prof. Dr.
Halkla İlişkiler ve İletişim Yönetimi,
Uygulamalı Bilimler Makromedya Üniversitesi

Prof. Dr. Dominik Pietzcker, 2012’den bu yana Uygulamalı Bilimler Makromedya Üniversitesi’nin Hamburg ve Berlin kampüslerinde tam zamanlı öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Freiburg/ Br. Üniversitesi, Trinity College, Dublin’de ve Viyana’da karşılaştırmalı Alman edebiyatı, felsefesi ve tarihi eğitimi almıştır. 1996’dan 2010’a kadar siyasi kurumlarda yaratıcı direktör olarak çalışmış (Avrupa Birliği, Alman Hükümeti Federal Yayın Bölümü), aynı zamanda Berlin’de Künte Üniversitesi’nde (UdK), Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi’nde (HTW) ve Dresden’de Teknik Üniversite’de çeşitli dersler vermiştir. 2014’ten bu yana Alman Girişimciler Kuruluşu’nun (Stiftung der Deutschen Wirtschaft, SDW) fahri onur kurulu üyesidir. 2017’den bu yana Çin’de Zheijang Üniversitesi Şehir Koleji’nde (Hangzhou) ve Tongji Üniversitesi’nde (Şanghay) dersler vermektedir. Kültürlerarası ve sosyo ekonomik konularda, ayrıca Çin-Alman ilişkileri hakkında düzenli olarak yayınlar yapmaktadır.

E-mail: d.pietzcker@macromedia.de

<https://orcid.org/0000-0002-1420-9396>

* Çeviri: Şafak Terzi

1 Editörün Notu (Ed.N.) Romalıların Akdeniz’e verdiği, “Bizim Deniz” anlamına gelen Latince ifade.

ÖZ

Akdeniz bölgesi, eski çağlardan bu yana her türlü siyasi ve iktisadi düzenin yükselişine ve düşüşüne tanıklık etti. İnsan toplumlarının her daim laboratuvarı ve değişik dinlerin, felsefelerin, etnik grupların kaynaştığı yer oldu. Akdeniz ülkeleri muazzam kültürel ve estetik başarılarla şahit oldu ancak aynı zamanda yıkım ve barbarca eylemleri de yaşadı. Akdeniz, en güçlü siyasi kavramlardan biri olan 'Batı ve Doğu yarıküre' fikrini doğurdu. Küresel kapitalizmin ve transatlantik ticaretin başlamasıyla Akdeniz, stratejik öneminin ve ekonomik ivmesinin çoğunu kaybetti. Ancak bu durgunluk tek seçenek değil. Bugün Çin'in yeni bir dünya gücü olarak yükselmesiyle birlikte Akdeniz ve buradaki bölgesel güçler de yeni fırsatlar yakalıyor. İşin özü katılımcılıktır. Büyük olasılıkla da buradaki başlangıç noktası karşılıklı anlayış olacaktır. Akdeniz'deki hassas dengelerin istikrara kavuşmasına katkıda bulunacak unsurlar yalnızca uluslararası işbirliği, küresel ticaret ve kültürel alışveriştir. Bu nedenle, önümüzdeki soru şudur: Akdeniz'in bugünkü siyasi ve iktisadi potansiyelini keşfetmek ve daha iyi anlamak için tarihten hangi dersler çıkarılabilir? Tarihteki Akdeniz ile bugünkü Akdeniz arasındaki çarpıcı benzerlikleri gösteren bazı tarihsel betimlemeler varlığını ısrarlı bir biçimde sürdürür ve şaşırtıcı şekilde geri döner.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Atlas Okyanusu, doğu yarıküre, hegemonya, yeni dünya düzeni

*Masamın üstünde bir Çin vazosu duruyor
Hem de en zarifinden,
Birçoğu yok oluşunu seyretmek ister
Tutkulu bir hazla.²*

– Théodore Hannon, *Chinoiserie* (cit. Décaudin, ed., 1992, 335) –

Eski düzen öldü, yenisi ise henüz bulunamadı.³

– Thomas Mayer, *Machtkampf in Europa* (2020, 2) –

Kültürel ve Siyasi Sıçrama Yaratan Akdeniz

Akdeniz, tarih öncesi çağlardan beri, çok sayıda toplum, kültür ve din, farklı siyasi fikirler ve iktisadi sistemler doğurmuştur. Girit (Minos) kültüründen Helenizm'e, Kartaca'dan Roma'ya

ve Venedik Cumhuriyeti'nden Osmanlı İmparatorluğu'na: Akdeniz her zaman çeşitli güçlerin kurduğu düzenlerin yükselişi ve düşüşü için bir er meydanı ve düşmanca stratejik ihtirasların oyun alanı olmuştur (ve hâlâ da öyledir). Coğrafi olarak Akdeniz, ticaret ve malların serbest dolaşımı için uygun bir zemin oluşturmuştur. Üstelik eski çağlardan beri bağlantı ve iletişim, siyasi olmasa da, kültürel egemenliğin ön koşuluydu. Eflâtun (1991), konuşmalarından birinde, Helen kolonilerinin Akdeniz boyunca sonu gelmez bir iletişim ağıyla "bir göletin etrafındaki kurbağalar gibi" nasıl dizildiklerini anlatır. Siyasette her zaman pragmatik olan Atinalılar, evlerinde demokrasiyi teşvik ederken, Sicilya'daki kolonilerinde zorbalığı savunmuşlardır (Finley vd., 1986).

2 J'ai sur ma table une potiche
Chinoise, et du goût le plus fin/ Qu'avec l'extase d'un fétiche / Plus d'un contemplerait sa fin. (Ed.N. Belçikalı Şair Théodore Hannon'un *Chinoiserie* adlı şiirinden)

3 The old order is dead; a new one not found, yet. (Ed.N. Yazarın çevirisi).

İlk çağda -sadece en önde gelen uygarlıklardan bahsedecek olursak- Mısırlılar, Fenikeliler, Etrüskler, Persler, Helenler ve Romalılar; Akdeniz kıyılarına yerleşmiş, burada yaşamış, keşfetmiş, hayal kurmuş, savaşmış, zenginleşmiş ve yok olmuştur (Braudel, 1990; Braudel vd., 1986; Abulafia, 2011). Alışveriş ve rekabet için yapılan bölgesel savaşlar, tarihsel olarak farklı ittifaklara ve yeni biçimdeki güç dengelerine yol açmıştır. Helenler, ünlü Salamis Deniz Savaşı'nda (MÖ 480) Pers donanmasını yok ettiler.⁴ Ancak Akdeniz sadece sudan oluşan bir yer değil. Avrasya'nın bir parçası ve bu nedenle Orta ve Uzak Doğu ile olan *kıtasal ilişkileriyle* de tanımlanmaktadır.⁵ İlkçağ Helen devletleri için Doğu ile kurulacak kıtasal ilişkiler, denizci Batı ile kurulacak ilişkiler kadar doğal bir siyasi seçenektir. Atinalı aristokrat Dionysos, Sicilya'nın Siraküza kentinde despotluk kurduğu sırada, vatandaş Alkibiadis kendi memleketini istila etmek için Perslerden askeri destek alabilmek amacıyla pazarlık yapıyordu (MÖ 4. yüzyıl). Daha sonra Pers mahkemesine çıkacakken öldürülmüştü. Perslerin Helen askeri kuvvetlerine karşı yenilgisi, nesiller sonra Makedonyalı İskender'i Pers Krallığı'na ve 2. Daryus'a (Dārayavahuş) yeniden meydan okumaya teşvik etti. Şaşırtıcı bir başarı ile Pers orduları yok edildi, 2. Daryus öldürüldü ve İskender'in birlikleri imparatorluğun Aslan Kapısı'ndan zaferle Babil'e girdi. Batı ve Doğu, tarihte ilk kez tek bir hükümdar altında birleşti. İskender'in Şuş'taki meşhur toplu düğünü (MÖ.

324), Doğu ile Batı'nın birbirinin içinde eridiği nadir olaylardan biriydi. İskender'in ölümünden kısa bir süre sonra imparatorluğu çöktü. İskender'in halefleri (ünlü Diadohlar⁶), kendi hanedanlarını kuran ancak İskender'in öngördüğü Doğu-Batı birliğine asla ulaşamayan eski generalleriydi.⁷ *Diadohlar* (ardıllar) arasındaki istikrarsız denge, çeşitli savaşlara yol açtı ve sonuç olarak ilgili tüm tarafları zayıflattı. Romalılara teslim olan Kleopatra da, son Batlamyus hükümdarıydı. Başkenti İskenderiye, bir zamanlar İskender tarafından kurulmuştu ve İskender'in mezarını korurken Romalı olmuştu.⁸

Helenizm'in gerilemesini izleyen yıllarda, Roma Cumhuriyeti'nin etkisi ve askeri gücü sürekli arttı. Roma ortaya yeni çıkmıştı, efsanevi Troya'nın varisi ve eski Etrüsk Krallığı'na el koyandı. Roma Cumhuriyeti savaşta pervasızdı, disiplinli ve oldukça örgütlüydü. İki yüzyıllık bir süre içinde Akdeniz'in batısında yükselen güç haline geldi. Roma, tam denetim ve üstünlük kurma hırsıyla, zaten Tiren ve Adriyatik Denizi'ne hâkim olmuştu. Roma ancak Kartaca'nın yıkılmasından (MÖ 146) ve aynı yıl Gördüs'ün (Korinthos) düşüşünden sonra, yaklaşık 600 yıl boyunca, Güney Avrupa ve Batı Asya'nın hem batı hem de doğu bölgelerine tartışmasız hâkim olan egemen bir askeri güç olabildi. Akdeniz, Herakles sütunlarından⁹ (Cebelitarık Boğazı) Adalar Denizi'ne (Ege) kadar uzanan "Bizim Deniz" ("Mare Nostrum") oldu.

4 Ed.N. Atina'ya yakın Kelür adası (Salamina) ile anakara arasındaki boğazda geçen savaş, Helen – Pers Savaşları için bir dönüm noktası olarak görülmektedir ve Perslerin Anadolu'ya geri çekilme sürecini başlatmıştır.

5 Bugünkü İtalya ile Arnavutluk arasındaki Otranto Boğazı'nın Suriye'ye olan yakınlığı, harita üstünde (siyasi bir gerçeklik olarak olmasa da) İspanya'ya olan yakınlığı kadardır.

6 Ed.N. "ardıllar" anlamına gelir.

7 Batlamyus Hanedanlığı (Ptolemaios) Mısır'da hüküm sürdü. Selefkos Hanedanlığı (Mersin'in Silifke ilçesini de kuran ve başkenti Antakya olan krallık) ise Babil (Irak) ve Ortadoğu'da, Kassandros (Kassandros Antipatrou "Antipatrosolu") da Makedonya ve Yunanistan üzerinde hâkim oldu.

8 Bugün, İskender'in naaşı, son derece canlı ve çağdaş İskenderiye şehrinin altında bir yerlerde hâlâ gizli bir şekilde yatıyor. Tarihsel süreç içinde, İskender'in mezarı bir efsaneye dönüştü, Kutsal Kâse ya da Nibelungen hazinesi gibi.

9 Cebelitarık Boğazı'nın doğu ucunda yer alan iki burnu tanımlamak için kullanılan bir ifadedir. Kuzey burnu Cebelitarık Kayası; güney burnu ise Fas'ta bulunan Musa Tepesi'dir.

Roma'nın siyasi ve askeri egemenliği kültürel ya da dini anlamda bir tektipleşmeye yol açmadı. Uzun ömürlü ve geniş bir alana yayılmış düzeni; askeri hâkimiyet, katı mali kurallar ve siyasi egemenliğinin koşulsuz kabulüne dayanıyordu. Ancak çeşitli biçimleri ve ifadeleri ile din, farklı uygulamalarıyla sanat, zanaat ve kültür özgürdü; *hoşgörü bir erdem olarak kabul ediliyordu*. Bu çeşitliliği, Roma kültürü içinde eritme arzuları ya da talepleri olmadı.

Roma, bize tarihte ilk kez, Batı ile Doğu arasındaki farklılıkların belki daha da yüksek bir uygarlık biçimine dönüştürülebildiği, gerçekten çok kültürlü bir küresel toplum fikrini veriyor.

Roma vatandaşlığı, bir ayrıcalık olarak, yalnızca eski aristokrat ya da yeni zengin ailelere verildi. Romalı seçkinler kozmopolit (çok uluslu) bir yaşam tarzı benimsediler. İyi eğitim almış üst sınıfların tercih ettikleri dil Helence idi. Etkili konuşma becerileri (hitabet sanatı), felsefi düşünceler ve güzellik bilimi (estetik), Helen uygarlığının derin etkisi altındaydı. Boş zaman etkinlikleri Etrüsk ayinlerinden (tören) esinlenmişti, ipek ve parfüm gibi pahalı ürünler Uzak Doğu'dan ithal ediliyordu (Fox, 2006). Roma, bize tarihte ilk kez, Batı ile Doğu arasındaki farklılıkların belki daha da yüksek bir uygarlık biçimine dönüştürülebildiği, *gerçekten çok kültürlü bir küresel toplum fikrini* veriyor. Sonuçta diyalektik de Akdeniz'de keşfedildi!

Roma İmparatorluğu'nun çok dinli yapısı, Mısır ve Ortadoğu'nun tanrılarını da içeriyordu.

Dionysos gibi, Akdeniz'in güneydoğusundan gelen Mihr¹⁰ ve İsis¹¹ gibi batını (ezoterik-içrek) inançlar/dini kültler de Roma'da saygı görüyordu. Bu nedenle, "pax Romana" (Roma barışı) düşüncesi altında birleşen Roma'nın "mare nostrum" (bizim deniz) kavramı, birçok kültür ve siyasi düzenin bir arada var olmasını içeriyordu.

Evrenselcilik, her tür farklılığı ve kendisiyle çelişen şeyleri (iç çelişkileri) tek bir yüce fikir altında kucaklayan gerçek bir Akdeniz düşüncesidir (Morin ve Ceruti, 2018). Evrenselcilik, günümüz küresel ticaretine kolayca uyarlanabilecek eski bir kavram. Malların serbest dolaşımı ve insanların özgürce hareket edebilmesi düşüncesi evrenselciliğin bir başka ifadesi değil midir? Akdeniz'de artık lider bir gücün olmadığı yine de açık bir şekilde ortaya konulmalıdır. Tüm oyuncular birbirlerine rakip veya muhalif olarak değil, eşit ortaklar olarak davranmalıdır. Sömürgecilik sonrası bir dünyada, yalnızca evrensel ortaklık, dâhil olan tüm tarafların kabul edebileceği bir kavramdır. Yine de, Batılı siyasal kavramlar, Avrupa merkezci fikirlerin güdümünde olma eğilimindedir.

İttifaklar, Çatışmalar ve Yeni Seçkinler Topluluğu

Akdeniz bölgesi hiçbir zaman bir iktidar boşluğun kurbanı olmadı; daha ziyade rakiplerin, ortakların, arkadaşların ve hasımların kırılgan dengesi ile bilinir. Bu güç oyununda, bir oyuncunun zayıflığı her zaman rakibinin yükselişine ya da – sık sık – üçüncü bir tarafın yükselmesine yol açar.

Roma, altı yüzyıldan fazla bir süre boyunca Akdeniz'in en kuvvetli hâkimi olarak konumunu

10 Ed.N. Mihr ya da Mitra. Zerdüştlük dininde ahit, yemin, anlaşmadan sorumlu ilahi varlık. Sözleşmelere uyulmasını denetlemenin yanında her şeyi gören; gerçeğin, sığırların, hasadın ve suyun koruyucusu olduğuna inanılır.

11 Ed.N. Mısır'ın en büyük tanrısı.

korudu. MS 5. yüzyılda, eski Roma İmparatorluğu'nun batı kısımları kuzeydoğudan gelen barbar yığınlar tarafından harap edilirken ve istilâ edilirken, Konstantinopolis'in varlığı ise - İkinci Roma - bu krizden sonra uzun yıllar devam etti. Ancak Batı ve Doğu Yarıküre arasındaki siyasi ve dini ayrım, imparatorluğun birliğini geri dönülmez bir şekilde zayıflattı.

Diğer taraftan, Roma ile Konstantinopolis arasındaki belirsiz durum ve zayıf konumları, öteki dinler, halk hareketleri ve askeri güçler için beklenmedik fırsatlar doğuruyordu. Yeni, hayati önemde ve güçlü bir din olan İslam'ın karşı konulamaz yükselişi, 7. yüzyıldan itibaren Ortadoğu ve Akdeniz'in güney kısmının siyasi haritasını değiştirdi. Arap orduları yalnızca on yıllar içinde Kuzey Afrika ve İspanya'nın güneyini istila etti. En sonunda, 1453'te 2. Mehmed ve orduları, destansı bir kuşatma sonrasında Konstantinopolis'i fethetti. Bu, Akdeniz'deki en kesin ve tarihsel açıdan önemli zaferlerden biriydi. İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Müslüman dünyasının yeni merkez üssü oldu. 2. Mehmed, orduları ve donanmalarının yanı sıra yaratıcılığı ve disiplini ile Batı Avrupa'ya meydan okudu.

Cezayir'in denizden bombalanması (Ağustos 1816),
Martinus Schouman'a ait resim Wikipedia'dan alınmıştır.

Doğu ve Batı Yarıküre arasındaki kültürel ve dinsel ayrılık, 500 yıldan fazla bir süre sonra bugün bile devam ediyor. Bu ayrılık; Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden ve merkezileşmiş gücünün içeriden yıkılmasından bu yana yaşanan pek çok düşmanca çatışmanın sonucudur. *O zamandan beri Akdeniz, siyasi olarak parçalanmış bir bölgedir.*

Geriye dönüp bakıldığında, Batı Roma'nın çöküşünden sonra Akdeniz'in derin tarihsel değişimi için belirleyici olan yalnızca bir dizi jeopolitik gelişme yaşandı. (Abulafia, 2011; Braudel, 1986).

(1) Roma-Katolik ve Ortodoks Kilisesi arasındaki ayrılık, Akdeniz'i ilk ve son kez, iki farklı deniz ve kıtasal yarıküreye böldü. Ve iki tarafı da, hem Doğu'yu hem de Batı'yı zayıflattı ve istikrarsızlaştırdı. Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında; edebiyatta, yüksek kültürde ve güzellikte (estetikte) çarpıcı bir düşüş yaşandı. Acı çekme ve suçluluk duyma dini olan Hristiyanlığın, antik çağın dünyevi ve hazcı beden kültürü karşısında bir manevi ilerleme olduğu tartışmalıdır. Ancak Ortaçağ karanlığı olarak görülen dönem -farklı bir bakış açısından bakıldığında- aslında İslam kültürünün altın çağının başlangıcıydı. (2) İslam'ın Arabistan'daki yükselişi ve zaferlerle yayılışı, Kuzey Afrika sahil hattında, İspanya'nın güneyinde, Balkan Yarımadası'nda, Levant¹² bölgesinde, Karadeniz boyunca ve Ortadoğu'da kuvvet dengelerinin değişmesine yol açtı. (3) 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar olan Haçlı Seferleri, Batılı ittifakların tüm dini bağnazlıkları, açgözlülükleri ve zalimliklerinin yanı sıra, ortaya çıkan yeni dini harekete ve onun güçlü askeri kuvvetlerini yenme tepkisiydi. Levant'ta (bugünkü Lübnan, Suriye ve İsrail) dö-

12 Ed.N. Levant, Batılılar tarafından kullanılan bir kavram ve kökü yükselmek/güneşin doğması anlamına gelen 'levare' sözcüğüne dayanıyor. Söz konusu bölge Osmanlı döneminde Şam Vilayeti (Bilâd-üş(êl)-Şâm) olarak anılıyor. Arapça'da ise el-Masrık (şark ile aynı kökten, güneşin doğduğu yer) olarak da adlandırılıyor.

külen kanların sonucu mantığa aykırıydı. Çünkü, yalnızca iç mücadelelerle ilgilenen zayıflamış Avrupa hanedanları, (4) 13. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'in yeni hükümdarı olarak yükselişine tanık oldular. (5) Alman milletinin Kutsal Roma İmparatorluğu'nun sürekli bir düşüş içinde olduğu ve Roma'daki papalığın dünyevi nüfuzunun çoğunu yitirdiği ortamda, Batı'da oluşan iktidar boşluğu kent-devleti olan Cenova ve Venedik Cumhuriyetleri doldurdu.

Eğer kara ve deniz bir olabiliyorsa, Doğu ile Batı neden olmasın? Kuşak ve Yol Girişimi'nin, deniz ve kıtadaki iletişim ve altyapı hatlarını birleştirecek aynı tarihsel düşünceyi izlediğini belirtmekte fayda var.

Şunu da belirtmek gerekir ki, her iki cumhuriyet, Venedik ve Cenova, güçlerini uluslararası deniz ticaretine dayandırıyor. Üstün denizci güçlerdi. Toprak talepleri oldukça mütevazıydı, gerçek kaleleri ve zenginlik kaynakları ticaret ve mali gelirlerdi. Askeri güç, ticaret yollarını korumak için yalnızca gerekli bir araçtı. Cenova, Tiren Denizi'ne hükmediyordu, Venedik ise Adriyatik Denizi'ne ve Girit ile Rodos Adalarına hâkimdi. Venedik, Avrupa'nın günümüze kadar ulaşan en görkemli ve etkileyici şehirlerinden birisidir; coğrafi engellerin ve kültürel önyargıların üstesinden gelme olasılığının yaşayan bir tanığı.

Eğer kara ve deniz bir olabiliyorsa,¹³ Doğu ile Batı neden olmasın? *Kuşak ve Yol Girişimi'nin, de-*

*niz ve kıtadaki iletişim ve altyapı hatlarını birleştirecek aynı tarihsel düşünceyi izlediğini belirtmekte fayda var.*¹⁴

Tarihe geri dönelim! Ortaçağ'da bile, hoşgörü, çok dinli ve birçok halkın bir arada yaşadığı yapıdaki bir toplum düşüncesi tamamen ütöpik değildi. Svabyalı imparator Sicilya Kralı (1194-1250) 2. Frederic, Müslüman bilginleri, zanaatkarları ve askerleri kendi krallığına yerleşmeye teşvik etti. Arapça anlıyordu, hatta belki de konuşuyordu, şahinlerle birlikte avlanmayı seviyordu ve kişisel güvenliğini koruması için Müslüman bir koruma görevlisi tercih ediyordu. Ölümünün ardından, Sicilya ve Puglia'daki Müslüman halk katledildi. Gerçek anlamda hoşgörü, bir toplum kurmak ve bütün dini, etnik ve kültürel önyargıların üstesinden gelmek için ilerici bir yöneticinin isteğinin ve ileri görüşlülüğünün yetmeyeceği apaçık.

Konstantinopolis'in yani bugünkü İstanbul'un 2. Mehmet tarafından fethi (1453), Akdeniz tarihinde yeni ve tartışmaya yer bırakmayan bir sayfa açtı. Bir kez daha Batı hâkimiyeti, Adriyatik Denizi ile sınırlı hale geldi. Bir zamanlar Venedik kolonisi olan Dubrovnik (Ragusa) artık Osmanlılar tarafından idare edilmekteydi. Venedik filolarına yalnızca Osmanlı donanması değil, aynı zamanda Cezayirli ve Faslı deniz haydutları da meydan okumaktaydı. Romantikleştirilmiş Berberi korsan gemileri, cesur denizciler ve acımasız savaşçılar; haydutlar ve korsanlar geleneğine adım atmıştı. Antik çağlarda olduğu gibi Akdeniz, destansı deniz savaşlarının ve kuşatmaların er meydanı oldu: Otranto Seferi (1480), İnebahtı Deniz Muharebesi (1571) ve Abukir Deniz Mu-

¹³ Venedik Cumhuriyeti'nin son anına kadar, vatandaşlar her yıl denizle olan son derece simgesel ve ruhsal birleşmeyi kutladılar (sposalizio del mare). Venedik'in doğesi yüzüğünü tören kayığından (Bucintoro) kıyı gölüne fırlattı (Abulafia, 2011). Carl Schmitt (1981, 10) (yazarın çevirisi): Bizim ögemiz nedir? Toprağın mı çocuklarıyız, yoksa denizin mi? Bunun yanıtı basit bir "ya o ya bu" şeklinde olamaz.

¹⁴ Sadece bir örnek olarak: Çin İpek Yolu Fonu, İtalya ve Güney Avrupa'da otoyolları işleten Autostrade per l'Italia'nın azınlık hisselerini elinde bulundurmaktadır. Autostrade, yakın zaman önce Cenova'daki St. George Köprüsü'nü yeniden inşa etmiştir. Bu İtalya'nın acı çeken ekonomisi için oldukça kârlı bir finansal taahhüt ve bir katalizör olmuştur.

harebesi (1798 Nil Muharebesi¹⁵ olarak da bilinir), Malta Kuşatması (1565) ve Cezayir'in denizden ağır şekilde bombalanması (1816). Oyundaki karakterler değişir ancak çatışma hatları oldukça benzerdir; stratejik yerlerde askeri hâkimiyet, limanların fethi ve ekonomik açıdan en önemli konu olan güvenli ve kârlı ticaret yollarının örgütlenmesi. Rif dağlarından Berberi korsanları ve barbar korsan gemileri, Osmanlı amiralleri, Cenevizli maceracılar ve Venedikli işadamları; haçlılar, peygamberler, askerler, köleler, soylular ve halk - hepsi bireysel kariyerlerinin peşinden gitti ve Akdeniz er meydanında kendi kaderleriyle yüzleştiler.

Büyük İskender, Abukir'de bulunan altın para (Berlin Ulusal Müzesi)

Atlantik Hâkimiyeti ve Gelgitler

Akdeniz, tecrit olmuş bir gölet değildir. Dün olduğu gibi, bugün de değildir ve küresel çapta değişimlere açıktır. Akdeniz kültürünün gerilemesi ve azalan küresel etkisi, aslında Atlantik Okyanusu'nun, ticaretin ve keşiflerin geliştiği yeni alan olarak artan önemiyle bağlantılıdır.

15. yüzyılın sonlarında Amerika kıtasının keşfi ve kısa süre sonra sömürgeleştirilmesi, yalnızca Batı'da yeni bir tarihsel çağın başlangıcına değil, aynı zamanda Avrupa tarihinin

merkez üssü olarak Akdeniz'in düşüşüne de işaret etti. Amerika'dan altın ve gümüş, tarım ürünleri ve pamuk ithalatından elde edilen kâr, Akdeniz ticaretinin kârını fazlasıyla aştı. Atlantik deniz yolları üzerinden köle ihracatı, Uzak Doğu'dan ipek ve baharat ithalatından daha da kârlı oldu (Pétré-Grenouilleau, 2004). Akdeniz, Avrupa tarihinin ana mecrası olarak üstün konumunu kaybetti; egemenlik Batı'ya doğru kaydı. 15. ve 16. yüzyılın sonlarında, Portekiz ve İspanya krallıkları - Amerika'nın zenginliklerinin ilk kâşifleri ve sömürücüleri - diğer tüm Akdeniz gücünü geride bıraktı. Ancak, bu kısa vadeli bir zaferdi. Hemen sonrasında, 17. ve 18. yüzyılda Britanya İmparatorluğu iktisadi ve askeri güç kazandı. Britanya'nın gücünün iki dayanağı vardı; Hindistan'ın Doğu Hindistan Şirketi tarafından sömürülmesi ve sıkı Atlantik-ötesi ilişkileri. Esas olarak pamuk, köle ve şeker alışverişinin yapıldığı Atlantik-ötesi ticaret küreselleşmenin başlangıcını işaret ediyordu. Yükselen Atlantik güçleri, Avrupa kıtasındaki imparatorluklar değil, Britanya İmparatorluğu ve bağımsızlığını kazandıktan sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD) oldu ve bu iki devlet, iktisadi değişimin ve teknolojik gelişimin öncü kuvvetleri haline geldi.

Britanya, stratejik açıdan önemli olan Cebelitarık Boğazı'ndaki hâkimiyeti ve donanmasının gücü sayesinde Akdeniz'de belirgin bir üstünlük kazandı. Britanya; İspanyolların ve Fransızların denizlerde hâkimiyet sevdasını birçok kez yerle bir etti ve sonunda da küresel gücünü ilan etti. Ülke, 19. yüzyılın ortasından itibaren hem Doğu Akdeniz'e hem de Batı Akdeniz'e hâkim oldu. Başlangıçta bir Fransa-Mısır projesi olan Süveyş

¹⁵ Abukir'de Nil Deniz Muharebesi, Britanya'nın zaferinden ziyade, 1902 yılında denizin yakınlarında bulunan altın eserlerden dolayı meşhurdur. Bu eserler şu anda Berlin'de Bohde Müzesi'nde ve Lizbon'da Calouste Gulbenkian (Kalust Gülbenkian) Müzesi'nde sergilenmektedir.

Kanalı (1869) bile sonunda Britanya'nın ticari bir meselesi haline geldi. Benjamin Disraeli yönetimindeki Britanya Hükûmeti, 1875 yılında müflis Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın hisselerini satın aldı (Abulafia, 2011).

Ancak, küresel güç dengelerinin merkezi artık Avrasya bölgesi değildi. Yeni pazarlar, iktisâdi potansiyel, zenginlik kaynakları ve dünya güçleri Batı Atlantik'te yükseliyordu. ABD, dev ve homojen iç pazarıyla, 19. yüzyıl sonlarında iktisadi açıdan öncü ulus haline geldi. ABD bağımsızlığını kazandıktan sonra 100 yıl bile geçmeden, sadece küresel bir oyuncu olmakla kalmadı, aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından her kıtada güçlü stratejik çıkarları olan gerçek bir hâkim kuvvet ve bir "süper güç" haline geldi.

Amerika'nın stratejik ve askeri çıkarları Akdeniz'in derinliklerine de uzanıyor. Antik "Magna Graecia"nın¹⁶ eski bir kolonisi olan Pugliadaki Toronto Limanı, ABD Deniz Kuvvetleri'nin önemli üslerinden biri oldu. ABD tarafından temsil edilen Atlantik hâkimiyeti, bütün Akdeniz'de bir siyasi ve askeri gerçeklik haline geldi. Amerikan donanması 2020 yılında Suriye'deki hedefleri bombaladı.

Çin'in Yükselişi ve Kuşak Yol Girişimi

Peki, Akdeniz'de bu köklü değişikliklerin yaşandığı yıllar ve yüzyıllar boyunca Çin ne yapıyordu? 14. Yüzyıl başlarında Çin İmparatorluk Filosu, Amiral Zheng He yönetiminde Batı Afrika kıyıları boyunca seyretti. Dönemin teknik açıdan en gelişmiş gemileri olan Çin gemileri, Afrika kıyılarını geçip Avrupa'ya ulaşabilirdi ancak Ming hanedanlığı, masraflı deniz seferini sonlandırdı (Vogelsang, 2013). Çin siyaseti;

Çin-merkezli ve odağına denizcilikle ilgili gelişmeleri değil karayı koyan bir duruma geldi. Çin, kendisini ancak 600 yıl sonra bir deniz gücü olarak yeniden keşfetti.

Zheng He'nin denize açıldığı hazine yüklü bir geminin replikası. (Song Qiao / China Daily)

Çin bugün dünyanın en büyük denizcilik şirketlerini yönetiyor, çağımızın ötesinde bir uçak gemisine sahip ve -hiç şaşırtıcı olmayacak şekilde- Akdeniz sahnesinde de ekonomisiyle rol oynayan büyük bir oyuncu. Çin'in iktisadi ve stratejik kabiliyetleri ile ilgili olarak ABD'li düşünce kuruluşu German Marshall Fund (GMF) tarafından hazırlanan küresel bir çalışmanın sonucu şöyle diyor (Lesser vd., 2018):

Çin halihazırda Akdeniz ilişkilerinde öncü bir paydaştır ve önümüzdeki yıllarda siyasi açıdan ve güvenlik anlamında da daha görünür bir oyuncu olmak için uğraşmaktadır. (...) Çin, Akdeniz'deki liman işletmelerinde büyük çaplı yatırımlar yapmıştır ve Süveyş Kanalı da dâhil olmak üzere Akdeniz

¹⁶ Ed.N. Magna Graecia ya da Büyük Helen Toprakları, eski Helenlerin koloni kurduğu dönemde, İtalya'nın güneyi ve Sicilya Adası'nı belirtmek için kullanılan coğrafi bir adlandırmadır. Bölgedeki mevcut yoğun Helen kolonilerine atıfta bulunarak, bu toprakların Helen kültür sahasının bir parçası olduğu vurgulanır.

ulaşım yollarının güvenliği konusunda Çin'in kayda değer bir payı vardır. Geleceğe baktığımızda, iddialı Kuşak Yol Projesi'ndeki en mütevazı ilerleme bile, önümüzdeki on yıl içinde Çin'i, Akdeniz'in güvenliği meselesiyle daha yakından ilgilenir hale getirecektir.

Çin'in yükselişiyle, küresel ticarete, teknolojide ve jeostratejide yeni bir dönem başlamıştır. ABD'nin etkisi, yaklaşık 80 yıllık yarı-feodal hakimiyetin ardından önemli ölçüde azalırken, Çin sahneye çıkıyor. Akdeniz de, jeopolitik gücün Batı'dan Doğu'ya geçtiği sahnelerden yalnızca biri. Kuşak ve Yol Girişimi; ticaret, alışveriş ve ulaştırma için deniz yollarını ve karayollarını güçlendirmektedir. Avrupa, Afrika ve Asya arasında geniş bir köprü olan Akdeniz, üç kıtada da etkisi olan Çin'e umut vaat eden ufuklar sunmaktadır.

Akdeniz'de Çok Kutuplu Düzene Doğru Uzun Bir Yol

Güncel bir haritaya kısaca göz gezdirmek bile, Akdeniz'deki muazzam siyasi çeşitliliği anlamamızı sağlayacaktır. Akdeniz; Avrupa'yı Afrika ve Asya ile bağlar. Baştan beri fikirlerin ve malların buluşma noktası olmuştur. İnsanlar her zaman Akdeniz rotasında ve Akdeniz kıyıları boyunca seyahat etmiştir; askerler, tüccarlar, bilim insanları veya son on yılda göçmenler... Türkiye'den Fas'a, Trieste'den Port Said'e, Septe'den İskenderun'a Akdeniz; Doğu'yu ve Batı'yı, Kuzey'i ve Güney'i kucaklıyor. Farklı ülkeler, diller, dinler ve gelenekler Akdeniz kıyısı boyunca birbirine karışıyor ve benzersiz ve son derece renkli bir insan evreni oluşturuyor.

Akdeniz, Soğuk Savaş boyunca bir kez daha birbirine düşman olan rakiplerin er meydanı haline gelmiştir. Uzun yıllar devam eden, kanlı sömürgecilik-sonrası savaşları, 1950'lerde Arap milliyetçiliğinin yükselişi, Mısır ve Libya devrimleri, Suriye'yi de etkileyen Lübnan İç Savaşı ve elbette İsrail ile Arap dünyası arasındaki çözülme çelişkiler, bütün bu anlaşmazlıklar ve 1945'ten günümüze ilan edilmemiş savaşlar; Akdeniz'in güneydoğusundaki siyasal düzenin kırılganlığını ve istikrarsızlığını kanıtlıyor. Lübnan'ın üzücü gerilemesi de bölgenin kırılganlığını gösteriyor. Bölgedeki denge tamamen ortadan kalkmış durumda.

Ancak yine de, altyapı projeleri yoluyla iktisadi büyüme ve küresel ticaretin yoğunlaşması, Akdeniz için umut vaat edici bir gelişme gibi görünüyor. Avrupa Birliği (AB) ise, mantığa aykırı bir şekilde, bu seçeneği uzun yıllar boyunca görmezden geldi. Avrupa finansal krizi boyunca, Yunanistan'ın Pire Limanı'na dev miktarda yatırım yapan Avrupalı bir konsorsiyum değil Çin'in COSCO denizcilik şirketi oldu ve Pire Limanı artık Akdeniz'in en büyük limanı haline geldi (Pire Liman Başkanlığı, 2019).

Çin'in Akdeniz'de büyüyen etkisi, küreselleşmenin ve genel anlamda Doğu Asya'nın küresel yükselişinin jeostratejik etkilerinden yalnızca biri. Akdeniz, ayrıca tarihi güç kaymasından da etkileniyor. Doğu ve Batı her zaman olduğu gibi yeni bir denge kurma konusunda zorlanıyor. Avrupa, üçüncü taraf olarak, bir arabulucu rolü oynayabilirdi ve her iki taraftan da faydalanabilirdi. Ancak böyle bir rol, gerçek bir siyasi, ekonomik ve askeri bağımsızlık gerektiriyor. Batı Avrupalı devletler ve kurumlar ise bu niteliklerini 20. yüzyıl sürecinde kaybettiler. Ve jeopolitikadaki tek

efsanevi benzetme Behemoth ve Leviathan¹⁷ değil. Çin ejderhası da kaçınılmaz olarak er meydanına adını attı.

Bugün Güney'den ve Ortadoğu'dan Avrupa'ya doğru kitlesel göç, Akdeniz'in çözümü henüz bulunmamış en büyük sorunlarından biri. COVID-19 küresel salgınının patlak vermesinden önce, göç sorunu Avrupa siyasetine ve basınına şekil verme konusunda büyük bir rol oynadı. Günümüz siyasi koşulları altında Avrupa'ya göç, sonu gelmeyen bir insanlık trajedisidir. Bunun gerçekçi tek çözümü, Güney'in ve Ortadoğu'nun iktisadi açıdan istikrara kavuşmasıdır. Avrupa, ekonomik seçenekleri birkaç on yıldır görmezden geliyor. Çin ise iş yapmak ve jeopolitik etki kurmak için yeni fırsatlar keşfetti. Kuşak Yol Girişimi, Afrika ve Ortadoğu'ya yaptığı altyapı yatırımlarıyla şimdiden bir fark yarattı. Çin'in Akdeniz'deki ekonomik ve stratejik çıkarları güçlü ve bu da açıkça görülüyor. Avrupa ise tarihsel şüpheciliğinin etkisinde, bu hamleye yeterli bir yanıt vermekten kaçınıyor ve bu yaklaşım ona çok pahalıya mal oluyor.

Akdeniz'de Yeni Bir Rönesans Mümkün Mü?

Akdeniz, üstün tarihsel ve ekonomik önemini uzun zaman önce kaybetti. Güney Avrupa artık iktisadi veya kültürel bir merkez değil, güneşlenmek isteyen turistlerin dünyanın her yerinden severek geldikleri bir yer yalnızca. Güneş ve eğlence arıyorsanız, Güney Avrupa'nın Akdeniz sahili sizin için gözde bir seçenek olabilir. Manzarayı, alkol almış ergenler ve göbeklenmiş

emekliler oluşturuyor. Entelektüel, estetik ve coğrafi keşiflerin efsane dönemi uzun zaman önce sona erdi.

Avrupa'nın özgüveni, 20. yüzyılın aşırı kanlı çatışmalarında çok acı çekti. Rönesans düşüncesinin temel fikri olan insancılık, bugünlerde kitlesel göçle ortaya çıkan ahlâki bir ikileme dönüştü. Batılı toplumların siyasi ikliminde zehirli bir hâl aldı ve Avrupa, kendi sömürgecilik geçmişinin esiri oldu. Ve siyasi felç doğrudan toplumsal çöküşe yol açar. COVID-19 küresel salgını sonrasında yaşanan belirgin ekonomik çöküntü, durumu daha da kötü hale getiriyor. Peki, Akdeniz'in geleceğinde neler öngörüyoruz?

Akdeniz'i eşsiz yapan belirgin özelliği, tarih boyunca döne döne ortaya çıkıyor. Akdeniz, her zaman kültürel etkilere ve ekonomik gelişmelere açıktı. Diğer bir deyişle, *anlama kabiliyeti son derece yüksek bir kültür*. Hareketlilik ve değişime açıklık, Akdeniz'in temel özellikleri. Yeni etkileri kendine katma ve dönüştürme yeteneği belki de Akdeniz kültürünün bugüne kadar hayatta kalmasını sağlayan nedendir.

21.yüzyılın başından itibaren Çin'in de Akdeniz er meydanına ayak basması çok da şaşırtıcı değil. Çin şirketleri, Akdeniz denizcilik altyapısına büyük yatırımlar yaptılar. Yunanistan'ın Pire Limanı, Çin devletinin denizcilik şirketi COSCO tarafından idare ediliyor. Çin ayrıca, İtalya, Yunanistan, Türkiye ve Arnavutluk'ta da altyapı projelerine yatırım yapıyor (Hermann, 2020). Ve aynı zamanda Balkanlar'daki birkaç demiryolu projesine de dâhil oldu.

17 Ed. N. Behemoth ve Leviathan, İncil'de yer alan kara ve denizi temsil eden iki hayali varlıktır.

Şüphesiz, Kuşak Yol Projesi'nin de güçlü "Akdeniz özellikleri" var.

Şüphesiz, Kuşak Yol Projesi'nin de güçlü "Akdeniz özellikleri" var. Bunların yanı sıra, şu ana kadar Mısır, İsrail, Türkiye ve Kıbrıs'ın hak talep ettiği Doğu Akdeniz doğalgaz havzaları da bütün bölge için yeni ekonomik olanaklar sunuyor (ISPI, 2018). Çin'in altyapılar konusunda devreye girmesi ve güvenlik siyasetleri, tam zamanında gelmiş olabilir.

Sonuçta, Çin ile ABD arasındaki açık ticaret savaşlarının daha da büyüme olasılığı, Akdeniz'deki jeopolitik beklentileri de değiştiriyor. Financial Times siyasi analisti James Kynge şöyle diyor (Kynge, 2020, 9):

İki kutuplu değişim şekillenmeye başladı (...). Bir kutupta, Çin teknolojisini ve Çin kuruluşlarının yaptığı milyarlarca dolarlık yatırımı memnuniyetle karşılayan ülkeler var. Diğer kutupta ise, hassas Çin teknolojisi ve yatırımlarının oluşturduğu uzayıp giden bir listeye kapılarını -çeşitli derecelerde- kapatan ABD'nin başını çektiği Batı.

Kimin tarafındasınız? Avrupa ve ABD'deki dış politika şahinleri, Atlantik-ötesi ilişkileri tercih ederek, net bir karar alınmasını talep ediyor (Lesser vd., 2018). Ancak bu yalnızca, Avrupa'nın, ABD şemsiyesinin altındaki zayıf konumunu devam ettirecektir. Akdeniz'in uzun ve çeşitli biçimlerde yorumlanabilecek tarihi, farklı bir ahlâki öğretiler. Avrupa'nın çok kutuplu bir dünyada üçüncü bir seçeneği oluşturması, tıpkı deniz gibi bütün taraflara açık olması çok daha faydasına olacaktır.¹⁸

AB Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, İngiliz gazeteci Charles Powell ile yakın zamanda yaptığı bir görüşmede Çin'i "ortak ve rakip" (Borrell, 2020) olarak tanımlamış ve Çin-Avrupa ilişkilerinin karmaşıklığını vurgulamıştır. Bu karmaşıklığın üstesinden gelmek bir başlangıç olabilir. Hâkimiyet ve üstünlük kurmak için mücadele etmektense, bağımsız hareket etmek ve işbirliği kurmak daha akıllıca ve barışçıl bir davranış tarzı olacaktır.

Özet

Garp ve şark kültürleri, Doğu ile Batı arasındaki husumetin derin kökleri Akdeniz tarihine iniyor. Tarih boyunca Akdeniz'de çok sayıda gücün kurmak istediği hâkimiyet ancak istisnai durumlarda kurulmuştur. Diğer yandan, Akdeniz'de kültürlerin geliştiği ve refahın olduğu zamanlara damgasını vuran unsurlar karşılıklı alışveriş, işbirliği ve hoşgörü olmuştur. Bugün, küresel ekonomi döneminde, Akdeniz bir kez daha Doğu ile Batı'nın buluştuğu er meydanı haline geliyor. Çin'in Akdeniz'de -hem denizde hem de karadaki- altyapı yatırımları, bu bölgeyle jeostratejik ve ekonomik bağını kanıtlamaktadır. Bu nedenle Avrupa, kendi siyasi potansiyelini yeniden keşfetmek zorundadır ve buradaki kilit mesele bağımsızlıktır. Akdeniz, uzun tarihi boyunca, akla gelebilecek bütün gruplaşmaları, güç dengelerini deneyimlemiştir. Her zaman önyargıların ve taraflı ideolojilerin üstesinden gelecek olasılıklar vardır. Doğu ile Batı arasındaki husumet, belki de son tarihsel Kimera'dır.¹⁹ 🌸

¹⁸ Çin, şu anda AB'nin ikinci en önemli ticaret ortağıdır. AB-Çin ticari ilişkilerine dikkat edilmesi gerekir (Avrupa Parlamentosu, 2020).

¹⁹ Ed.N. Kimera, sönmeyen ateşle bilinen İlyada Destanı'nda yer alan bir yaratıktır.

Kaynakça

- Abulafia, D.(2011). *The great sea: A human history of the Mediterranean*. London: Allen Lane / Penguin Books
- Borrell, J. (2020). A conversation with Charles Powell. Brussels forum of the German Marshal Fund (GMF). <https://www.youtube.com/watch?v=LrEdjsmB3j8> adresinden alındı.
- Braudel, F. (1990). *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II (Cilt 1 ve Cilt 2)* [onuncu baskı]. Paris: Armand Colin.
- Braudel, F., Duby, G. & Aymard, M. (1986). *La Méditerranée: L'espace et l'histoire, les hommes et l'heritage*. Paris: Flammarion.
- Brodsky, J. (1988). *Marmor*. München: Hanser
- Décaudin, M. (Ed.) (1992). *Anthologie de la poésie française du XIXe siècle, tome II, de Baudelaire à Saint-Pol-Roux*. Paris: Gallimard/NRF
- Economist. (2020a, Temmuz 18–24). Trade without trust: How the west should do business with China.
- Economist.(2020b, Ağustos. 1–7). Muddying the Waters: The Aegean – Athens, Bodrum and Patmos.
- European Parliament. (2020). EU-China trade and investment relations in challenging times. Policy Department for External Relations Directorate General for External Policies of the Union [PE 603.492].
- Finley, M. I., Smith Mack, D., & Duggan, C. (1986). *A history of Sicily*. London: Chatto & Windus.
- Fox, R. L. (2006). *The classical world: An epic history of Greece and Rome*. London: Penguin Books.
- Hermann, R. (2020, Temmuz 28). Eine nahöstliche Seidenstraße? Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ).
- Italian Institute for International Political Studies (ISPI) (2018). Building trust. The challenge of peace and stability in the Mediterranean. Documentation of the 4th edition of the Mediterranean Dialogues, 22-24 Kasım 2018, İtalya Dışişleri Bakanlığı ve Uluslararası İşbirliği ve ISPI tarafından düzenlenmiştir, Roma.
- Joyce, M. (2018). *With strategic partners like this, Who needs competitors? Europe Needs to Change its Military to Military Relations with China*. Policy Brief 030, The German Marshall Fund of the United States. www.gmfus.org adresinden alındı.
- Kantorowicz, E. (1994). *Friedrich II*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Kausch, K. (2018). *Rethinking Europe's comparative advantage in the Mediterranean*. Dossier: Europe and the Mediterranean. www.iemed.org/
- medyearbook adresinden alındı.
- Khanna, P. (2019). *The future is Asian: Commerce, conflict, and culture in the 21st century*. New York: Simon & Schuster.
- Kynge, J. (2020, Temmuz 25-26). China's tech juggernaut steams ahead. Financial Times Weekend.
- Lesser, I., Brandsma, C., Basagni, L., & Lété, B. (2018). The Future of NATO's Mediterranean Dialogue: Perspectives on Security, Strategy and Partnership. The German Marshall Fund of the United States. Retrieved from www.gmfus.org
- Mayer, T. (2020, Temmuz 25-26). *Machtkampf in Europa*. Wien: Der Standard.
- Morin, E. & Ceruti, M. (2018). *Unser Europa: 65 Thesen*. Wien: Turia + Kant.
- Pétre-Grenouilleau, O. (2004). *Les traites négrières*. Paris: Folio histoire.
- Piller, T. (2020). Italien als Teil von Chinas neuer Seidenstraße. <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/seidenstrasse-wo-china-in-italiens-haefen-investieren-koennte-16087284.html?service=printPreview> adresinden alındı.
- Platon. (1991). *Phaidon*: Übersetzt von Barbara Zehnpfennig. Hamburg: Meiner, Hamburg
- Piraeus Port Authority. (2019). Presentation of financial results 2019 (PDF). www.olp.gr adresinden alındı.
- Port of Hamburg. (2017). Facts and figures (PDF). www.portofhamburg.com adresinden alındı.
- Schmitt, C. (1981). *Land und meer*. Köln-Löwenich: Hohenheim Verlag.
- Spalinger, A. (2019). China investiert in Italiens Häfen – und verstärkt seinen Einfluss in Europa. <https://www.nzz.ch/international/italiens-haefen-einfallstor-chinas-in-europa-ld.1467501> adresinden alındı.
- Stirling, S. (Ed.) (2019). Mind the gap: National views of the free and open Indo-Pacific. Young Strategists Forum of the German Marshall Fund. <http://www.gmfus.org/listings/research/type/publication> adresinden alındı.
- Ünlühisarcikli, Ö. (2019). EU, Turkey need each other and a new refugee deal. <https://www.dw.com/en/opinion-eu-turkey-need-each-other-and-a-new-refugee-deal/a-53131851> adresinden alındı.
- Vogelsang, K. (2013). *Geschichte Chinas*. Stuttgart: Reclam.
- Wirtschaftswoche. (2017). Die chinesische Marine hält Manöver im Mittelmeer ab. <https://www.wiwo.de/politik/ausland/china-marine-haelt-manoever-im-mittelmeer-ab/20051862.html> adresinden alındı.

Gaz Hidratlar: Yakın Geleceğin Enerji Kaynağı

GÜNAY ÇİFCİ

Prof. Dr.
Jeofizik Bölümü, Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Günay Çıfci, Yıldız Üniversitesi Jeofizik Bölümü'nde lisans, Dokuz Eylül Üniversitesi (DEÜ) Deniz Bilimleri ve Teknoloji Enstitüsü'nde (DBTE) yüksek lisans, Trieste Üniversitesi/İtalya ve DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde doktora eğitimini tamamlamıştır. 1991 yılından başlayarak UNESCO destekli Yüzen Üniversite Araştırma ile Eğitim seferlerine (Floating University Training through Research-TTR); 1995, 1996, 2000 ve 2001 yıllarında Akdeniz ve Karadeniz uluslararası sularındaki çalışmalara katılmıştır. 2001 yılında ABD Virginia Tech Üniversitesi Yerbilimleri Bölümü'nde doktora sonrası çalışmalar için konuk araştırmacı olarak bulunmuştur. 2003 yılında, DBTE'ye profesör olarak atanmıştır. AB projelerinde ve Horizon 2020'de proje ortağı yürütücüsü, Avrupa Denizleri Doğal Gazlar için Yerel Bir Kaynak: Gaz Hidratlar (MIGRATE) Cost Aksiyonu Türkiye Temsilciliği Yürütücü Komite üyeliği yapmış, ondan fazla TÜBİTAK projesini tamamlamıştır. Ayrıca DPT desteğiyle faaliyete geçen Jeofizik Sismik Laboratuvar (SeisLab) koordinatörü olarak gaz hidratlar ve deniz jeolojisi ve jeofiziği konusunda araştırmalarını 2005-2018 yılları arasında sürdürmüştür. 2019 yılından beri DEÜ Mühendislik Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü'nde geçici olarak görevlendirilmiştir.

E-mail: gunay.cifci@deu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4380-8056>

ÖZ

Gaz Hidratlar (Metan Hidratlar); gaz moleküllerinin su molekülleri tarafından bir kafes içerisine hapsedilmesiyle oluşan ve buza benzeyen kristalin katılardır. Yüksek basınç ve düşük sıcaklık koşulları altında oluşurlar ve genellikle doğalgazın ana bileşeni olan metan gazı içerirler. Su molekülleri, metan moleküllerini çevreler ve metan molekülleri bu kafes içerisine hapsolarak gaz hidratları (GH) meydana getirir. Doğada yaygın olarak, kıta kenarı (kıta yamacı), deniz tabanı tortulları (sediment) ve kutba yakın don-ayazı (permafrost) alanlarda saptanmışlardır. Günümüzde ekonomik anlamda, kaya gazının deniz tabanındaki bir türü olarak tanımlanabilecek denizel GH birikimleri tüm dünyada “yakın geleceğin nispeten temiz enerji kaynağı” olarak görülmekte ve dünyanın geleneksel olmayan hidrokarbon devriminde enerji kaynaklarından birisi olacaktır. Ülkemize bakıldığında ise GH’nin Marmara’da, Akdeniz’de ve Karadeniz’de yüksek basınç ve orta sıcaklıklarda meydana geldiği görülmektedir. Bu alandaki çalışmaları yürütmek amacıyla, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) desteği ile Dokuz Eylül Üniversitesi bünyesinde kurulmuş bulunan Jeofizik Sismik Laboratuvar 2005-2018 yılları arasında, GH’nin haritalanması ve deniz tabanından ilk defa örnekler alınmasıyla yapılan keşif çalışmaları ve pek çok araştırma etkinliklerinde bir odak nokta, bir merkez olma işlevi görmüştür. Bu çalışmalar arasında, Milli Gazhidrat projesinin ilk evresi başarıyla tamamlanmış olup, tamamen milli bir ekiple ve paha biçilmez bir keşifle, on yıllarca yetecek potansiyel ve bunun kadar önemli bilgi birikimi (know-how) oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, gaz hidratlar, geleneksel olmayan enerji kaynağı, jeofizik, Karadeniz

SIĞ GAZ HİDRAT (GH) ZONLARI YER bilimleri ve ekonomi açısından başlıca üç nedenden dolayı önemlidir: Birincisi, buralarda meydana gelen metan sızıntıları derinlerdeki hidrokarbon rezervinin varlığının doğrudan göstergesi olup bunların altındaki katmanlarda metan gazının birikmesi için elverişli örtü kayaları oluştururlar. İkinci neden, metan hidratların kendisinin de önemli bir enerji kaynağı olmasıdır. Kendi hacminden 164 kat daha fazla gazı içerdiği için “ziplenmiş gaz” olarak adlandırılmış bulunmaktayız. Üçüncüsü, tortullardaki metan oluşumu ve göçü (hareketi) yoğun yamaç kaymalarına neden olabilir ki bunun sonucunda tsunami oluşabilir. GH formasyonları, kıyı ötesi deniz çalışmalarında ve doğalgaz boru hatları, petrol platformları gibi deniz yapılar için güvenlik tehdidi oluşturabilir. Bu nedenlerden dolayı ayrıntılı araştırmalar gerekli ve önemlidir.

Dünyada mevcut bulunan GH birikimleri, çoğunlukla binlerce kilometrekarelik alanlarda, deniz tabanının altında, üstü tortullarla örtülü şekilde bulunmaktadır. GH rezervleri, içerdikleri büyük metan hacmi nedeniyle yakın geleceğin enerji kaynağı olacaktır. 1 m³ GH, standart basınç ve sıcaklık koşullarında, 164 m³ gaz ve 0.8 m³ su içermektedir. Deniz tabanı altında depolanmış, küresel ölçekteki toplam GH miktarına ilişkin tahminler, 0.2x10¹⁵ m³ ila 7,600x10¹⁵ m³ aralığında değişmektedir.

Söz konusu büyük potansiyeli dolayısıyla, enerji ham maddesi olarak kıymetli, ekonomik değeri yüksek hidrokarbon gazlarını içeren GH, günümüzde birçok hükümetin ve önde gelen petrol/enerji şirketlerinin yakın ilgi alanında bulunuyor. Mevcut petrol ve doğalgaz rezervlerinin azalmaya yüz tuttuğu göz önüne alındığında, GH rezervlerinin önemi açık bir biçimde

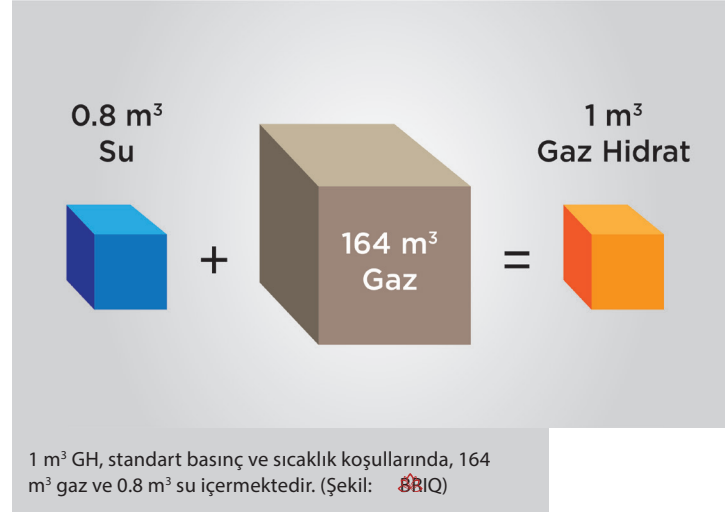
ortaya çıkıyor. Deniz ortamındaki “Sığ GH Zonları”, deniz jeofizik sismik araştırmalar ve diğer jeofizik yöntemlerle tespit edilebilmektedir.

Japonya’da yapılan araştırmalar, denizel sedimanlarda yer alan GH birikimlerinin/oluşumlarının, Japonya’nın 90 yıllık gaz ihtiyacını karşılayabilecek miktarda olduğu, sistematik çalışmalar ile ortaya konmuştur. Güneydoğu Asya’daki diğer ülkeler (Çin, Hindistan, Güney Kore) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ulusal sularında bulunan GH rezervlerini araştırmaktadırlar. Yine, Japonların 2013 yılında gerçekleştirdiği saha sondaj çalışması açık deniz GH rezervlerinden doğalgaz üretilebileceğini göstermiştir. Benzer şekilde; Meksika Körfezi’nde yürütülen kapsamlı projeler, Kanada ve Alaska’daki açık deniz üretim testleri, 2014 ve 2015 yıllarında Güney-Doğu Asya’da, 2017 yılından itibaren Çin’in başarıyla gerçekleştirdiği açık deniz üretim testleri, GH’nin yakın geleceğin enerji kaynağı olacağı konusunda dünya çapında yaygın bir kanaat oluşmasında rol oynamışlardır. Bir kere daha vurgulanmalıdır ki Japonya ve Çin, denizde üretime başlamış olup, 2023 yılından itibaren ticari ölçekte üretime geçeceklerdir. Benzer şekilde, ekonomik olarak önemli güce sahip bazı ülkeler GH araştırmalarına oldukça büyük bütçeler ile 2023 yılından sonra ticari üretimi hedeflemişlerdir.

Deniz Tabanının Derinlerinde Yatan “Zip’lenmiş” Gaz

Enerji alanındaki yakın gelecek senaryoları incelendiğinde, hâlihazırda mevcut kaynak esaslı kurulu güç; kapasitesine ilaveten, kuruluşu tamamlanacak güç santralleri de hesaba katıldığında, kömüre dayalı enerji/elektrik üretiminde kısa bir zaman zarfında maksimum düzeye ulaşılabileceği anlaşılmaktadır. 2040’lı yıllara gelindi-

ğinde, doğalgaza dayalı enerji üretiminin büyük bir artışla kömürü geride bırakacağı, yenilenebilir enerji kaynaklarının payında ise ivmeli bir artış meydana geleceği ön kestirimi yapılmaktadır (IEA World Energy Outlook, 2019).

Geleneksel olmayan enerji kaynakları; GH, Şeyl Gaz, jeotermal enerji, hidrolik, nükleer, güneş, rüzgâr ve biyokütle olarak sıralanmaktadır. Alternatif enerji kaynaklarına giderek artan yatırımlar yapılırken, enerji alanında yeni teknolojiler hızla geliştirilmektedir. İçerdikleri büyük metan hacmi nedeniyle GH rezervlerinin yakın gelecekte, başlıca alternatif/geleneksel (kömür-petrol-doğalgaz) olmayan enerji kaynağı olarak öne çıkacağı görülmektedir.

Şeyl gaz, doğada ilk keşfedildiği yirminci yüzyıl başlarında, görece olarak çıkarılması çok daha ucuz olan kömür-doğalgaz-petrol üçlüsünün oluşturduğu geleneksel fosil yakıtları sınıfına dâhil edilmemiştir. Bu tercihi belirleyen ana etmen, anılan bu kaynakların elde edilmesindeki maliyet ögesi olmuştur. İki örnekle ifade etmek gerekirse; ABD Louisiana’da 1905 yılından bugüne kadar Şeyl Gaz’dan, Rusya’da Messoyakha bölgesinde de (permafrost alanı) GH’den, 1970 yılından günümüze kadar, rekabetçi maliyetlerle

doğalgaz üretimi gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık, gerek Şeyl Gaz gerekse de GH'nin doğalgaz üretiminde seçenek oluşturabileceği, petrol şirketleri ve genel ifadesiyle enerji sektöründe uzun yıllar göz ardı edilmiştir. Öte yandan, geleneksel olmayan bu iki enerji kaynağından şeyl gaz, yakın geçmişte ayrıntılı "bir şekilde araştırılmaya başlanmış ve zaman içerisinde uygun üretim teknolojileri geliştirilmiştir. Bunun sonucunda 2000'li yıllardan itibaren şeyl gaz, petrol endüstrisinde bugünkü yerini almış olup ülkelerin enerji kaynaklarına yönelik politikaları açısından "oyun değiştirici" (game-changer) enerji kaynağı konumuna gelmiştir." (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2018: par.4)

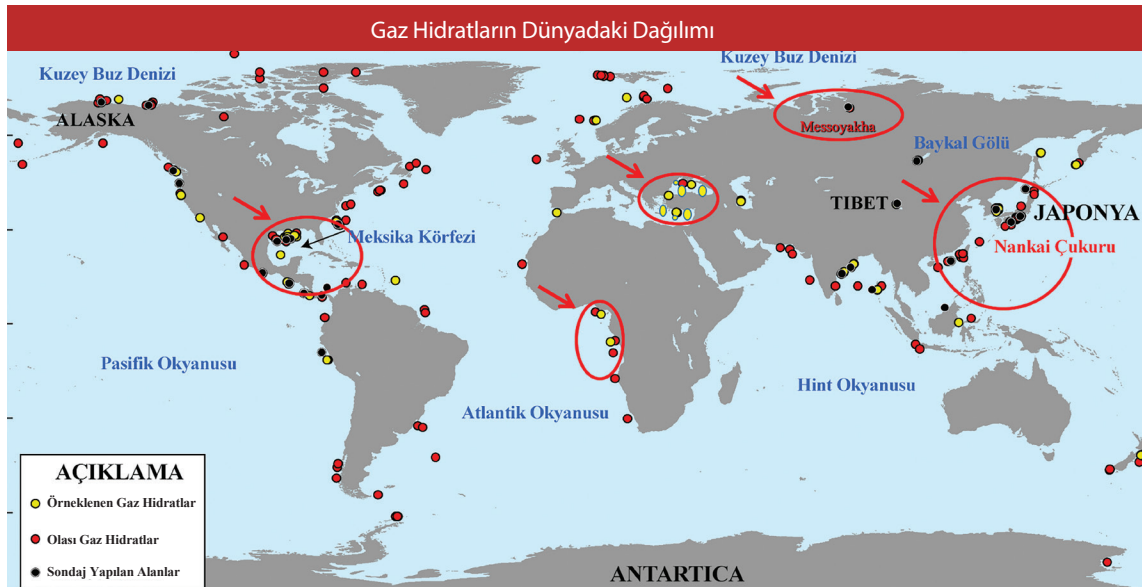
Deniz tabanı altında, yüksek basınç ve düşük sıcaklık ortamında hidrokarbon gaz molekülleri ile bunları çevreleyen su moleküllerinden oluşan buz benzeri, kristal yapılı GH'nin meydana gelmesi dört etkenin bir arada olmasına bağlıdır: Düşük sıcaklık, yüksek basınç, su ve esas olan doğalgaz yani çoğunlukla metandan oluşmaktadır.

Gaz hidratların oluşumu için gereken bazı koşullar ve oluşum sürecini kontrol eden bazı değişirgenler (parametreler) vardır:

- Formasyon sıcaklığı (düşük sıcaklık)**,
 - Formasyon basıncı (yüksek basınç)**,
 - Boşluk suyu tuzluluğu,
 - Gaz bileşimi (biyojenik / termojenik metan),
 - Su ve gaz varlığı (fluid flow),
 - Rezervuar varlığı (porozite)
- (Sloan & Koh, 2007; Max vd., 2013).

Yukarıda bahsedilen bu koşullar sağlandığında tortul ortam içerisinde gaz hidrat oluşumu başlayacaktır. Buna karşılık gaz hidrat oluşumunu kontrol eden bu şartlardan herhangi birinin olmayışı gaz hidrat oluşumunu engeller.

GH'nin genel özelliklerine bakıldığında, kararlılık eğrisi (stability curve) karakteristik olarak göze çarpıyor. GH'nin kararlılık koşulu "temelde yüksek basınç ve düşük sıcaklık ile ifade edilir ve bu koşullara "termobarik koşullar" adı verilir." (Gaz hidrat, t.y.). Sıcaklık artar ve/veya basınç düşerse, GH yapısı gaz ve su olarak

Şekil 1. Gaz Hidratların dünyadaki dağılımı ve daire ile gösterilen noktalar Gaz Hidratlar konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı alanları göstermektedir. Yazarın çalışma ekibinin hazırlamış olduğu harita kendisinin izniyle paylaşılmıştır.

ayırıştır ve iki faz haline geçer. Yapı I, Yapı II ve Yapı H olmak üzere 3 tür GH yapısı vardır:

Yapı I: Bu boşluklar sadece moleküler çapları 5.2 angströmü geçmeyen, küçük gaz moleküllerini (metan, etan) tutabilir.

Yapı II: Bunlar moleküler boyutları 5.9-6.9 angström olan propan, izobütan gibi gazları tutabilir. Bu tür yapı ilk olarak laboratuvarda üretilmiş olup doğada ilk kez 1983'te su derinliğinin 530 m olduğu bir sahada tespit edilmiştir.

Yapı H: Bu tür yapı doğada ilk kez 1993'te, Yapı II ile benzer derinliklerde, Meksika Körfezi'ndeki geniş bir petrol ve gaz üretim alanı olan Joliet'te bulunmuştur.

Gaz hidratların yapısal olarak sunduğu bu farklılıklar özetlenecek olursa, Yapı I yapıdaki gaz hidratlar biyojenik kökenli gazları, Yapı II biyojenik kökenli gazlarla birlikte termojenik kökenli gazları ve Yapı H ise biyojenik kökenli gazlarla birlikte termojenik kökenli ağır hidrokarbon gazlarını içerebilmektedir. Bu nedenle de bölgedeki termojenik kökenli gaz bulgusu GH'nin altındaki daha derindeki büyük gaz rezervlerinin bir göstergesidir.

Bütün dünya ölçeğinde GH'de tutulan/depolanmış metan gazı miktarı dünyadaki tüm fosil yakıtlarında tutulan karbonun iki katı, petrol ve doğalgaz kaynaklarının elli katından fazla olarak tahmin edilmektedir. Mevcut GH birikimlerinin güncel teknoloji ile tespit edilmiş, sadece küçük bir kısmının ticari potansiyeli belirlenmiş olup gerçek rezerv ve bunun ülke ekonomilerine sağlayacağı katkı çok daha fazla ve mevcut kaynak devasa boyuttadır. Şekil 1'de gaz hidratların dünyadaki dağılımları gösterilmektedir.

Şekilde yer alan daire içindeki alanlarda; Messoyakha alanı dünyada karada ilk üretim yapılan alanı, Alaska, Meksika Körfezi, Angola Körfezi ve Doğu Akdeniz gibi petrol ve gaz alanlarındaki gaz hidrat alanları ile denizde ilk üretimin gerçekleştirildiği Nankai Çukuru, Güney Çin Denizi gibi gaz hidrat alanlarını göster-

mektedir. Denizel gaz ve GH birikimi açısından önemli bir yere sahip olan Karadeniz, Marmara ve Doğu Akdeniz münhasır ekonomik bölgesi içinde yapılacak çalışmadan elde edilecek potansiyel, Türkiye ekonomisi açısından olmazsa olmaz konuların en başında gelmektedir.

GH, yer bilimleri açısından önemli olduğu gibi, ekonomik olarak da pek çok nedenden dolayı önemlidir. Deniz tabanındaki metan sızıntıları, daha derin katmanlardaki hidrokarbon rezervinin varlığının doğrudan göstergesidir. GH, petrol ve doğalgaz yataklarının varlığına işaret eden bir gösterge olmanın yanı sıra, doğalgaza dönüşmesi özelliğine bağlı olarak kendi başına 1 birime karşı 164 kat genişleyen enerji kaynağıdır. GH, doğalgazın çıktığı damarlar ve diğer petrol ve gaz çıkışları ile oluşabilir. Sığ Gaz Zonlarında ortaya çıkan başlıca riskler, tsunamiye yol açabilecek yamaç kaymaları (denizaltı heyelanları) ile deniz tabanının hemen altındaki GH birikmesinin kararsız ve gevşek zemin dokusu meydana getirmesidir. Bu durumda, doğalgaz boru hatları, petrol platformları vs. gibi kıyı ötesi yapılar için elverişsiz koşullar meydana gelecektir.

Atmosfere salınması durumunda metan gazının, karbondioksit'e kıyasla 20 kısır kat daha fazla ısı soğurma sığası olduğu bilinmektedir. Diğer bir deyişle, metan gazı küresel ısınmaya katkısı itibarıyla çok tehlikeli bir sera gazı olma niteliğindedir. Metan tutucusu olarak GH kaynaklı salımların, jeolojik devirler boyunca buzul çağların tetiklenmesinde başat bir rolü olduğu saptanmıştır.

Bu durumda, karasal ve denizel alanlarda kararlı olarak bulunan gaz hidratların herhangi bir sebeple çözünmeye başlayarak atmosfere ulaşması, iklimsel döngüler ve küresel ısınma anlamında küresel boyutta bir felaket yaratabilir. Bu sebeple doğadaki gaz hidratlardan, gaz üretiminin gerçekleştirilmesi ve üretilen gazların tüketilmesi

Önümüzdeki kısa ve orta erimde değişmez kalacak en olası önermelerden birisi, geleneksel fosil yakıtlarına kıyasla, sera gazı salımları bakımından çok daha temiz olan GH'nin kömür ve petrolün yerini alacağı şeklindedir.

iklimsel anlamda yaşanabilecek bir felaketi önlemenin tek yolu olarak yorumlanmaktadır.

Önümüzdeki kısa ve orta erimde değişmez kalacak en olası önermelerden birisi, geleneksel fosil yakıtlarına kıyasla, sera gazı salımları bakımından çok daha temiz olan GH'nin kömür ve petrolün yerini alacağı şeklindedir.

Ayrıca, GH zonunun altında bulunan serbest gaz birikimlerini tespiti yönelik alınan karot örneklerinin incelenmesi sonucu doğalgaz varlığı da tespit edilmiştir. Henüz bahsi geçen doğalgaz rezervlerine ilişkin ülkemizde detaylı bir çalışma yapılmamış olup, bu alan öncelikli araştırmaya açıktır.

GH'nin önemi ve başlıca özellikleri derli toplu olarak şu özet başlıklarla sıralanabilir:

Geleneksel olarak adlandırılan fosil yakıtlarından (kömür-petrol-doğalgaz) ayrı ve bunlara alternatif olarak GH, "geleneksel olmayan" şeklinde nitelendirilebilecek enerji kaynakları arasında yer alan yeni bir enerji kaynağıdır. Yakın geleceğin enerji kaynağı olarak GH, ekonomik anlamda büyük önem taşımakta olup, özellikle petrol ve doğalgaz aramalarında başlıca belirteç olarak da bir işleve sahiptir.

GH, hidrokarbonlar için iyi bir örtü kayalar. Sert geçirimsiz bir yeraltı katmanı olarak GH, altında petrol ve gaz birikimine olanak sağlayarak bir rezerv oluşturabilir.

Metan sızıntıları, gaz bacaları, çamur volkanları ve benzer yapılar üzerinde örneklenen GH, derinlerdeki hidrokarbon varlığının ve deniz jeofizik sismik kesitler üzerinde GH im-

zasının saptanmasıyla, bu GH'ye özgü görüntüyle petrol ve gazın derinlerdeki varlığının en belirgin işaretidir. Sondaj yapılmadan önce saptanacak GH varlığı, bir adedinin maliyeti yüz milyonlarca Amerikan dolarını bulan deniz sondajlarının olumlu sonuç vermesi bakımından en önemli göstergiyi oluşturacaktır. Saptanacak GH varlığı sayesinde doğru konumda sondaj yapılması maliyetlerin en aza indirilmesinde önemli bir değişirgeni oluşturacaktır.

Gaz hidrat araştırmalarında en yaygın kullanılan jeofiziksel yöntemler:

- 2B/3B Sismik Yöntemler (konvansiyonel ama daha çok yüksek ayrımlı),
- Çok Işınlı Derinlik Ölçüm (Batimetri) Yöntemleri,
- Yanal Tarama Sonarı Yöntemleri,
- Deniz Tabanı Isı Akısı Ölçümü Yöntemi,
- Kuyu içi jeofiziksel ölçümler,
- Elektromanyetik Ölçüm Yöntemleri,
- Deniz Tabanı Sismometresi (Ocean Bottom Seismometer-OBS) Ölçüm Yöntemleri olarak sıralanabilir.

Tabana Benzeyen Yansıtıcıların (Bottom Simulating Reflectors-BSR) varlığı, GH'nin jeofizik sismik kesitlerdeki doğrudan ipuçlarıdır. BSR yansımaları, gaz hidrat kararlılık zonunun tabanını temsil ettiği için bu belirteçler aynı zamanda izotermal bir sınırdır. Bu sebeple BSR belirteçlerinin en tipik özelliği de sayılan deniz tabanını taklit etme özelliği sunarlar.

Gaz Hidratların Keşfi ve Türkiye'de Gaz Hidrat Çalışmaları

Doğu Akdeniz'deki Levant Havzası ve Mısır açık deniz alanlarında doğalgaz ve petrol keşiflerinden önce, bir gösterge niteliğindeki GH alanları keşfedilmiştir. Akdeniz'de Antalya Körfezi'nde ve Kıbrıs'ın batısında Anaksimender denizaltı dağlarındaki GH, yapılan deniz tabanı örnekle-

mesiyle saptanmıştır. Ayrıca, Girit Adası güneydoğusu civarında da GH varlığını gösteren çamur volkanı gibi yapılar tespit edilmiştir (Çifci vd., 1997).

Metan gazı (ve dolayısıyla enerji) elde edilmesine dair teknolojik gelişme çalışmaları, bu konuda ilerleme sağlayan diğer dünya ülkeleri ile koşut olarak sürdürülmelidir. GH rezerv tespit çalışmalarının yanı sıra, çıkarma-sondaj, taşınma teknolojilerini de geliştirme çalışmalarına paralel olarak başlanmalıdır. Bilindiği gibi petrol ve gaz rezervlerinin bulunduğu ülkelerde bu rezervi çıkarma teknolojisi bulunmamaktadır. “Batı ülkeleri” ise teknolojiyi elinde bulundurduğundan bu rezervler üzerinde hak ve büyük kazançlar elde etmektedir. Bu nedenle çalışmaların hem rezerv hem de teknoloji ağırlıklı bir şekilde olması büyük öneme sahiptir.

20. yüzyılın başındakine benzer dayatmalarla Türkiye, Anadolu’yu çevreleyen denizlerdeki zenginliklerden mahrum bırakılma tehdidiyle karşılaşabilir.

Türkiye karasuları başta olmak üzere, tüm dünya denizlerinde GH aramak ve bunlardan enerji elde etmeyi sağlayacak teknoloji ve sistemlerin kurulması öncelikli bir hedef olarak görünmektedir. Deniz tabanı ve kıyıda, kanıtlanmış ve olası doğalgaz ve GH rezervlerinin miktarca belirlenmesi, gerekli arama ve işletme alanlarında güncel teknolojilerin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesinin yanı sıra, kısa, orta ve uzun vadeli ülke yararına politikaların oluşturulması da çok önemlidir. Türkiye’nin hidrat kökenli hidrokarbonlar konusunda belirlenmesi gereken genel politikası jeofizik, jeoloji, jeokimya, kimya, mikrobiyoloji ve petrol mühendisliği

sondaj çalışmaları ile hidrat oluşumlarını ortaya çıkarmak, rezerv belirlemeye yönelik arama teknolojilerini ve stratejilerini geliştirmek için çalışmalara hız vermek olmalıdır.

GH’den metan gazı (doğalgaz) elde edilmesi amacıyla teknoloji ve yöntemlerin geliştirilmesi çalışmaları sonuç aşamasında olup, öncü niteliğindeki yöntemler üzerinde son iyileştirmeler yapılmaktadır.

Yüzyılın başlarında güneydoğu sınırlarımızın çizilmesinde belirleyici bir etken olarak bölgedeki petrol yataklarını keşfedilmiş olması öne çıkmıştır. Batılı şirketlerin, bugün ülke sınırlarının güneyinde kalan bu kaynakları 19. yüzyılın ikinci yarısında yoğun olarak araştırmış olduğu bilinmektedir. Yabancı yer bilimciler tarafından yapılan araştırmalar sonucunda belirlenen alanlar daha sonra ülke sınırları olarak şekillendirilmiştir. Günümüzde aynı durum denizlerde tekrarlanmaktadır. 20. yüzyılın başındakine benzer dayatmalarla Türkiye, Anadolu’yu çevreleyen denizlerdeki zenginliklerden mahrum bırakılma tehdidiyle karşılaşabilir. Zaten mevcut durum da bu yöndeki gelişmeye işaret etmektedir. Bu nedenle, Türkiye için deniz araştırmalarına odaklanmanın önemi ve aciliyeti açıkça ortadadır. Aksi takdirde, yani Mavi Vatan’a kararlılıkla ve burada yapılacak araştırma/keşif çalışmalarıyla sahip çıkılmadığı durumda, yakın bir gelecekte denizlerdeki hükümlanlık alanları konusunda karşımıza dikilecek dayatmalarda, bilgi eksikliği de diğer siyasi faktörlerin yanında Türkiye’nin elini zayıflatan bir durum oluşturacaktır. GH araştırmalarına yönelik yapmış olduğumuz projelerde elde edilen sonuçlar ile aradan geçen süre içinde, ülkemizin geleceğine yönelik yapılan tespit ve analizlerin doğruluğu ve haklılığı kanıtlanmaktadır.

Türkiye’de GH çalışmaları için en somut adım, 2003K120360 kodlu “Doğu Karadeniz Tür-

Cumhurbaşkanı Erdoğan Fatih sondaj gemisinde (TCCB, 2020, Ekim 17)

kiye Şelf ve Yamacında Gaza Doygun Tortullar ve Gaz Hidratların Sismik Yöntemlerle Araştırılması” isimli 2003 yılında Devlet Planlama Teşkilatı desteğiyle gerçekleştirilen ileri araştırma projesidir. Söz konusu proje ile Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü (DBTE) bünyesinde temel amacı GH araştırmaları yapmak olan bir Jeofizik Sismik Laboratuvarı (SeisLab) kurulmuştur (Çifci vd., 2003). TUBİTAK, DPT, Avrupa Birliği (AB) destekli ve bazı enerji şirketleri ile birlikte yürütülen projelerle Laboratuvarın altyapısı güçlendirilmiş ve Türkiye’de tek, dünyada uluslararası boyutta bir laboratuvar haline gelmiştir. SeisLab’da görev almış personel ve araştırmacılar edindikleri ek bilgi ve deneyimler sayesinde, günümüzde Türkiye’nin araştırma, arama ve sondaj gemileri ile yürütülen çalışmalarda yer alarak önemli ve çok değerli katkılarda bulunmaktadır.

GH rezervlerinin keşfedilmesi ve haritalanması ile birlikte, çoklu-disiplinli yapıda eşgüdümle çalışmalar yürüten farklı akademik birimlerin ortak mesaisi sonunda, GH varlığı

kesin olarak saptanmış ve rezerv hesaplamaları gerçekleştirilmiştir. Türkiye’nin yerli kaynağı olma niteliğindeki GH’nin Karadeniz’de önemli bir alana yayılmış olduğunun keşfedilmesi ile Türkiye’nin, kendi enerji kaynaklarına sahip bir “oyun değiştirici” merkez konumuna gelebileceği görülmektedir. Bu keşfin Türk araştırmacıları tarafından yapılmış olmasının yanı sıra, konuya devletimizin en üst düzeyde ilgisi sayesinde, sadece araştırma ve keşfe yönelik bir proje çerçevesiyle sınırlanmaksızın, gerek ülkemiz gerekse bölge açısından önemli fırsatlar doğacaktır.

İlk aşamada GH rezervlerinin varlığının saptanması, haritalanması ve rezerv tahmini bütün potansiyel alanlarda yapılmalıdır. Daha sonra, farklı disiplinler arasında eşgüdümlü çalışmalar ile bu rezervlerin doğalgaz (esas olarak metan) üretmek amacıyla yeni ve özgün teknolojiler geliştirilmesi yoluna gidilmektedir. Bu potansiyelin belirlenmesinin yanı sıra, laboratuvar aşamasında hidratlardan gazın elde edilmesi için gereken teknolojiler araştırılmalı ve bunlar uygulamaya geçirilmelidir. Yapılan çalışmalar, bu

yöntemler içerisinde basınç düşürme tekniğinin daha etkin olduğunu göstermektedir.

Bu ülkemiz açısından Milli GH projesinin ilk evresidir, belirli alanlarda başarıyla gerçekleştirilerek bu konuda tamamen yerli araştırmacılar tarafından oluşan bir ekiple ekonomik boyutunun çok ötesinde bir “know-how” oluşturulmuştur.

GH araştırmaları için salt jeofizik yöntemler dışında; çoklu-disiplinli çalışmalar kapsamında (jeolojik, kimyasal, jeokimyasal, mikrobiyoloji ve palinoloji, vb.) elde edilen analiz sonuçlarından GH birikimleri/oluşumları ile ilgili önemli gözlemler ve sonuçlar elde edilmiştir. GH varlığını, jeofizik analizlerden elde edilen BSR alanları ve hidrat içeren karot örnekleri ile görüntülemek mümkündür.

Gelecekte GH'nin enerji sektöründeki payı ve oynayacağı rol, finans sektörünün bu alandaki katkısı ve olası yatırımlara desteği ile belirlenecektir.

Deniz kimyası çalışmaları ile sediment örneklerinde çeşitli hidrokarbonlar ile metal analizleri yapılarak GH'nin var olduğu alanların koşulları hakkında bilgi elde edilebilir.

Su ve çamur örneklerinde çözünmüş gaz miktarlarında gaz bileşenlerinin belirlenmesi ile gazın termojenik ya da biyojenik kökenli olduğu ortaya konabilmektedir. Ayrıca jeokimya örneklerinde biyomarkerlerin belirlenmesine yönelik analizlerin yapılması ve sonuçların bu doğrultuda değerlendirilmesi, hidrokarbonların köken ve ana kayası hakkında bilgi sağlayacaktır.

Mikrobiyolojik analizler ile metan ve diğer hidrokarbonları karbon kaynağı olarak kullanıp okside eden mikroorganizma gruplarının belirlenmesine yönelik organizmaların sayısal değerlendirmeleri yapılarak tortullardaki metan üretimi hakkında bilgi elde edilmektedir. Mikro-

biyal süreçler ile yürütülen çalışmalar, potansiyel GH alanları için güçlü adaylardır ve uzun vadede GH'nin üretiminde biyolojik süreçlerden de destek alınması önem taşımaktadır.

Yapılan jeolojik ve jeofizik ölçümler, karot analizleri ve gaz örneklerinin analizlerinden elde edilen veriler çerçevesinde, hidrat yapısındaki yerin de gaz miktarı tahmini olasılık yöntemleri kullanılarak hesaplanabilir.

Ayrıca, rezervuar modellemeleri gerçek GH rezerv tayini için üretim öncesinde önemli ve gereklidir. Bununla birlikte, yapılacak hesaplamaların önemli parametreleri olan hidrat doymuşluğu, alansal dağılım ve kaynaktaki GH tabakasının kalınlığının yanı sıra, tabana benzeyen yansıtıcılar (BSR) altında olası serbest gazın miktarı, yapılacak yüksek ayrımlı 3 boyutlu (3B) sismik çalışmalara ek olarak arama sondajlarıyla belirlenmesi önem taşımaktadır. Daha sonra ise üretim aşamasında gerekli çalışmaların etkin bir şekilde ilerleyişinin sağlanabilmesi için test sondajları ve jeoteknik esaslı saha çalışmaları önem taşımaktadır.

Bu bağlamda; (i) GH dağılımının haritalanması, (ii) alandaki yaklaşık rezervlerin tespiti, (iii) sondaj ve üretim tekniklerinin modellenmesi ve (iv) olası üretim potansiyelleri ve teknolojisinin belirlenmesi çalışmaları amaçlanmıştır. İleri düzeydeki projelerde, bir ekip rezerv alanlarını araştırıp haritalarken, mühendis ekibi üretim teknolojisi alanında çalışacaktır.

Enerji ve finans sektörü bu alanda bir arada gelişmektedir. Gelecekte GH'nin enerji sektöründeki payı ve oynayacağı rol, finans sektörünün bu alandaki katkısı ve olası yatırımlara desteği ile belirlenecektir. Türkiye dışındaki ülkelerin, geleceğin enerji kaynağına yaptığı araştırma yatırımları net bir şekilde görülmektedir.

2004-2020 yılları arasında, bu konuda gözlenen gelişmeler dikkat çekicidir. Bu süreç içerisinde sadece araştırma için harcanan bütçe milyarlarca doları geçmektedir. Petrol ve gaz yoksunu Çin, Japonya, Güney Kore, Hindistan ve Almanya gibi pek çok ülkenin yanı sıra petrol ve gaz zengini ABD, Brezilya, Norveç hatta İran bu alana yatırım yapmaktadır.

GH'nin varlığı salt gezegenimize özgü değildir (Mousis, 2020). Güneş sistemimizde bazı gezegenler ve uydularında kayaç malzemesinden daha çok GH'nin olduğu düşünülmektedir. Jüpiter, Satürn, Uranüs, Neptün, Mars ve Europe gibi gezegen ve bunların bazı uydularında büyük miktarlarda hidrat olduğu düşünülmektedir (Choukroun, 2020). Örneğin, Satürn'ün en büyük uydusu olan Titan'ın yüzeyinde birçok bileşenin karışımından (etan, metan, xenon ve diğer hidrat oluşturan bileşikler) oluşmuş hidrat yapılarının bulunduğu, uzaya gönderilen uydular vasıtasıyla uzaktan algılama yoluyla veriler elde edilmiş bulunuyor. Dış gezegenler ve bunların bazı uydularındaki çok düşük sıcaklıklardan dolayı dünyada mevcut hidrat yapılarından (Yapı I, Yapı II ve Yapı H) farklı olarak yeni hidrat (Yapı T hidrat gibi) yapıları keşfedilmiştir. Hidrat yapıları gezegenlerde ve güneş sistemimizde göktaşlarındaki su varlığının tespiti için en önemli göstergelerden birisi olarak görülmektedir.

GH'den doğalgaz üretiminin gündeme gelmesi üzerine; GH ile ilgili çeşitli çalışmalar, gaz üretimi teknikleri, sayısal ve deneysel gaz üretim simülasyonları ile birlikte arazi denemeleri sürdürülmüştür. GH'den gaz üretimi sürecini yöneten faktörler, verimlilik ve ekonomik değer gibi temel konular üzerine ilerlemeler gerçekleştirilmiştir.

Japonya Hükümeti 1995 yılında ulusal bir program oluşturmuş ve Japan National Oil

Corporation (JNOC) 2013 yılı içerisinde, Nankai Çukuru'nda ilk üretim aşamasını gerçekleştirmiştir (Jiji Press, 2013). Yine, Kanada'nın McKenzie Deltası'nda sondajla arama çalışmaları yapılmış olup, 2023 yılından başlayarak ticari ölçekte üretimi planlamaktadır (Oyama & Masutani, 2017).

Derin denizlerde 2000'li yıllarda ilk gaz hidrat çalışmaları Japonya tarafından gerçekleştirilmiştir. Japonya'da yapılan çalışmalar yıllık üç fazdan oluşmakta; arama, modelleme, arazi testi, gelişim teknolojisi, çevre güvenliği, iş güvenliği ve sağlık planı konularını kapsamaktadır. 2B ve 3B jeofizik sismik ölçümler doğu Nankai Çukuru'nda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın 2. fazında 2009-2015 yılları arasında 6 yıllık planda kıyı ötesinde (offshore) GH üretim testi hazırlıkları, üretim testi kuyularının açılması planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. İlk üretim test çalışması 2013 yılında, ikinci aşama üretim test çalışmaları ise 2017 yılında yapılmıştır. 3. faz kapsamında ise 2018 yılları sonrası ticari ölçekte üretim çalışmalarını hedeflemiş ve kesintisiz üretim doğrultusunda çalışmaları da devam etmiştir.

Amerika'nın Alaska, Atlantik Okyanusu kıyısında yer alan Hidrat Sırtı, Pasifik Kıta Kenarı, Güney Meksika, Meksika'dan Kosta Rika'ya kadar uzanan Orta Amerika Hendeği, Atlantik Kıta Kenarı, Blake Outer Ridge, Amerika Birleşik Devletleri güneydoğusu ve batısı aktif kenarının yamaç tortullarında GH'nin yaygın olduğunu göstermektedir. ABD'nin güneydoğu kıta yamacındaki Blake Platosu'nda yaklaşık üç bin km²'lik sadece tek bir alanda ABD'nin yıllık gaz tüketiminin yaklaşık 30 katına eşit metan rezervi saptanmıştır. 2018 yılında Hydrat-01 kuyusunda Prudhe Körfez alanında batı kısmında stratigrafik testle genişletilmiş gaz hidrat üretim testi

ile birleştirilmiştir. Bu projenin son hedefi uzun dönemli (12-24 aylık) gaz hidrat üretim testidir (Collet, 2018). Alaska Kuzey yamacı gibi pek çok projeden sonra, Amerika 2022 başlarında Meksika Körfezi'nde yeni bir sondaj ve basınçlı karot projesini planlamış durumdadır (Collet, kişisel görüşme, 2020).

Güney Kore ise GH araştırmalarını uzun dönemli olarak, 2000-2014 yılları arasında üç aşamalı bir projeye, deniz jeofiziği çalışmaları olarak gerçekleştirmiştir. Daha sonra karot ve log çalışmaları ve sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 2B ve 3B yeni sismik veriler toplanmasını takiben, GH üretim testi 3. fazda, 2015 yılında gerçekleştirilmiştir (Ryu vd., 2013).

malar gerçekleştirmiş ve 2009 yılında GH amaçlı sondaj, 2015 yılında 5 ay süren sondaj ve log çalışmaları ile GH konusunda en kapsamlı araştırmayı gerçekleştirmiştir (Rogers, 2015). Hindistan Ulusal Gaz Hidrat programı ile 2021 ve 2022 de üretim testlerini programlamış durumdadır.

Şekil 2'de; Karadeniz'de, UNESCO destekli Araştırma ile Eğitim Seferlerinin 15. (TTR, 2006) gemi güvertesinde, petrol ile birlikte deniz tabanından örneklenen, GH yakılması görülmektedir. Karadeniz'in yanı sıra Marmara Denizi ve özellikle Doğu Akdeniz'de de yoğun bir rezerv bulunmaktadır. Karadeniz'de ortalama olarak 71.8 trilyon m³ metanın, metan hidratların içerisinde olduğu düşünülmektedir. Karadeniz'deki potansiyel (1 m GH tabakası mevcut olduğu varsayımıyla) 8.0×10^{10} m³ olarak hesaplanabilirken, bir başka çalışmada ise 6.89×10^{13} ile 9.66×10^{13} jeotermal gradyane bağlı olarak standart m³ düzeyinde (Parlaktuna & Erdoğan, 2001), 13.6 trilyon m³'ün (Merey, 2019) teknik olarak üretilebileceği devasa ölçekte gaz potansiyelinden söz edilmektedir. Doğu Akdeniz'de ise en az üretilebilir kısmının 98.16 standart trilyon m³ gaz olduğu öngörüsü ile (Merey & Longinos, 2018) 552.3 trilyon m³ metan hidratın bulunabileceği, yapılan hesaplamalar ile gösterilmiştir (Merey, 2019), ancak Yüksek ayrımlı 3B jeofizik sismik ve test sondajlarından sonra üretilebilir gaz miktarı daha doğru bir şekilde söylenebilir.

Türkiye'de denizel gaz ve GH birikimi açısından önemli bir yere sahip olan Karadeniz, Marmara ve Doğu Akdeniz münhasır ekonomik bölgesi içinde yapılacak keşif çalışmalarıyla belirlenecek potansiyel, ülke ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle Karadeniz, yüksek miktarlardaki metan üretimi ile GH birikimine sahip özel bir denizdir. Enerji açısından büyük oranda dışarıya bağımlı olan Türkiye, yeni

Şekil 2. Karadeniz'de UNESCO destekli Araştırma ile Eğitim Seferlerinin 15. (TTR, 2006) gemi güvertesinde petrol ile birlikte deniz tabanından örneklenen GH yakılması görülmektedir. Yazarın çalışma ekibinin saha çalışması sırasında çektiği fotoğraf kendisinin izniyle paylaşılmıştır.

Bu örneklerle benzer şekilde, günümüzde üretim testleri amaçlı hedef noktaları bulmak için Hindistan ise 2006 yılında jeofizik araştır-

Türkiye, yapılacak çalışmalar vasıtasıyla geliştirilecek özgün üretim teknolojisi sayesinde onlarca yıllık gaz ihtiyacını karşılayabilecek potansiyeli ile küresel ölçekteki enerji alanına etkin bir “oyun değiştirici” olarak dâhil olabilecektir.

bir enerji kaynağı (gaz/metan hidrat) kazandırılması öncelikli hedef olarak görülmektedir.

Türkiye, yapılacak çalışmalar vasıtasıyla geliştirilecek özgün üretim teknolojisi sayesinde onlarca yıllık (tekrarla belirtmek gerekiyor ki, “sadece tek bir alandaki” en düşük senaryo “11 yıl” ve en iyi senaryo ile minimum “55 yıl”) gaz ihtiyacını karşılayabilecek potansiyeli ile küresel ölçekteki enerji alanına etkin bir “oyun değiştirici” olarak dâhil olabilecektir (Küçük, 2018).

Güvenli şekilde sürekli ve sabit gaz üretimini başaran ilk ülke olan Çin, Çin Ulusal GH Programı kapsamında farklı pilot alanlarda aynı çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. 2007 yılında Güney Çin Denizi’nde Shennu alanı, 2013 yılı İnci Nehri deltası ve 2015 yılında yine Güney Çin Denizi’nde GH sondajları yapılarak çalışmalar sürdürülmüştür (Zhang vd., 2014; Shengxiong vd., 2017). İlk üretim sondajı başarılı bir şekilde 2017 yılında gerçekleşmiş olup günlük maksimum üretim 35,000 m³, günlük ortalama üretim ise 16,000 m³ gerçekleştirilmiş, çıkarılan GH’den %99 oranında metan üretilmiştir. 1,266 m su derinliğinde yapılan 203-277 m sondajla, Güney Çin Denizi’nde yürütülen test üretimi çalışması başarıyla tamamlanmıştır. Test üretimi 7 gün, 19 saat boyunca sürmüştür. Bu süre içerisinde 120,000 m³ metan gazı üretilmiştir. Çin Hükümeti, 2016-2020 yılları arasında aktif olarak, 5 yıllık plan kapsamında dünyada en çok umut vaat eden tortullara sahip bulunan Güney Çin Denizi’nde GH üretimini gerçekleştirmek konusunda kararlılıkla çalışmalarına devam et-

mektedir. GH’den doğalgaz üretilmesi hedefine dönük olarak, 10 Mayıs 2017-9 Temmuz 2017 tarihleri arasında yapılan üretim sondajları ile birlikte tüm petrol endüstrisi gözünü Çin’e çevirmiş durumdadır.

Çin, bu yılın Mart ayında Güney Çin Denizi’ndeki “yanan buzdan” 861,400 metreküp doğalgaz çıkarmayı başarmıştır. Üretim işlemleri 17 Şubat’ta başlayıp 18 Mart’ta iki dünya rekoru ile tamamlanmıştır.

Çin Arazi ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı, gaz hidrattan toplamda en fazla elde edilen yakıt hacminin yeni bir dünya rekoru olduğunu bildirmiştir. Bir ay süren denemenin aynı zamanda “ticari kullanım için sağlam bir teknik temel” oluşturduğuna dikkat çekilmiştir. Gaz, Güney Çin Denizi’nde kuzeydeki bir alandan ve yaklaşık 1,225 metre derinlikten çıkarılmıştır. İkinci dünya rekoru ise tek bir günde 287,000 m³ elde edilen en çok gaz üretiminin yapılmasıdır. Çin, dünyada yatay bir sondaj tekniği kullanarak gaz hidratlarını değerlendiren ilk ülke olmasının yanı sıra diğer gaz hidrat araştırmaları yapan ülkeler arasında en çok patente sahip olmasıyla da öne çıkmıştır. Singapur Ulusal Üniversitesi Kimya ve Biyomoleküler Mühendisliği Bölümü’nden Doçent Praveen Linga, Çin’in bu alanda en ileri ülke olduğunu, Japon araştırmalarından görülen sonuçlarla karşılaştırıldığında, Çinli bilim insanlarının çok daha fazla gaz çıkarmayı başardığını belirtmiştir. Dolayısıyla bu durumun, gaz hidratlardan gaz çıkarımını uygulanabilir hale getirme yolunda büyük bir adım olduğunu bildirmiştir. Çin’in “Ekonomi Günlüğü” gazetesi 2017’de, Çin’in “Yanan Buz” (gaz hidrat) rezervlerinin yaklaşık 100 milyar ton petrole eşdeğer olduğunu ve bunun 80 milyar tonunun Güney Çin Denizi’nde bulunduğunu bildirmiştir (Xie, 2020).

Çin’de GH ile ilgili yoğun akademik ve endüstriyel çalışmaların yapıldığı öteden beri bilinmektedir. Çin şu anda derin sularda, deniz yatağının/tabanının altından GH çıkarmak için uygun

Çin Jeolojik Araştırma ekibi, 10 Mayıs'ta başlayan ve yedi gün 19 saat süren doğal gaz hidrat test üretimi çalışmasını başarıyla tamamladı (CGTN, 2017)

teknolojik araçlara/yöntemlere sahiptir. Kuşkusuz bu, tüm dünyada saha/uygulama projeleri geliştirmek için zemin sağlayan bir atılımdır.

Kuşak ve Yol Girişimi Bağlamında Gaz Hidratları

Türkiye ile Çin arasında, ülkemizi çevreleyen denizlerde GH kaynaklarının araştırılması ve çıkarılması amacıyla uzun erimli bir işbirliği gerçekleştirilebilir. Bilindiği gibi, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ülkeleri arasında üç kıtayı çevreleyen denizlerde ve okyanuslardaki engin işbirliği potansiyeli büyük önem ve önceliğe sahiptir. Mavi Gezegen ve Mavi Vatan için denizlerde gerçekleştirilebilecek ortak projelere yönelik çok geniş fırsat ve olanaklar mevcuttur. Bunlar arasında, okyanuslarda kıyısı bulunan üçüncü ülkelerin de eşit katılımıyla ortak araştırma ve mühendislik projeleri ilk akla gelenlerdir. Ülkeler arasındaki olası çalışmalar kapsamında yer alabilecek geniş ölçekli projeler arasında, GH

araştırmaları ve Deniz İpek Yolu üzerinde, katılımcı ülkelere sağlayacağı yüksek ekonomik kazanımlar dolayısıyla, diğer ortak uygulama ve projeler arasında özel bir ilgiyi hak etmektedir.

Özellikle GH söz konusu olduğunda, “Tabiat Ananın” GH kaynaklarının dünyadaki dağılımında, geleneksel fosil yakıtlarında olduğunun tersine çok daha eşitlikçi davrandığı görülmektedir. “Batı uygarlığı”, 250 yıl önce buhar makinesinin icadıyla başladığı varsayılan “Birinci Sanayi Devrimi”nden bu yana “kömür-petrol-doğalgaz” uygarlığı olarak nitelendirilebilir. “Doğa”, yukarıda bahsedilen geleneksel fosil yakıtlar açısından zengin yerleri belirlerken çok seçici olmuştur. Petrol ve doğalgaz kaynaklarının, dünyanın bazı bölgelerle sınırlı mevcudiyeti bilinen bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında, petrol ve gaza kıyasla çok daha eşit dağılmış GH kaynakları ve bu kaynakların yakın çevresinde yer aldığı ülkeler için çok daha fazla bağımsızlık sunmaktadır.

Gaz Hidratları – Yenilenebilir Enerji Kaynakları – Küresel Isınma

Bu notlara ilaveten, tüm ülkelerin sera gazlarının atmosfere salınmasının neden olduğu insan edimlerinden kaynaklı (antropojenik) küresel ısınmanın yol açtığı iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini hafifletmek için fosil yakıtların kullanımının azaltılması ve tercihen nihayetinde sonlandırılması gerektiği açık bir gerçektir. Dünya üzerindeki hemen herkes; ilgili yönetim organları, sivil toplum kuruluşları, devlet ve özel sektör kuruluşları vs. yenilenebilir enerji kaynaklarının gelecekte fosil yakıtların yerini alması gerektiğini kabul etmektedir.

Olası bir işbirliğinin, Çin ve Türkiye’deki devlet kurumları ile özel sektöre ait enerji şirketleri ve akademik kuruluşlar arasında gerçekleştirilmesi yolunda mekanizma ve iş modelleri oluşturulabilir.

Ancak, yenilenebilir (temiz ve tükenmeyen) kaynakların fosil yakıtlarının yerini bütünüyle alması bir gecede gerçekleştirilebilecek bir hedef değildir. Bir akşam fosil yakıtlarının dünyasında yatıp, ertesi sabah temiz ve tükenmeyen enerji kaynaklarıyla uyanılmayacaktır. Aradan geçecek zaman bakımından bir “durma ve azalma aralığı” olacaktır. Konu bu açıdan ele alındığında, GH’nin varlığı ve sunduğu fırsatların, kömür ve petrole kıyasla çok daha temiz bir enerji kaynağı olması dolayısıyla bir geçiş aşamasına işaret ettiği belirtilmelidir. Ne var ki, son çözümlemede, milyonlarca yıl önce yerin jeolojik katmanlarında depolanmış karbonun, küresel ısınma etkilerini arttıracak şekilde atmosfere salınması söz konusudur. Bu çerçevede, GH’yi petrol ve doğalgaza karşı uygun

bir seçenek olarak kullanmak, enerjide dışa bağımlılığın giderilmesi, enerjide arz güvenliğinin sağlanması gibi bir toplum için yaşamsal öneme sahip konular açısından büyük avantaj ve bağımsızlık sağlayabilir.

Deniz ortamında gerçekleştirilecek ekonomik faaliyetler de anılan misyonun bütünleyici parçasıdır. Bu gezegendeki yaşam denizlerden doğmuştur. Denizler dünyadaki yaşamı sürdürmek için vazgeçilmez bir kaynak olmuştur ve olmaya devam edecektir.

Tüm insan faaliyetlerinin temeli olarak, deniz çevresini korumak için azami dikkat ve titizlik gösterilmelidir. Bu durum Deniz İpek Yolu boyunca başka bir işbirliği alanına işaret etmektedir: Olası bir işbirliğinin, Çin ve Türkiye’deki devlet kurumları ile özel sektöre ait enerji şirketleri ve akademik kuruluşlar arasında gerçekleştirilmesi yolunda mekanizma ve iş modelleri oluşturulabilir. Başlangıç noktası olarak, Türkiye ve Çin, gelecekteki faaliyetleri birlikte yürütmek için ortaklıklar kurabilirler. Ülkelerin kıta sahanlıkları ve Münhasır Ekonomik Bölgelerinde ortaklaşa yürütülecek geniş bir ekonomik faaliyet yelpazesinde ana eksen olarak düşünülebilir. GH’nin araştırılması ve çıkarılması, gerçekleştirilecek işbirliğinin en iyi örneklerinden biri olabilir.

Özetle, yukarıda değinilen proje fikirlerinin, Kuşak ve Yol Girişimi’nin ana ilke ve hedeflerine uygun olarak gerçekleştirilecek bütünleşik bir proje paketi olduğu düşünülebilir. Ülkemize enerji kaynakları sağlamak için, projenin daha ileri aşamalarının ya da yeni pilot alanların devamı konusunda ortak bir anlaşmaya varılabilir. Yukarıda anılanların yanı sıra bazı gelişmiş ülkelerin, 2023 yılında GH araştırması için oldukça büyük bütçelerle ticari ölçekli üretimi hedeflediği biliniyor. Bu konuda ortak projelerle çalışmak isteyen ülkelerle işbirliğine hazır olup geri kalmamak gereği bulunuyor.

Mavi gezegen ve Mavi Vatan kavramları; Karadeniz, Ege Denizi, Akdeniz ve tüm dünya kıtasal sınırlarında, GH arama ve araştırmalarının yapılmasını da kapsayabilir.

Teşekkür: Gaz Hidrat araştırmaları sırasında projede çalışan ve karşılaştığımız her sorunu aşmamıza omuz veren Efsane Ekipten onlarca jeofizik mühendisine, DEÜ araştırmacılarına, ODTÜ, İstanbul Üniversitesi, Ege ve Maltepe Üniversitelerinden bilim insanlarına ve K. Piri Reis ve Dokuz Eylül 4 araştırma gemileri mürettebatına sonsuz teşekkürler ediyorum. DEÜ DBTE öğretim üyesi ve çok kıymetli çalışma arkadaşımız erken kaybettiğimiz rahmetli **Prof. Dr. Aynur Kontaş**'ın gaz hidrat araştırmalarındaki değerli katkılarından dolayı teşekkürü bir borç biliyor ve kendisini minnetle anıyoruz. 🌸

Kaynakça

- Choukroun, M. (2020, Şubat 23-28). *Titan's interior-surface-atmosphere exchanges involving clathrate hydrates*. Gordon Research Conferences-Natural Gas Hydrate Systems, Galveston, TX, USA.
- Collet, T. (2020, Şubat 23-28). kişisel görüşme, Gordon Research Conferences-Natural Gas Hydrate Systems, Galveston, TX, USA.
- Collet, T.S. (2018). *Alaska north slope 2018 hydrate 01 stratigraphic test well*. Gas Hydrates Project, Central Energy Resources Science Center.
- Çifci, G., Limanov, A., Dimitrov, L. & Gainanov, V. (1997) Mud volcanoes and dome-like structures at the Eastern Mediterranean ridge. *Marine Geophysical Researches*, 19, 421-438.
- Çifci, G., vd. (2003). Doğu Karadeniz Türkiye şelf ve yamacında gaza doymuş tortullar ve gaz hidratların sismik yöntemlerle araştırılması. [2003K120360]. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi. (2018, Ocak 18). Türkiye'nin gaz hidrat yol haritası önerisi. <https://www.dunyaenerji.org.tr/turkiyenin-gaz-hidrat-yol-haritasi-onerisi/> adresinden alındı.
- Gaz hidrat. (t.y.). http://web.deu.edu.tr/seislab/tr_gazhidrat.html# adresinden alındı.
- IEA World Energy Outlook. (2019). <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2020> adresinden alındı.
- Jiji Press. (2013). JOGMEC gas hydrate production test. <http://www.yomiuri.co.jp/dy/business/T130319003171.htm> adresinden alındı.
- Küçük, M. (2018) Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Petrol ve Doğal Gaz Çalışma Grubu, PDG1.
- Max, M. D., Johnson, A. H. & Dillon, W. P. (2013). *Natural gas hydrate-Arctic Ocean deepwater resource potential*. New York: Springer.
- Merey, S. (2019, Mayıs 10). Current perspectives and future prospects in the Black Sea, the Marmara Sea and the Mediterranean Sea. SPE Turkey Section Seminar Series, Turkish Petroleum R&D Center, Ankara, Türkiye.
- Merey, Ş. & Longinos, S. N. (2019). The gas hydrate potential of the Eastern Mediterranean basin. *Bulletin of the Mineral Research and Exploration*, 160, 117-134.
- Mousis, O. (2020, Şubat 23-28). Gas hydrates in the solar system. Gordon Research Conferences-Natural Gas Hydrate Systems, Galveston, TX, USA.
- Oyama, A. & Masutani, S.M. (2017). A review of the methane hydrate program in Japan. *Energies*, 10, 1447.
- Parlaktuna, M. & Erdogmus, T. (2001). Natural gas hydrate potential of the Black Sea. *Energy Sources*, 23(3), 203-211.
- Rogers, R. (2015). *Offshore gas hydrates*. Gulf Professional Publishing.
- Ryu, B. J., Collett, T. S., Riedel, M., Kim, G. Y., Chun, G. Y., Bahk, J. J., Lee, J. Y., Kim, J. H. & Yoo, D. G. (2013). Scientific results of the second gas hydrate drilling expedition in the Ulleung Basin (UBGH2). *JMPG*, 47 (Supplement C), 1-20.
- Shengxiong, Y., Jinqiang, L., Yong, L., Yuehua, G., Huaning, X., Hongbin, W., Jingan, L., Holland, M., Schultheiss, P. & Jiangong, W. (2017). GMGS-4 gas hydrate drilling expedition in the South China Sea. *Fire in the Ice Methane Hydrate Newsletter*, 16 (2), 7-11.
- Sloan, E. D. & Koh, C. (2007). *Clathrate hydrates of natural gases*. Florida: CRC press.
- Training Through Research Cruise of RV Professor Logachev (TTR15). (2005). Deep water cold seeps, sedimentary environments and ecosystems of the Black and Tyrrhenian Seas and the Gulf of Cadiz. *IOC Technical Series*, 72.
- Xie, E. (2020). China extracts 861,400 cubic metres of natural gas from 'flammable ice' in South China Sea. South China Morning Post. <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3077156/china-extracts-861400-cubic-metres-natural-gas-flammable-ice> adresinden alındı.
- Zhang, G., Yang, S., Zhang, M., Liang, J., Holland, M. & Schultheiss, P. (2014). GMGS-2 Science Team, GMGS-2 expedition investigates rich and complex gas hydrate environment in the South China Sea. *Fire in the Ice Methane Hydrate Newsletter*, 14 (1), 1-5.

Karabağ: Başlangıçtan Günümüze Sorunlar ve Çözümler

ARİF ACALOĞLU
Dr.

1956'da Kepenekçi/Borçalı/Gürcistan'da doğdu. Memleketinde lise eğitimi sonrasında, Bakü Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesini bitirdi. 1982'de Edebiyat Enstitüsü Mitoloji Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1983-1986 yıllarında Tartu Üniversitesinde (Estoniya) Semiyoloji dalında doktora eğitimi gördü. Bu dönemde tez danışmanı Y. Lotman ve St. Petersburg'da ikinci danışmanı L. Gumilyev ile çalıştı. 1987-1990 yıllarında Halkbilim Bölümünde uzman, 1990 itibarıyla Bakü Devlet Üniversitesinde öğretim görevlisi oldu. 1992-1993 yıllarında Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı'nda danışmanlık görevinde bulundu. 1993 ortalarında görevinden ayrılarak Türkiye'ye yerleşti. Uzun süre Bilgi Üniversitesi Rus Dili Programında, 2008-2019 aralığında da Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümünde öğretim üyesi yaptı. Akademik çalışmaları Mitoloji, Halk Edebiyatı, Avrasya halklarının kültür mirası gibi alanlarla ilgilidir. 2 kitabı, 40 civarında makalesi yayınlandı. Kafkas, Orta Asya ve Sibiryada çalışmalar yaptı, konferanslar ve dersler verdi. Bu ülkelerde ve Türkiye'de çok sayıda akademik toplantıya katıldı. Akademik ve siyasal çalışmaların yanı sıra birçok TV programı yaptı, röportajlar ve popüler makaleler, 30'un üzerinde çeviri kitabı yayınlandı.

E-mail: arifacal@gmail.com

ÖZ

Uzun süreden beri bölge devletlerini ve küresel güçleri meşgul eden Karabağ sorunu, 27 Eylül 2020'de başlayan 2. Karabağ Savaşı'yla tekrar küresel gündemin merkezine oturdu. Askeri hareket artık durdurulmuş olsa da, 30 yıldan fazla bir süre devam eden bu çatışmanın hemen sonlanmayacağı, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü sağlanıncaya kadar devam ettirileceği, barış sürecinde zorlu tartışmalar yaşanacağı açıktır. En baştan beri konuyla ilgili çok sayıda akademik ve popüler yayın yapıldı, bitmez tükenmez toplantılar düzenlendi. Bununla beraber konunun derli toplu biçimde ele alındığı; tarihsel, etnik, kültürel, mezhepsel, siyasal ve hukuki boyutların bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiği çalışmalar çok da fazla değildir. Oysa Karabağ bölgesindeki halkın ekonomik uğraş alanları ve yöntemleri, mezhepsel özellikleri, etnik yapısı, siyasi tarihi, dış ilişkileri gibi hususlar, uzun yıllardır yaşanan bu çatışmaların arka planının yanı sıra, seyir özelliklerini ve muhtemel sonuçlarını anlamak açısından önemlidir. Çatışan tarafların öne sürdükleri tezlerde bu hususlara (özellikle ilk başlarda) birinci dereceden önem verilmekteydi. Bütün bunların bir arada ele alınması bir dizi zorluklarla karşılaşsa da, en azından temel başlıkların birbiriyle bağlantısı kurularak, olayların kökenleri ve gelişim sürecine ilişkin bir kanaat oluşturulabilir. Bu çalışmada siyasal tartışmaların yoğun ortamında gözardı edilen bazı hususlar da dikkat alınarak, konuyla ilgili bütüncül bir yaklaşım denemesi gerçekleştirildi.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, barış inşası, çatışma, Ermanistan, Karabağ

1980 SONLARINDAN BU YANA ULUSLARARASI platformlarda en çok tartışılan bölgesel sorunların ön sıralarında Karabağ gelmektedir. Çok tartışılmakla beraber, bazen bilgi eksikliğinden bazen de bakış açısına bağlı olarak en çok çarpıtılan konu da yine Karabağ'dır. Bu durum hem tarihsel süreçlerle hem de günümüz politikalarıyla yakından bağlantılıdır.

Tarihsel arka planın irdelenmesine geçmeden önce kısaca şunu belirtelim ki, tam yüz yıl önce yine dışarıdan müdahil olan güçlerin siyasal tercihlerinin etkisiyle konu adil biçimde halledilmemiş, bu süre boyunca içten içe közlenmiş ve sonunda 1988'de patlak vermiştir (veya belli odaklarca faal hale getirilmiştir). Dolayısıyla günümüzdeki çatışma tam yüz yıl önceki siyasal ve askeri zorlamaların doğal sonucudur. Sahada yine aynı oyuncular bulunduğuna göre bu tarihsel süreç birinci dereceden önem arz etmektedir.

İkinci önemli etken ise günümüzün siyasal kamplaşmaları, ilgili devletlerin çıkarları, önyargılar ve bazı fobilerdir (Türk düşmanlığı, İslam düşmanlığı, Avrasya ürküntüsü vs.)

Bu kısa çalışmada bütün bunları ayrıntılı olmasa da ana hatlarıyla gözden geçirerek konuyla ilgili bütüncül bir yaklaşım sunmaya çalışacağım.

Coğrafya, Tarih ve Antropoloji

En baştan şunu bilmemiz gerekir ki, günümüzde kullanılan Dağlık Karabağ (hatta Yukarı Karabağ) tanımı tarihsel bir adlandırma olmayıp, 1920 yılında telaffuz edilmeye başlamıştır. O zamana kadar Karabağ, ovalarıyla, dağlarıyla, yüksek yaylalarıyla bir bütündü. Bilgilerimizi yenileyerek şunu söylemem gerekir ki Türk Dünyasının birçok bölgesinde olduğu gibi hayvancılık bölgelerinde "kışlak" olarak bilinen ovalar ile "yaylak" olarak bilinen yayla ve dağlık bölgeler

tek bir yaşam bölgesinin iki ayrılmaz parçasıydı. Her obanın, oymağın, boyun, boy birliğinin belli sınırlar içerisinde iki (hatta bazen dört) mevsim kullanabileceği arazileri vardı. Bu arazilerin genişliği, halkın ve hayvanların sayısı, bazı tarihsel haklar, siyasal ve askeri güce bağlı olarak değişebilirdi. Ama temel ilke (iki parçalı yaylak-kışlak yaşamı) hep aynıydı. Bundan dolayı her bölge ve yörenin kime veya kimlere mahsus olduğu biliniyor ve hatta birçok durumlarda buna göre adlandırılırdı (filancanın yaylası, filancanın yurdu, kışlağı, güzdeki vb.).

Tabii ki aynı durum Kafkasya'da da söz konusuydu. Güney Kafkasya'da hayvancı Türk boylarının göç alanı (yaylak-kışlak arasındaki mesafeler) 30-40 km ile 100-150 km arasında değişmekteydi. Bunların arasında en uzun göç güzergahı Borçalı-Gence hattında, en kısa güzergahlar ise konumuz olan Karabağ bölgesindeydi.

Kışın ova kesimlerde barınan boylar baharın ilk günlerinden itibaren yavaş yavaş yüksek bölgelere çıkmaya başladılar. Böylece hem bunaltıcı sıcaklardan ve hastalıklardan korunmuş oluyor, hem de hayvanların çok daha iyi beslenmesini temin edebiliyorlardı. Bu yaşam tarzının geliştirdiği bir sosyoekonomik yapı ve bir uygarlık modeli söz konusudur. Değişik isimlerle adlandırılan bu model literatürde Atlı Göçebe Uygarlık, Göçebe Uygarlık, Bozkır Uygarlığı, Turan Uygarlığı vb. biçimlerde adlandırılmıştır.

Bu modelin Karabağ konusuyla ilgisi de sanıyorum artık anlaşılmıştır. Karabağ'daki çok sayıda Türk boyları için burası bereketli geniş ovaları ve yüksek yaylalarıyla bir bütündür. Yaylaların da ovaların da tapuları bu boylara aitti. Aşağı kesimlere "aran" yukarı kesimlere de sadece "yaylak" veya "dağ" denirdi. Yani "Dağlık Karabağ" adı o dönemlerde siyasal veya idari bir adlandırma olamayacağı gibi yöresel bir adlandırma da değildi.

Ova bölgelerinde ("Aşağı" Karabağ'da) bilinen tarih boyunca Türk boyları yaşamaktaydı. Yaylaklar bölgesinde ("Yukarı" Karabağ) Türk boylarına ait yaylalar ve bunların aralarında (kısmen de aşağı kesimlerde) Hristiyan cemaatler vardı. Böylelikle Karabağ'ın aşağı ve yukarı kesimleri sosyoekonomik olarak bir bütündür ve bölgedeki Türk boylarına aitti. Dolayısıyla "yaylak" olduğunu söylediğimiz yukarı kesimlerde kalıcı meskenlerin olmaması oraların "sahipsiz" veya atıl olduğu anlamına gelmez. Yerleşik köy yapılanması ile bir karşılaştırma yapılırsa, ova (aran) yerleşimi "köy", yaylak bölgeleri ise "ekonomik faaliyet alanı" olarak tanımlanabilir.

Karabağ'ın Hristiyanları

Az önce adı geçen Hristiyan cemaatler de konumuz bağlamında çok önemlidir. Karabağ'da geç Orta Çağ'dan başlayarak "5 melikler" (veya "hamse melikleri") tanımının geçtiği biliniyor. Bununla kastedilen bölgede ağırlıklı olarak Yukarı Karabağ bölgesinde yer alan 5 Hristiyan cemaate mahsus küçük idari birimler kastedilmektedir. Bir "melik" tarafından idare edilen bu birimler "meliklik" olarak adlandırılmaktaydı. Toplam 5 meliklik vardı ve bundan dolayı da yerel kaynaklarda (Arapça "beş" anlamına gelen) "hamse melikleri" olarak geçmektedir (örnek olarak bkz: Ferzeliyev, 1989; Ahundov, 1991) "Melik" yerel yöneticinin adıdır; zaman zaman belli bir özerkliğe sahip olan bu melikler ilk başlarda atanan kişiler olsalar da, sonradan "melik" ünvanı aile içinde kalıtım yoluyla geçmeye başladı. Meliklikler görece de olsa büyük idari birimler değildi; alıskın olduğumuz terminolojiyle ifade edilirse, nahiye ve hatta belde olarak tanımlanabilir. Ortalama 10-12 köyden oluşan bu birimler arasında ancak bir tanesi (Haçın melikliği) bunun 2-3 katı köye

sahipti. Günümüzde Karabağ ilçelerinde Türklere ait köy sayılarının 80-100 arasında olması durumunun idari ve demografik yönden daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Melikliklerin durumuyla ilgili orijinal bilgiler Karabağ tarihini ele alan genel adları “Karabağ-Name” olan çok sayıda kaynakta ele alınmaktadır.

Bu melikliklerin 5’i de Hristiyan’dı ve sırf bu nedenle günümüzde Ermeni olarak tanımlanmaktadır. Oysa tarihsel veriler bunlardan hiçbirinin köken olarak Ermenilikle önemli bağlarının olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, eski dönemlerin ciddi ve politize edilmemiş araştırmacılarına göre tartışılmaz bir gerçektir. Melik soyları arasında ancak Haçın melikleri yerli olup, ötekiler Karabağ’a başka bölgelerden gelenlerdi (Melikstvo, 2020). Fakat etnik köken olarak bunlardan birinin Şirvan eyaletine bağlı Nic köyünden gelme Udi, ötekilerin ise Hristiyan Türklerden olduğu kaynaklardan açıkça anlaşılmaktadır. Fakat inancı temel kimlik ögesi olarak yorumlayan Avrupalı ve Rus araştırmacılar ile günümüz Ermeni kaynakları (mezhep farklılıklarına, kültürel gelenek göreneklere, adlandırmalara ve başka dil özelliklerine bakmadan) bunların tamamını Ermeni olarak sunmaktadırlar. (Calalyan, 1989: 3-4).Konumuzla ilgili anlaşmazlıkların önemli bir kısmı da bu çarpıtmalardan kaynaklanmaktadır.

Bu veriler ışığında bölgede etnik farklılıklardan değil, din ve mezhep farklılığından bahsedilmesi gerekir. Bu farklılıkların zaman içinde etnik ve dinsel çatışmalara dönüşmesi ise 1800’lerin başında Avrupa devletlerinin ve Rusya İmparatorluğu’nun bölgeyle ilgilenmesiyle başladı. Bu dönemin hemen öncesinde ise Karabağ topraklarında önemli gelişmeler yaşanmıştı. Karabağ Hanlığı’nın kuruluşu ve bazı ilgili olaylar bu yıllara rastlamaktadır.

Karabağ Hanı İbrahim Halil Han’ın 1787’de yaptırdığı Asgeran Kalesi. (Virtual Karabakh websitesi)

Karabağ Hanlığı

Karabağ bölgesi 16.-18. yüzyıllarda Safevi ve daha sonra da Afşar Hanedanlarının yönettiği Türk devletlerine bağlıydı. 18. yy ortalarında Nadir Şah bölgede bazı idari ve demografik değişiklikler yaptı. Önceleri Nadir Şah’ın hizmetinde olan Penah Ali Han atak ve girişimci bir kişiydi, askeri alanda önemli hizmetleri olmuştu. 1847’de Nadir Şah ölünce merkezi iktidar zayıfladı, devlet sarsıldı ve toprakları bölünmeye başladı. Toplam 20 civarında bağımsız veya yarı bağımsız devlet kuruldu. Bu ortamda Penah Han da başında 200 savaşçıyla Karabağ’a geldi ve Karabağ Hanlığı’nın temellerini attı. Nadir Şah döneminde Horasan’a ve başka bölgelere sürülmüş olan yerli Türk boylarının vatana dönmelerini sağladı. Penah Han daha hanlığı kurduğu ilk yıllardan Karabağ’ın tamamına (tabii ki 5 melikler de dahil) egemen oldu.

Bölgenin gelişmesi ve askeri bakımdan güçlenmesi için önlemler aldı. Bu kapsamda birkaç kale ve hisar kurdu. Bunlardan ilki 1748’de kurulan Bayat Kalesidir. Daha sonra Şahbulak Kalesi (1751-1752) kuruldu. Penah Han 1748 sonlarında komşu hanların kuşattığı Bayat Kalesi’nde bir ay boyunca mücadele verdikten sonra kurtulabildi.

Bundan sonra Bayat Kalesi'nin yeterli olmadığını düşündüğünden olsa gerek daha sağlam stratejik bakımdan çok daha avantajlı bir yer aradı. Sonunda dağlar arasında muazzam bir kaya üzerindeki düzlükte bir kale kurdu. İlk başlarda Penahadad olarak adlandırılan kale kısa süre sonra Şuşa olarak adlandırıldı. Günümüzde birilerinin "burası bizim bin yıllık şehrimiz" dedikleri Şuşa'nın temeli Penah Han tarafından 1752 yılında atılmıştır.

Bundan sonraki dönemde Karabağ Hanlığı, komşu Türk hanlıkları ve Gürcistan'la olduğu gibi, Osmanlı, Kaçar, Rusya yönetimleriyle de sıkı ilişkiler içinde bulunmuş, savaş ve barış safhaları yaşamıştır.

Rusya'nın Güney Kafkasya'yı İşgali

1790'ların sonu ile 1800'lerin başında, uzun zamandan beri Kafkasya'yla ilgilenen Rusya'nın ilk askeri birlikleri buralara inmeye başladı. Daha önce Tiflis'le bir bağlılık anlaşması (1883) yapılmıştı. 14 Mayıs 1805'te de Karabağ Hanı olan İbrahim Halil Han ile bir anlaşma yapıldı. İlk satırında "Şuşalı ve Karabağlı İbrahim xan ve Bütün Rusiya orduları infanteri generali, Qafqaz müfettişliyinin infanteri müfettişi kont Pavel Sisianov" tarafından imzalandığı açıklanan bu anlaşmaya göre İbrahim Han, Rusya'ya bağlanmakta ve Rusya İmparatoru da bunun karşılığında devletin ve ülkenin bütünlüğünü kabul etmekle beraber, Karabağ'da İbrahim Han'ın ve ileride de varislerinin iktidar sahibi olacaklarını taahhüt etmekteydi (Kürekçay Anlaşması, 2020).

Daha sonra iki önemli anlaşma daha yapıldı. 1804-1813 Rusya-İran savaşı sonrasında Kaçar Devleti ile Rusya arasında (12 Ekim 1813 tarihinde) Gülistan Anlaşması ve 10 Şubat 1828 tarihinde yine Kaçar Devleti ile Rusya arasında Türkmençay Anlaşması imzalandı. Günümüzde de geçerli olan devlet sınırlarının önemli bir kısmını bu anlaşmalar belirlemiştir.

Elbette ki Güney Kafkasya'daki küçük devletlere karşı çok daha avantajlı olan Çarlık Rusya, ilgili anlaşma maddelerine rağmen, kısa süre içinde söz konusu devletlerin egemenlik haklarını umursamadı ve bunların tamamını birer il haline getirdi. Hanedan mensuplarına ise sadece eğitim ve kariyer alanlarında bazı imtiyazlar tanımakla yetindi.

Rus Devrimleri, SSCB ve Karabağ'ın Taksimi

Bundan sonra bölgede idari veya iktidar konularında herhangi bir önemli değişiklik görülmemektedir. Ta ki 1918 yılına kadar. Rusya'da 1917 Şubat ve akabinde de Ekim ihtilalleri sonucunda merkezi otorite çökünce bölgelerde ayrılık eğilimleri hızlandı ve sonunda bağımsız devletler kuruldu. Güney Kafkasya'da da önce bir ortak yönetim, 1918 Mayıs'ında ise Gürcistan (26 Mayıs), Azerbaycan (28 Mayıs), Ermenistan (29 Mayıs) devletleri bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Bu ortamda Zengezur (günümüzde Nahçıvan ile Azerbaycan arasındaki bölge) ve Karabağ ilk defa olarak Ermenistan ile Azerbaycan arasında bir tartışma konusu olarak gündeme geldi. Çok kısa anlatmak gerekirse, bağımsız bir devlet kurulabilmesi için Erivan ve çevresinin Ermenistan'a verilmesi konusunda Ermeni Milli Konseyi ile bir anlaşma yapmış olan Azerbaycan Milli Konseyi daha fazla toprak tavizi vermedi ve sonunda Karabağ'ın tamamı Paris Barış Konferansı'na katılan büyük devletlerce tanınan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kaldı. Ermeniler 22 Mart 1920'de Karabağ'da ayaklandılar ve ciddi çatışmalar yaşandı. Sonunda 28 Nisan tarihinde Rus (bolşevik) askeri birlikleri Azerbaycan'ı işgal edip, Karabağ'a da girince yeni bir durum oluştu.

Daha SSCB kurulmadan, 5 Temmuz 1921 tarihinde Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içinde kalmasına ilişkin Umum İttifak Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Kafkas Bürosu'nun toplantısında "Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan SSC sınırları içinde kalması, idari merkezi Şuşa olmakla geniş özerklik verilmesi" karara bağlandı. Fakat o tarihte bu karar uygulamaya konulamadı. Güney Kafkasyadaki üç devlette de Sovyet düzeni kurulduktan sonra Güney Kafkas Federasyonu oluşturuldu ve Dağlık Karabağ'la ilgili özerklik önerileri bu kapsamda da gündeme getirildi. Güney Kafkas Federasyonu'nun bu konunun hızlandırılması yönünde 27 Ekim 1922 ve 22 Aralık 1922 tarihli kararları vardır.

SSCB kurulduktan sonra süreç hızlandı ve merkezin baskısıyla Azerbaycan durumu kabul edilerek Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde Dağlık Karabağ Muhtar Vilayetinin (DKMV) kurulduğunu 7 Temmuz 1923 tarihinde açıkladı.

Bu tarihten sonra çok uzun bir süre boyunca Dağlık Karabağ'ın idari veya hukuki durumuyla ilgili herhangi bir gelişme yaşanmamakla beraber, 16 Haziran 1981 tarihinde Azerbaycan SSC Yüksek Sovyetince alınan bir karar ("Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti Hakkında") kapsamında özerk iktidarın yetkileriyle ilgili bazı yenilemeler yapıldı.

SSCB'nin Son Günleri, Gorbaçov-Yeltsin Rusyasının Oyunları

1988 yılında Gorbaçov'un SSCB'nin başına gelmesiyle başlatılan "glasnost ve perestroyka" döneminde Ermenistan ve diaspora birçok konuda olduğu gibi bu konuda da önemli girişimlerde bulundu. Bu amaçla birçok örgüt kuruldu, yoğun propaganda çalışmaları başlatıldı. Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesi gerektiği fikri yarı resmi olarak ilkin Ermeniler tarafından 1987 sonlarına doğru bazı ulusal ve uluslararası platformlarda telaffuz edildi ve böylece Erme-

nistan-Azerbaycan gerilimi başlatılmış oldu. 20 Şubat 1988 tarihinde Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti (DKMV) Sovyeti, olağandışı toplantısında DKMV'nin Azerbaycan SSC'den alınarak Ermenistan SSC'ye bağlanması Azerbaycan ve Ermenistan'dan talep edilmesi yönünde bir karar aldı. Bununla da bölücülük fitili ateşlenmiş oldu. 1 Aralık 1989'da Ermenistan SSC ve Karabağ Milli Konseyi ortak bir toplantıda DKMV'nin Ermenistan'a bağlandığını açıkladılar.

Bu gelişmeler sonucunda, Ermenistan-Azerbaycan gerilimini azaltmak ve bölgeyi geliştirmek ve huzuru sağlamak gerekçeleriyle bizzat M. Gorbaçov'un girişimleriyle doğrudan Moskova'ya bağlı Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti Özel İdare Komitesi denen bir yönetim kurularak başına Gorbaçov'un adamı A. Volski getirildi. Bu Özel İdare Komitesi'nin çalışmaları bölgedeki Ermenilerin daha da güçlenmeleri ve çatışmaların ilerlemesiyle sonuçlandı. Böylelikle, önce çatışmanın ateşini fitilleyen sonra da arabulucu rolüne soyunan Gorbaçov Moskova'sının girişimleri ancak bölücülere yaradı.

Bu yöndeki gelişmelerin zaman içinde silahlı çatışmalara dönüştüğü bir süreçte Azerbaycan tarafı bölücülüğün ileri aşamalara vardığını düşünerek, sert kararlar almaya çalıştı ve 1991 yılında Dağlık Karabağ'ın özerkliğini iptal etti.

Dağlık Karabağ Ermeni kesimi ise 2 Eylül 1991'de Hankendi merkez olmakla Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni ilan etti. Azerbaycan bu girişimin hukuk ve yasa dışı olduğunu açıkladı.

Karabağdaki gelişmelere paralel olarak, Ermenistan sınırları içinde yaşayan Azerbaycan Türk halkına da baskılar uygulanmaya başladı. Baskıların artması ve insanlık dışı biçimler almasına dayanamayan Türk nüfus, 1988 başlarından itibaren Azerbaycan'a göç etmeğe başla-

dı. Aynı yılın sonuna gelindiğinde Ermenistan'da artık Türk nüfus kalmamıştı. Resmi verilere göre 310,000, Azerbaycanlı aktivistlerin yerel kaynaklara dayandırarak yaptıkları değerlendirmelere göre ise 500,000 üzerinde bir kitle yerinden yurdundan edilerek mülteci durumuna düşürülmüştü. Dolayısıyla Azerbaycan yönetimi bir yandan Karabağ'daki bölücülükle baş etmeye çalışırken, öte yandan da Ermenistan'dan gelen kalabalık göçmen kitlesinin sorunlarıyla uğraşmak zorunda bırakıldı. (Kısa zaman içinde buna Gürcistan'dan gelen Türk göçmenler de eklendi ki, onların da yerlerinden edilmesinin sebebi yine bölgede faaliyet gösteren ve Güneydoğu Gürcistan'ın Ermenilere ait olduğunu iddia eden aşırı Ermeni gruplardı.)

1989 sonlarından başlayarak AHC hemen her sorunun çözümüne ilgilenen ve halkın da ümitle baktığı önemli bir merci haline gelerek, bazen hükümetle işbirliği içinde, bazen onu yönlendirerek, bazen de ona rağmen önemli çalışmalara imza attı.

İçeride ve dışarıda Ermeni saldırganlığı ve bölücülüğüne karşı mücadele vermek, her yandan akın eden mültecilerin sorunlarıyla başa çıkmak zorunda kalan Azerbaycan'ın başında bulunan Sovyet yönetimi, ne yazık ki bu zorlu görevlerin üstesinden gelemedi. Yanlış kararlar alındı, sorunların çözümü tam da bu sorunları çıkarmış olan Gorbaçov yönetiminde arandı, sivil toplumun girişimleri, halkın çözüme katkı sağlama fırsatları engellendi. Bu karmaşık ortamda Azerbaycan'da adına "halk hareketi"

denen süreç hemen hemen kendiliğinden oluşmaya başladı. Bu hareketin çekirdeğini oluşturan aydınlar önce dernekler halinde örgütlenmeye başlayıp, bahsettiğimiz sorunlar arttıkça ve durum zorlaştıkça bunun yetersiz olduğunun farkına vardılar ve daha geniş tabanlı tek bir örgütte toplanma görüşü ağır bastı. Böylelikle, sonradan destansı bir üne kavuşan Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) kuruldu. 1989 sonlarından başlayarak AHC hemen her sorunun çözümüyle ilgilenen ve halkın da ümitle baktığı önemli bir merci haline gelerek, bazen hükümetle işbirliği içinde, bazen onu yönlendirerek, bazen de ona rağmen önemli çalışmalara imza attı. Ermeni askeri saldırılarına maruz kalan bölgelerde AHC özsavunma taburları kurdu (bazen de daha önce kurulan benzer birlikler sonradan AHC çatısı altına girerek mücadeleye devam ettiler).

Sovyetler genelinde yaşanan bir sürü sosyo-ekonomik, siyasal ve askeri süreçler sonucunda 1991 ortalarında devlet iyice sallanmaya yüz tuttu. Birliği oluşturan devletler referandumlar düzenleyerek SSCB’de devam edip etmeme kararı almaya başladılar. Azerbaycan’da yapılan geniş katılımlı bir halk oylaması sonucunda 18 Ekim 1991 tarihinde Bağımsızlık Bildirisi yayınlandı. Aralık 1991’de ise SSCB resmen dağıldı.

Bağımsızlığın İlk Yıllarında Karabağ Sorunu

Bundan sonra Ermenistan-Azerbaycan çatışması tabii ki durmadı ama artık, SSCB gibi bir devletin “iç meselesi” olmaktan çıkarak uluslararası bir statü aldı. 1991’den 1992 Şubatına kadar Azerbaycan-Ermenistan sınırlarının hemen tamamında, Yukarı Karabağ’da çatışmalar devam etti. Özellikle, 1992 başlarında Nahçıvan’a yönelik Ermeni saldırıları yoğunluk kazandı ve

çok büyük zorluklar pahasına durdurulabildi. 26 Şubat 1992’de Ermeni birlikleri, Rus mekanize alayı ile beraber hareket ederek Hocalı Katliamı’nı gerçekleştirdiler (ki birçok verilere göre katliam olmaktan öte bir soykırımdır).

Hocalı olayları sonrasında Azerbaycan’ın Sovyetler döneminden kalma Cumhurbaşkanı A. Mutallibov halkın tepkilerine dayanamadı ve ülkeden kaçıp Moskova’ya sığındı. Devlet yönetimine 3 ay boyunca Meclis Başkanı vekalet etti. İleride yapılacak seçimlere kadar geçen süre Azerbaycan’ın yakın tarihinde hem en karanlık, dış manipülasyonlara en açık, hem de gerçek bir bağımsızlığa kavuşma ve Türk Dünyasına açılma heyecanı dolu bir dönem oldu. Mart ayı boyunca Milli Meclis ve Hükümet ile yapılan görüşmelerde AHC, bir yıl boyunca seçim yapılmadan, var olan hükümetle AHC’nin bir koalisyonunu oluşturarak ülkenin içinde bulunduğu krizden çıkarılması yönünde ısrarcı oldu. Sonunda, dönemin koşulları bakımından çok da yararlı olmayan bir karar alan Meclis, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılmasını uygun buldu. Seçimlerin 7 Haziran 1992 tarihinde yapılması kararlaştırıldı.

Bu arada, kısa süre önce ülkeden kaçıp Moskova’ya sığınan Ayaz Mutallibov Mayıs’ın 14’ünün 15’ine bağlayan gece Moskovadan aldığı destekle Azerbaycan’a döndü ve yönetimi yeniden eline almak istedi. Ertesi gün, AHC önderliğindeki halkın tepkileri sokaklara taşdı. 16 Mayıs günü, A. Mutallibov Azerbaycan’ı yeniden terk etmek zorunda kaldı. Bu kargaşaların planlı olduğu, Ermeniler ve onların Moskovadaki ortaklarınca teşahlanmış olduğu kısa süre sonra ortaya çıktı. Bu kargaşalı günlerde, uzun süredir direnmekte olan Şuşa (8 Mayıs) ve Laçın (18 Mayıs) gibi son derece önemli iki şehir Ermenilerin eline geçti. Bu olaylar ortamı iyice gerdi. Halk bir an önce harekete geçilmesini ve toprakların işgalden kurtarılmasını meydanlarda talep etmeye başladı.

Ebülfez Elçibey, 1992-1993 yıllarında Azerbaycan Cumhurbaşkanı.

Bu zorlu koşullarda yapılan seçimleri Azerbaycan Halk Cephesi'nin başkanı ve cumhurbaşkanı aday Ebülfez Elçibey kazanarak ülke yönetimini eline aldı. Elçibey, göreve başladıktan kısa bir süre sonra Karabağ konusunda hızla kararlar almaya ve uygulamaya başladı. 1992 Temmuz-Ağustos aylarında Azerbaycan birlikleri Yukarı Karabağ'ın birçok bölgesini işgalcilerden temizledi ve Hankendi'nin hemen önlerinde mevzilendi. Fakat bundan sonra ilerlemek neredeyse imkansız oldu. Bunun nedenleri arasında en önemlileri olarak, daha yeni kurulmakta olan düzenli ordu birliklerinin yetersizliği ve dışa bağımlı üst düzey subayların sabotajları gösterilmektedir ki pek de yanlış sayılmaz.

Bunu takip eden sürede bir takım görüşmeler, diplomatik hamleler yapıldı. Fakat ilerleme olmadı. Mart 1993'te Ermeniler yine Rus destekli birliklerle bu defa Kelbecer üzerine yoğun saldırılar başlattı. Birkaç gün içinde önemli ilerlemeler kaydettiler ve sonunda ilçe halkı bölgeyi terk etmek zorunda kaldı. Ermeniler, bölgeyi terk etmeleri için ancak 10 saat süre tanıdılar, bu tabii ki imkansızdı. Dolayısıyla büyük kıyımlar yaşandı. İşte bu ortamda halkı tahliye edebilmek için Elçibey, Türkiye'den birkaç helikopter istedi ve artık herkesçe bilindiği üzere, bu istek geri çevrildi.

Birleşmiş Milletler Devreye Giriyor

Bundan sonra diplomatik çabalarını yoğunlaştıran Elçibey yönetimi BM'nin 822 sayılı ve 30 Nisan 1993 tarihli kararının alınmasını sağladı. Bu karara ve takip eden aylarda kabul edilen daha 3 karara (no. 853, 874, 884) göre bölgenin tamamı Azerbaycan toprakları olarak tanımlanmakta ve Ermenilerin bölgeyi tahliye etmeleri istenmektedir. Hâlâ yerine getirilmemiş olan bu kararlar önemli bir diplomatik başarı olmakla beraber, sonuç vermeyince çatışmalar yeniden başladı.

1993 Haziranında Azerbaycan'da bir darbe girişimi başlatıldı ve değişik odaklarla beraber özellikle Rusya'nın destek vermiş olduğu bilinen bu darbe ilerleyerek ülke bir iç savaşla karşı karşıya kalınca Elçibey, başkentten ayrılarak Nahçıvan'a çekildi ve olayların yatışmasını bekledi. Fakat bu arada Milli Meclis, Elçibey'in başkentte bulunmayışını gerekçe göstererek cumhurbaşkanı yetkilerinin (anayasa gereği) dönemin Meclis Başkanı olan Haydar Aliyev'e devredilmesi teklifini görüştü ve alınan karar doğrultusunda H. Aliyev cumhurbaşkanı görevine vekalet etmeye başladı. Kısa bir zaman sonra da seçimler yapıldı ve Haydar Aliyev cumhurbaşkanı oldu.

Hiçbir devletin resmen tanımadığı sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti uyuşturucu ticareti, terör eğitimi, her türlü kaçakçılık vb. faaliyetlerin üssü haline geldi.

Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanı yetkilerini devralmasından kısa süre sonra Karabağ'da Ermeniler yeniden saldırılara başladılar ve birkaç ay içinde Ağdam, Fuzuli, Cebrayıl, Zengilan, Gubadlı gibi ilçeler Ermenistan ordusu tarafından işgal edildi. Böylelikle Karabağ'ın neredeyse tamamı Ermenilerin eline geçmiş oldu. Azerbaycan halkı kendi ülkesinde göçmen durumuna düştü, onların yerine önce Ermenistan'dan, daha sonra ki yıllarda ise Irak, Suriye, Lübnan gibi yerlerden Ermeniler getirilerek yerleştirildi. Hiçbir devletin resmen tanımadığı (ama ABD, Fransa, İran, Rusya vb. ülkelerin gayri yasal yollardan açıkça desteklediği) sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin (aslında adı geçen ülkelere bağlı çevrelerin) denetlediği bu topraklar o tarihten sonra uyuşturucu ticareti, terör eğitimi, her türlü kaçakçılık vb. faaliyetlerin üssü haline geldi.

Azerbaycan topraklarının kurtarılmasına yönelik son önemli girişim 1994 başlarında yapıldı, fakat şiddetli çarpışmalardan sonra yine sonuç alınamadı. Bu ortamda taraflar ateşkes anlaşmasına ikna edildi ve 5 Mayıs 1994 tarihinde ateşkes anlaşması imzalandı. O günden 27 Eylül 2020 tarihine kadar sürekli ihlal edilse de, hatta bazen geniş çaplı çarpışmalar (örneğin Nisan 2016 ve Temmuz 2020'de) yaşansa da bu ateşkes anlaşmasına ana hatlarıyla uyuldu.

Başarısız Bir AGİT Projesi: Minsk Grubu

Bu süreçte bir de Minsk Grubu kuruldu ki durumu ve çalışmaları her zaman tartışma konusu

olmuştur. Yukarı Karabağ sorununun barışçıl yollardan çözümü ilk defa Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 24 Mart 1992 tarihli Helsinki toplantısında gündeme geldiğinde, bu amaçla Minsk Konferansı'nın düzenlenmesi görüşü benimsendi. 5-6 Aralık 1994'te Budapeşte'de yapılan AGİT Zirve Toplantısı'nda Minsk Grubu için eşbaşkanlık sistemi benimsendi. İlk 3 yılda farklı ülkelerin başkanlık ettiği görülürken, 1 Ocak 1997'den itibaren (bugüne kadar) grubun eşbaşkanlığı üç devlet tarafından yapılmaktadır: ABD, Rusya, Fransa.

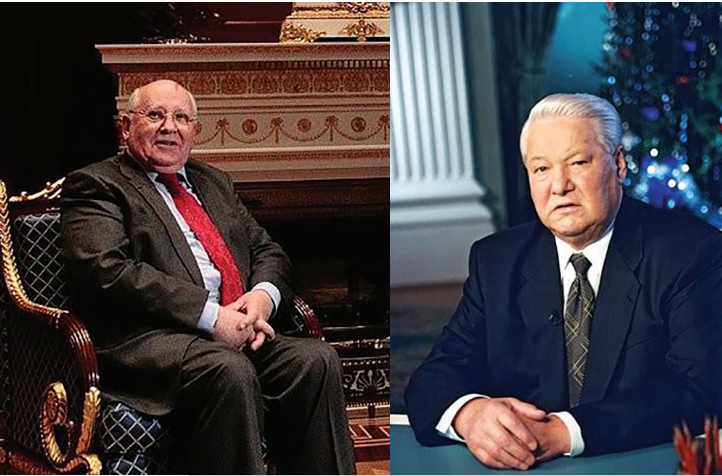
Azerbaycan ile Ermenistan'ın çatışma tarafları olarak yer aldıkları gruba katılan öteki ülkeler: Almanya, Belarus, İsveç, İtalya, Hollanda, Portekiz, Türkiye ve Finlandiya'dır.

Var olduğu süre içinde Minsk Grubu 3 farklı paket gündeme getirmiş, bunlardan ilk ikisi Ermenistan ve sonuncu paket de Azerbaycan tarafından kabul görmemiştir. Bununla beraber, çatışmanın barışçıl yollardan çözümü kapsamında bazı ilkelerin belirlenmiş olduğu ifade edilmiştir. Sürekli yuvarlak tanımlamalar, karmaşık çözümler üreten Minsk Grubu'nun çalışmaları çoğunlukla eleştirilmiş, özellikle Azerbaycan kamuoyunda "ipe un sermek" olarak değerlendirilmiştir. Özellikle, Grup eşbaşkanı ülkelerin basınında ve diplomatik çevrelerinde Ermeni yanlılarının ağır bastığı gerçeğinden hareket eden yorumcu ve gözlemciler bu sistemin sonuç veremeyeceğini sık sık ifade ettiler. Gerçekten de yaklaşık 27 yıllık süre zarfında ne yazık ki bir arpa boyu yol alınamadı. Ve sonunda BM kararları Azerbaycan ordusunun zoruyla gerçekleştirilmiş oldu.

Yalnız bu konuya gelmeden önce yaklaşık 30 yıl boyunca Karabağ sorunu bağlamında bölgesel ve küresel güçlerin yaklaşımlarına kısaca göz atmamız yararlı olabilir.

Bölgesel ve Küresel Güçler Bağlamında Karabağ Sorunu

Söz konusu bölgenin SSCB sınırları içinde bulunmasından dolayı, ilk aşamada SSCB, 1991 sonrasında da onun mirasçısı olan Rusya Federasyonu olaylarda birinci dereceden rol oynadı. “Dağlık Karabağ’ın” Ermenistan’a verilmesi gerektiğini ilk defa yarı resmi bir ağızdan ifade eden kişi o dönem Kremlin’e ekonomi danışmanlığı da yapan Prof. Abel Aganbegyan’dı. (Aganbegyan bunu Kasım 1987’de Paris’te yaptığı bir konuşmada uzun uzun açıklamış, konuşmanın ses kaydı Azerbaycan’a ulaşınca da başkent Bakü’de Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi (AMEA) merkezli önemli protestolar gerçekleşmişti. O yıllarda AMEA’da çalışan bu satırların yazarı tüm ilgili süreçlere katılmış olup, en baştan beri gözlem yapma imkanı bulmuştu).

Sovyetler Birliği Komünist Partisi son Genel Sekreteri Mikhail Gorbacov (solda), Rusya Federasyonu ilk devlet başkanı Boris Yeltsin (sağda). (Kaynak: President of Russia websites)

Bunu takip eden günlerde, Karabağ’da yer yer çatışmalar çıkınca Karabağ’daki Ermenilerin ekonomik durumunun çok kötü olduğunu (ki aslında tüm göstergeler SSCB ortalama göstergelerinin üzerindeydi), halkın bundan dolayı

ayrılmak istediğini bahane eden Kremlin, bölge bütçesine yüklü parasal aktarımlarda bulundu. Böylelikle ayrılıkçı terörü bilerek veya bilmeyerek desteklemiş oldu. Akabinde, yukarıda bahsetmiş olduğum A. Volski başkanlığındaki Özel Komite’yi kurarak Azerbaycan SSC’nin kendi toprağı olan bölge üzerindeki egemenlik haklarını sıfırladı. SSCB dağıldıktan sonra ise bölgedeki askeri ve ekonomik olanakları devralan Rusya ayrılıkçı hareketi ekonomik ve askeri yönlerden destekledi. Sonunda Hocalı Katliamı’na ortak olmuş oldu. Bu, elbette bir devlet politikası olmayabilirdi ama olaylara karışan askeri birlikteki personelden kimseye soruşturma bile açılmadığından, farklı yorumlar her zaman geçerli olacaktır.

Bu dönemi takip eden 27 yıl boyunca da Rusya, yaklaşımlarını iki tarafı da çok kırmayacak şekilde ifade etti, öteki ülkeler gibi “Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü kabul etmekle” beraber, bu bütünlüğün temin edilebilmesi için hiçbir girişimde bulunmadı. Gözlemcilerin birçoğuna göre Rusya, bölgedeki etkinliğini sürdürrebilmek için Yukarı Karabağ sorununun kesin çözüme kavuşturulmasını pek istemedi. Bu arada Ermenistan’ı ekonomik olarak tam bağımlı hale getirmeye çalıştı. Azerbaycan’ı ise daha farklı araçlarla (yönetimle kişisel bağları güçlendirerek, onlara Rusya’da önemli imtiyazlar tanıyarak, silah satışı konusunda “cömert” davranarak vb.) yakınında tutmaya özen gösterdi. Sonuç itibarıyla Rusya Ermenistan’a kesinlikle daha yakın durmakla beraber, Azerbaycan’ı da uzaklaştırmamaya çalıştı.

Aslında normal koşullarda Rusya’nın (Putin’in geçtiğimiz günlerde ifade ettiği üzere “köklerine bakan, nereden geldiğini araştıran” bir Rusya’nın) Ermenistan’a bu denli destek vererek Türk devletleriyle sıkıntı yaşamaması gerekirdi. Fakat anlaşılan o ki Kremlin üzerinde de çeşitli çevrelerin baskıları söz konusudur ve bu çevrelerin etkilerine boyun eğdikçe Rusya daha çok kan kaybedecektir.

O dönemde Kremlin'deki Batı işbirlikçisi yaklaşımın yarattığı çıkmazın bugün Türkiye-Rusya işbirliği ekseninde çözülmesi bölge halklarına umut vermektedir.

1980'li yılların sonu ve 1990'lar boyunca Rusya'yı yönetenlerin (önemli Rus yorumcularının da sık sık ifade ettiği üzere) ülkenin öz çıkarlarından değil, Batı kaynaklı söylemlerden ve AB-ABD çıkarlarından hareket ettiklerini de aklımızın bir köşesinde tutmamız gerekir. Bu bakımdan Gorbaçov-Yeltsin dönemi SSCB ve bakiyelerinin tamamı ama özellikle Asya bölgesi halkları için karanlık bir dönemdi. "Geçiş dönemi" olarak adlandırılan 90'lı yıllar boyunca bu ulusların (bizzat Rusların da) çıkarları görmezden gelindi, söz konusu ikilinin Batı işbirlikçisi yaklaşımı bölgesel çatışmaları, ekonomik çöküşü ve kültürel yozlaşmayı hızlandırdı ve derinleştirdi. Bu ortamda tabii ki Karabağ'da yaşanan olaylar daha karmaşık hale getirildi, sorun çok hızla uluslararası nitelik kazandı. Gelişmeler, bunun rastlantısal değil, planlı bir operasyon olduğunu göstermektedir.

O dönemde Kremlin'deki Batı işbirlikçisi yaklaşımın yarattığı çıkmazın bugün Türkiye-Rusya işbirliği ekseninde çözülmesi bölge halklarına umut vermektedir.

Konumuzla ilgili başka bir önemli devlet de İran'dır ki buraya kadar kendisinden hiç bahsetmedik (gerçi ta en baştan gelişmeleri dikkatle izlemekte ve sürekli müdahalelerde bulunmaktaydı). İran, konuyla birkaç yönden ilgileniyor. Öncelikle, komşu bir ülkede olup bitenler elbette önemlidir. Ayrıca, Azerbaycan konusu İran'ın en hassas konusu hatta yumuşak karnıdır. Şöyle ki Azerbaycan adının komşuda bir devlet tarafından kullanılmakta oluşu bile İran'da birçok

çevreleri rahatsız etmektedir (aynen Yunanistan ve Makedonya konusunda olduğu gibi). Zira eski Azerbaycan'ın çok daha büyük parçası İran İslam Cumhuriyeti'nin sınırları içinde bulunmaktadır. Öte yandan yakın tarih boyunca Kuzey Azerbaycan'da görülen tüm yenilenme hareketleri, tüm milliyetçi akımlar Güney Azerbaycan'da çabucak yankı bulmuş, İran Devleti'ni önemli boyutlarda etkilemiştir.

İran'ın yaklaşık 1,000 yıl boyunca Türkler tarafından yönetilmiş olduğu da hesaba katılınca Kuzey Azerbaycan'da bağımsız bir devletin kurulmuş olmasının İran'daki Türkleri etkilemesi imkansızdı. Hele bu kitlenin, toplam nüfusun yaklaşık yarısını oluşturduğu ve ülkenin en büyük etnik unsuru olduğu dikkate alındığında günümüz İran Devleti'nin gelişmelere kayıtsız kalması düşünülemezdi ki öyle de oldu. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ermenistan'la yaşadığı sorunlar ve Azerbaycan yönetiminden önemli isimlerin Güney Azerbaycan'a yönelik söylemleri bahane edilerek, Ermenistan kayıtsız şartsız desteklendi. Bunlar gerçekten de birer bahaaneydi, çünkü daha sonraki dönemde milliyetçi söylemleri hiç kullanmayan ve milliyetçileri mahkum eden, hapislerde çürüten veya ülkeden süren yönetimler döneminde de İran, Azerbaycan'ı hep tehlike olarak gördü ve hem Ermenistan'a hem de sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ne her türlü desteği verdi.

Yıllardır İran'ın resmi ve yarı resmi medya kuruluşları aracılığıyla Azerbaycan'a yönelik olumsuz yayınlar yapılmaktadır. (Hatta bu son savaşın ilk günlerinde Dağlık Karabağ Ermenilerinin "şehit" edildiğinden bahsedenler bile vardı).

Ayrıca Azerbaycan ile Türkiye ve öteki Türk Cumhuriyetleri arasındaki her yakınlaşma, her

ortak çalışma “Pantürkizm” olarak yorumlanmakta ve her defasında bu konuda günlerce yayın yapılmaktadır. Oysa Azerbaycan ve başka Türk devletleri İran’ın Orta Asya’da Tacikistan’la çok yakın ilişkiler kurmasını “Paniranizm” olarak yorumlayıp, engellemeye çalışmamaktadır. Azerbaycan’la ilişkilerini mezhep üzerinden geliştirmeye çalışan, Azerbaycan ulusal kimliğini reddederek, sadece Şii kimliğini öne çıkaran İran’ın yaklaşımları Ermenistan’ı ve Karabağ’daki bölücü terörü her zaman cesaretlendirdi ve destekledi. Elbette zaman zaman Azerbaycan’la da bazı ortak projeler gerçekleştirildi, fakat bunlar genel eğilimi değiştirecek nitelikte değildir. 27 Eylül 2020 günü başlayan son savaşta da İran, ilk günlerde sözleri ve eylemleriyle Ermenistan’ı destekledi, daha sonra Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü ve egemenliği konusunda görece kuvvetli bir söylem geliştirmeye ihtiyaç duydu.

Gürcistan ilk başlarda tarafsız kalmaya çalışsa da, özellikle 1989-1992 döneminde, Güney ve Güneydoğu bölgesindeki Ermenilerin, özellikle de merkezi yönetimdeki Ermeni çevrelerin etkisiyle Ermenistan’a yakın görünmekle beraber, Gürcistan içindeki Türk nüfusun (Ermenistan örneğinde olduğu gibi) ülkeden çıkarılması ve Azerbaycan’a göçün sağlanması yönünde ciddi girişimlere sahne oldu. Bu politikalar, AHC’nin aktif olarak devreye girmesiyle başarısız oldu ve kısa süre sonra Gürcülerin çok fazla olmasa da Azerbaycan tezini desteklemeye başladıkları görüldü. Zira Ermeniler artık Gürcistan’da da toprak ve özerklik iddialarında bulunmaya başlamışlardı. Özellikle takip eden yıllarda hem Ermeni iddialarına karşı mücadelede müttefik bulmak, hem de ekonomik sorunları aşabilmek için Azerbaycan ve Türkiye ile iyi geçinmeye çalıştılar. Son savaşta da hem Gürcü

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, Moskova, 5 Mart 2020. (President of Russia website)

kamuoyu hem devlet yönetimi Azerbaycan'ın mücadelesine destek verdi.

Yine bölgeye yakın ülkelerden Ukrayna, bu süreçte özellikle son 5 yıldan beri Azerbaycan'ı desteklemektedir. Son savaşın başladığı ilk günden bu yana Azerbaycan'ın yanında yer aldı, destek verdi. Ayrıca salt Ermenistan'a karşı değil, hem de Rusya'nın bölgedeki etkinliğini ve Ermenistan konusundaki hassasiyetini de eleştirerek. Sebebi açıktır; Ukrayna da benzer bir süreçte önce Kırım'ı kaybetti, şimdi de uzun süredir ülkenin doğu illerinde bölücü tehditle mücadele etmektedir.

Türkiye'de de büyük çoğunluk "bir millet iki devlet" şiarını benimsemiş olup, mevcut durum karşılıklı çıkara dayalı olağan bir işbirliği sınırlarını çoktan aşmıştır. Artık neredeyse bir ulusun iki parçası arasındaki dayanışma söz konusudur.

Azerbaycan'a destek veren ülkelerin en başında Pakistan gelmektedir ki zaten her konuda hem Türkiye'nin hem Azerbaycan'ın en yakın destekçisidir. Bu desteğin Azerbaycan halkı için büyük moral kaynağı olduğunu da söylemek gerekir.

Türkiye'nin durumu bu bağlamda belki de en ilginç konudur. Zira birçok insanın hem Türkiye'de hem Azerbaycan'da konuya başka bakış açısıyla baktığını belirtmek gerekir. İlk bakışta elbette komşuluk, etnik, kültürel yakınlık, stratejik çıkarlar vb. nedenlerle bir işbirliği görüntüsü var. Fakat Azerbaycan'da neredeyse halkın tamamı ve Türkiye'de de büyük çoğunluk "bir millet iki devlet" şiarını benimsemiş olup, mevcut durum karşılıklı çıkara dayalı olağan bir işbirliği sınırlarını çoktan aşmıştır. Artık neredeyse bir ulusun iki parçası arasındaki dayanışma söz konusudur.

Bölgedeki olaylara AB üyesi ülkelerin yaklaşımlarında da sürprizler pek yaşanmadı. Özellikle Yunanistan ile Fransa kayıtsız şartsız Ermenistan'ı destekledi. Ermenistan'ın AB ile ilişkileri de esasen bu devletler üzerinden düzenlenmektedir. Ayrıca Fransa, ülkedeki Ermeni diasporası aracılığıyla Rusya'daki Ermeniler üzerindeki etkisini kullanmakta ve Rusya'daki Batıcı, liberal ve işbirlikçi çevreleri de bu yolla yönlendirmeye çalışmaktadır. Rusya'daki Batıcı çevreleri irdelerken Ermeni etkeninin göz önünde bulundurulması, Ermenilerin durumunu değerlendirirken de Batıcı etkilerin hesaba katılması bu nedenle önem arz etmektedir. Dolayısıyla AB ve özellikle de Fransa başka birçok konuda olduğu gibi Ermenistan konusunda da Rusya'daki Batıcı ve liberal çevreleri kullanmaktadır. Rusya'nın Ermenistan'a verdiği desteğin önemli bir bölümü de bu çevrelerin Moskova üzerinde kurduğu baskılardan (dolayısıyla AB'den) kaynaklanmaktadır. Benzer durum Rusya'daki Amerikancı çevreler için de geçerlidir; onlar da Rusya'nın Ermenistan'a verdiği destekte önemli bir paya sahiptirler.

Bölgede en aktif küresel güç de beklendiği üzere ABD'dir. En başından beri işin içinde oldu, 1991 sonrasında Ermenilere açık destek verdi, savaş nedeniyle ulaşımı durdurmak zorunda kalan Azerbaycan'ı, "Ermenistan'ı ablukada tuttuğu" bahanesiyle yaptırım uygulayarak, yeni kurulan bağımsız devletler için öngörülen yıllık hibelerden mahrum etti. Akabinde sözde Dağlık Karabağ yönetimine yıllık önemli miktarlarda hibede bulundu. ABD diasporası da bu süreçte tabii ki en önemli rolleri üstlendi.

Yukarı Karabağ sorunuyla ilgili bölgede boy gösteren temel oyuncular bunlardır. Almanya'dan bahsedilmemiştir, çünkü konumu belirgin değildir ve Fransa'nın aksine genellikle

sivirmeyerek AB şemsiyesi altında hareket etmektedir. Tabii ki Çin, Hindistan, Arap devletleri gibi başka önemli oyuncuların da belli hesapları vardır. Fakat şimdilik herhangi bir taraf tutmamışlar veya resmi olarak belli bir çıkar ifade etmemişlerdir.

Yeni Dönem: Tespitler ve Beklentiler

Karabağ'ın yakın tarihi ile bölücülük faaliyetlerinin açığa çıkmasından ve sıcak çatışmaların başlangıcından beri olup bitenlere kısaca göz atıldıktan sonra, günümüzdeki durum ve sonrasında ilgili neler söylenebilir?

Ateşkes rejiminin Ermenistan tarafından 27 Eylül 2020 sabahı tekrar ihlal edilmesi sonucu başlayan sıcak çatışma savaşa dönüşerek tam 44 gün sürdü. 10 Kasım sabaha karşı Azerbaycan, Rusya ve Ermenistan üçlü bildirisiyle sona erdirilen savaş 27 yıllık statükoyu değiştirdi, yeni bir dönem başladı.

Gelinen noktada bazı hususlar net olarak görülmektedir:

- 27 yıldan beri yapılan görüşmeler ve müzakerelere konu olan birçok sorun 44 günlük savaş sonunda önemli ölçüde çözülmüş oldu (Yukarı Karabağ etrafındaki 7 ilçe Azerbaycan tarafından kurtarıldı);
- Buna ek olarak Yukarı Karabağ'ın bir bölümü ile Azerbaycan açısından en önemli yerleşim birimi olan Şuşa şehri kurtarıldı;
- BM kararlarında yer alan talepler yerine getirilmiş oldu (ayrıca bu durumda BM ilkelerine ters bir şey de yapılmadı);
- 27 yıldan beri çalışmaları bir sonuç vermeyen Minsk Grubu son savaş süresince de etkili olamadı;
- Sahada eskiden beri etkin olan Rusya'yı dengeleyen güç olarak Türkiye iddialı biçimde devreye girdi;
- AB'nin fiili duruma ses çıkarmadığı ve

25 Kasım 2020 itibarıyla Karabağ'da son durum

ileride de durumu değiştirme yeteneğinin olmadığı görüldü;

- ABD de şimdilik net bir tavır ortaya koymamakla beraber, ilerleyen günlerde Rusya-Türkiye ekseninde yaşanacak gelişmeleri etkilemek ve de buna göre pozisyon almak durumunda olacaktır.
- İran, özellikle savaşın başlangıç aşamasında Ermenistan'ı desteklemek politikalarına devam ederek, Azerbaycan kamuoyu üzerindeki her türlü etkinliğini ve saygınlığını kaybetti.
- Buna karşın İsrail'in Azerbaycan'daki saygınlığı ve önemi arttı;
- Azerbaycan halkının Pakistan'a ilgisi arttı ve dostluk bağları gelişti;
- Azerbaycan-Türkiye birliği ve bütünleşmesi tabanda gerçekleşmiş oldu.

10 Kasım Bildirisi'nin hemen sonrasında Azerbaycan-Ermenistan karşıtlığının, aslında uzun süreden beri bazı çevrelerce dile getirilen, 2+2 formatında sürdürüleceği anlaşıldı. Burada Ermenistan tarafının Türkiye'yi istememesi bir sorun olarak görülebilir.

Yalnız, Bildiri'de söz konusu olan anlaşmanın içeriği, açıkça görülen boşluklar ve bir haftadan beri uygulanma biçimleri bakımından hem Azerbaycan'da hem de Ermenistan'da bazı sıkıntılarının ifade edildiği görülmektedir.

Ermenistan'da yaşananlar medyada geniş yer aldığına göre üzerinde fazla durmadan, Ermeni kamuoyunun bu anlaşmayı "teslimiyetçilik", "kazanımların kaybı", "ihamet" vb. biçimlerde tanımladığını ve ilgili protesto eylemlerinin sokaklara taşmış olduğunu anımsamamız yeterlidir.

Azerbaycan tarafında ise (özellikle ilk günlerde) tek memnuniyetsizlik "tam zafere 2-3 gün kalmışken" hareketin yarıda durdurulması, Yukarı Karabağ'ın tamamının kurtarılmasının belirsiz bir tarihe ertelenmesiyle ilgiliydi.

Bununla beraber, halkın neredeyse tamamı askeri hareketi başarılı olarak yorumlamakta ve önemli bir askeri zafer kazanıldığını kabul ederek, kutlamalar yapmaktadır.

Fakat bir haftalık uygulama süresinde bölgedeki Rus gücünün barışı sağlamak dışında farklı etkinlikler sergilemeye çalışması, Putin'in "humaniter paket" adıyla bölgedeki kültürel miras ve bazı başka konularda bir dizi etkinlikten bahsetmesi, keza mabetlerin durumu ve inanç özgürlüğü gibi konuların gündeme getirilmesi Azerbaycan kamuoyunda olumsuz etki yaratmıştır.

Buna ek olarak bölgede görev yapması öngörülen Türk kuvvetlerinin geliş tarihi, konuşulacağı mıntıkalar, görevleri konusunda yaşanan olumsuzluklar Azerbaycan toplumunu özellikle germekte, Rusya'nın etkinliklerine kuşkuyla bakmasına neden olmaktadır.

Fakat kuşku ve endişelerin en yakın zamanda ortadan kalkacağını söylemek fazla iyimserlik olmaz. Bu satırların yazıldığı saatlerde Türk askerinin Azerbaycan'da görev almasıyla ilgili tezkere-nin TBMM'den geçmiş olması bu sorunların yakın günlerde aşılabileceğinin en somut göstergesidir.

Üçlü Anlaşmanın Olası Sonuçları ve Barışın Tesisi

Anlaşmanın olası sonuçlarına gelince, Azerbaycan ve Ermenistan açısından farklı beklentilerin olduğunu, gelişecek olayların buna göre biçimleneceğini söylemek gerekir.

Bundan sonraki süreçte barış sürecinin fazla aksamadan ilerlemesi ve durumun normalleşmesi noktasında Türkiye-Rusya işbirliği temel koşuldur. Bu işbirliğinin, daha önce Suriye örneğinde olduğu gibi, ilk başlarda bazı pürüzlerle karşılaşması pek olası görülse de zaman içinde rayına oturacağı ve iki tarafın da gayretleriyle başarılı biçimde yürütülebileceği kuşkusuzdur.

Sonuçta 2+2 formatının bölge için yararlarını görebileceğimizi umuyorum.

Yerel koşullardan, halkların temel sorunlarından kopuk, dayatmacı dış güçlerin sürece müdahalesinin asgariye indirilmesi, Türkiye-Rusya işbirliğinin daha geniş alanlara yayılarak geliştirilmesi bölgenin ve sonuçta dünyanın yararına olacaktır. Başka türlü, bu topraklarda barış tesis etmek, sürdürülebilir bir gelişme ve huzurdan bahsetmek olanaksızdır.

Bu formata İran'ın dahil edilmesi de, özellikle İran yetkililerince, zaman zaman dile getirilmektedir. Fakat, İran'ın Azerbaycan'a yönelik yaklaşımları bağlamında bunun sahada gerçekleşmesi şimdilik zor görülmektedir. Gelineen noktada, Azerbaycan kamuoyunun bu tarz bir formatı (İran'ın sürece müdahil olmasını) kabullenmesi

olanaksız gibi duruyor. İran elitleri, Azerbaycan'ın devlet ve ulus olarak varlığını; bağımsız, Türk ve laik kimliğini zihinsel olarak kabullenmedikleri sürece bu hep zor olacaktır. Ancak sıkıntının aşılması durumunda, bölgenin önemli bir gücü olarak, sürece olumlu katkılarda bulunabilme potansiyelini tabii ki kullanabilecektir.

Ermenistan'ın en baştan istediği "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin" tanınması, onun etrafında yedi ilçeden oluşan bir "güvenlik kuşağının" muhafaza edilmesidir. Elbette ki bu istek imkansız olduğu gibi, uluslararası hukuka uygun olmayan bir yaklaşımın ürünüdür.

Yukarı Karabağ'a ve orada yaşayan Ermenilerin durumuna gelince, bu konu Azerbaycan'ın iç meselesidir. Ermenistan'ın, başka ülkelerde (Rusya, Fransa, ABD, Arjantin vb.) yaşayan

Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Azerbaycanlı mevkidaşı Jeyhun Bayramov ile Ankara'da ortak basın toplantısında, 11 Ağustos 2020. (Mustafa Kaya/Xinhua)

Karabağ'dakilerden daha kalabalık Ermeni topluluklarıyla ilişkileri neyse burada da benzer ilişkiler kurabilir. Bunun ötesini istemek, Azerbaycan'ın iç işlerine karışmak olur ki bu da hukuken yanlıştır.

Barış anlaşmasına ilişkin bildiri yayınlandıktan sonra Azerbaycan'da seslendirilen talepler şöyle sıralanabilir:

- Ermenistan birlikleri Azerbaycan sınırları içindeki tüm noktalardan çıkarılacak;
- Yukarı Karabağ'a herhangi bir özel statü verilmeyecek. Orada yaşayacak olan tüm sakinler (Ermeni veya Türk, fark etmez) Azerbaycan genelinde herkesin sahip olduğu tüm hak ve yükümlülüklerle sahip yurttaşlar olarak özgürce yaşayacaklar;
- Ermenistan, Azerbaycan'a hem son savaş karşılığında hem de 30 yıl boyunca Karabağ'ın yeraltı ve yer üstü kaynaklarından elde ettiği hukuk dışı gelirler dikkate alınarak belirlenecek olan miktarda tazminat ödeyecek.

Bu tazminat konusu Azerbaycan için çok önemlidir, zira Karabağ'ın maden yatakları (altın, gümüş yatakları da dahil), tarım alanları yoğun biçimde kullanılmış olup, bu kaynaklardan elde edilen gelirleri BM kaynaklarına göre 53.5 milyar

ABD doları olarak tespit edilmiştir. Ayrıca yüzlerce kültürel anıt (mabetler, kütüphane ve müzeler dahil) yağmalanmış, yıkılmıştır. Camiler ya yıkılmış ya da domuz ahırları olarak kullanılmıştır. Bölgedeki hemen hemen tüm yapılar temellerine kadar sökülüş, malzemeleri taşınarak satılmıştır. Bütün bunların uluslararası hukuka göre bir bedeli vardır, Azerbaycan tarafı ısrarla bunun ödenmesini talep etmektedir. Son savaşın masrafları da dahil olmak üzere, toplam tutarın birkaç yüz milyarı bulabileceği de düşünülebilir.

Bundan sonraki dönem için Ermenistan'ın Azerbaycan'a, hatta Türkiye ve Gürcistan'a da, karşı toprak iddialarından (keza Türkiye başta olmak üzere bu ülkelere karşı soykırım iddialarından) vazgeçerek, dostluk ilişkileri tesis etmesi bu ülkede huzur ve refahın en önemli teminatı olacaktır. 🌸

Kaynakça

- Ahundov, N. (Der.). (1991). *Karabağnameler* (cild II). Bakü: Yazıcı Yayınevi.
- Calalyan, Y. S. (1989). *Agvank ülkesinin kısa tarihi* (Rusça: Есаи Гасан-Джалалян. Краткая история страны Агванк (1702-1722)). Bakü: Elm Yayınevi.
- Ferzeliyev, A. (Der.). (1989). *Karabağnameler* (cild I). Bakü: Yazıcı Yayınevi.
- Kürekçay Anlaşması. (2020). Kürekçay Anlaşmasının tam metni. <https://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/32/52/kurekcay-muqavilesi.html> adresinden alındı.
- Melikstvo (Melikstvo). (2020). <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE> adresinden alındı.

Ömer Burhanoglu (Fotoğraf Sanatçısı)

Söğüt / Marmaris

1960 yılında Trabzon'da doğan Ömer Burhanoglu, Boğaziçi Üniversitesi'nde Makine Mühendisliği dalında lisans ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Sistem Analizi dalında yüksek lisans öğrenimi görmüş, İşletme Mühendisliği dalında ise doktora çalışmasında bulunmuştur. Ömer Burhanoglu, 37 yılı aşan deneyimi ve başarılarıyla otomotiv sanayinin lider kişileri arasındadır. 1983 yılından itibaren; kısa zamanda yenilikçi, özgün fikir ve uygulamalarıyla Farplas'ı Bayrampaşa'daki atölyeden; otomotiv sanayindeki lider şirketlerden biri haline getirmiştir. Halen Farplas'ın CEO ve Yönetim Kurulu Üyeliği görevini yürütmektedir. Fark Holding çatısı altındaki diğer şirketlerin de (Fark Labs, Farel, Faraero, Farform, F+ Ventures, Comodif) kurucu ortağı ve CEO'sudur. Fotoğraf sanatçısı olan Burhanoglu'nun hayat felsefesi içerisinde aile, sanat, spor, sosyal sorumluluk ve iş yaşamından oluşan bir buket ile yaşamın her kesitinden tad alarak "tüm bir yaşama" ulaşabilme gayreti vardır. Ömer Burhanoglu eserlerini "AYNI AYRI" isimli kitabında yayınlamıştır. Kitabının tüm geliri, Trabzon'da bulunan Sağlık Bakanlığı'na devredilen Ömer Burhanoglu Hastanesi'ne bağışlanmaktadır. Türkiye girişim eko sistemi için çeşitli platformlarda inisiyatif aldığı gibi; kendisi de önde gelen melek yatırımcılardan biridir. Uludağ Otomotiv Endüstrisi İhracatçıları Birliği (OIB) Yönetim Kurulu Üyesi, TOSB Organize Sanayi Bölgesi Yönetim Kurulu Üyesi ve eski Yönetim Kurulu Başkanı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Otomotiv Sanayi Meclisi Üyesi, Taşıt Araçları Yan Sanayicileri Derneği'nin (TAYSAD) Üyesi ve eski Yönetim Kurulu Başkanı'dır.

Havadan İpek Yolu'nu kuruyoruz.

TÜRKİYE

ÇİN

onurair.com

Onurair

